

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická Fakulta

Katedra Teorie Kultury

(Kulturologie)

K u l t V e l k é B o h y n ě

Z kulturologického pohledu

The cult of The Great Goddess from culturological view

Diplomová práce

Autor: Kristýna Titěrová

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Místo: Praha

Rok: 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 17. 12. 2007

Kristýna Titěrová

Obsah

1. Úvod	4
2. Postava Velké Bohyně	7
2.1. Tellurický aspekt.....	7
2.2. Lunární aspekt.....	10
2.3. Aspekt vody	10
3. Symbolika bohyně	11
3.1. Měsíc - voda - plodnost- smrt - regenerace	12
3.1.1. Měsíc.....	12
3.1.2. Voda a plodnost obecně	13
3.1.3. Smrt.....	16
3.1.4. Regenerace	18
3.2. Měsíc - had - magie.....	19
3.2.1. Had.....	19
3.2.3. Magie a moudrost	21
3.3. Země-plodnost	21
3.3.1. Bohyně Obilí a prase.....	23
3.3.2. Bohyně jako Paní zvířat	24
4. Pohled na bohyni z hlediska psychologie	26
4.1. Psychoanalýza.....	26
4.1.1. Freud	26
4.1.2. Moderní psychoanalýza	30
4.1.3. Psychoanalýza a Velká Bohyně	32
4.2. Analytická psychologie.....	34
4.2.1. Jung	34
4.2.2. Neumann	40
4.3. Shrnutí.....	42
5. Konstrukce matriarchátu	42
5.1. Bachofen a představa matriarchátu	42
5.2. Marija Gimbutas a civilizace Staré Evropy	43
5.3. Je matriarchát utopie?	44
6. Historické inkarnace bohyně:.....	45
6.1. Paleolit a civilizace „Staré Evropy“	45
6.1.1 Paleolit	45
6.1.2. Neolit a civilizace „Staré Evropy“	49
6.2. Mezopotámie.....	52
6.2.1. Velká bohyně jako pralátka	54
6.2.2. Velká Bohyně jako Matka Země	56
6.2.3.Dvě podoby jedné bohyně	57
6.2.4. Inanna a Ištar, Velká Bohyně ve svém aspektu lásky, plodnosti a války	61
6.2.5. Bohyně Matky a plodnost	67
6.2.6. Nymfa Siduri.....	69
6.2.7. Démonizace Velké Bohyně.....	71
6.2.8. Babylón a čin par excellence	73
6.3. Sýrie a Palestina.....	76
6.3.1. Ugaritské náboženství.....	77
6.4. Chetitská mytologie	80
6.5. Kanaánská mytologie.....	82
6.6. Egypt	84
6.6.1. Náboženství v Egyptě obecně.....	84

6.6.2. Vznik světa a Bohyně Matky	85
6.6.3. Eset a její sestry	87
6.6.4. Egypťské dárkyně života i smrti.....	90
6.7. Kréta.....	92
6.8. Řecko	95
6.8.1. Chaos a kosmos aneb stvoření světa a první božské generace	96
6.8.2. Telurická Matka Gaia a její děti.....	97
6.8.3. Obilná bohyně, dcera a smrt	100
6.8.4. Hadí bohyně nebo žárlivá manželka?	103
6.8.5. Dcery Diovy	105
6.8.6. Bohyně sahající za olympské časy.....	110
6.8.7. Trojitě bohyně.....	112
6.9. Řím.....	117
6.9.1. Nejstarší božská trojice a bohyně Vesta	118
6.9.2. Řecké bohyně v římském vydání.....	119
6.10. Keltové.....	123
6.11. Germáni.....	127
6.12. Slované.....	131
6.13. Starý zákon.....	133
6.13.1. Jahveho paredros a Eva.....	133
6.13.2. Lilit.....	136
6.13.3. Sofia, Jahveho Moudrost	137
6.14. Křesťanství.....	137
7. Závěr.....	144
Shrnutí:	147
8. Bibliografie	148
9. Seznam ilustrací.....	153

1. Úvod

Tématem této diplomové práce je, jak ostatně napovídá její titul, kult Velké Bohyně. Mým cílem je alespoň nastínit rozsáhlý soubor ženských božstev, které se v dějinách vyskytovaly. Z výčtu oblastí je zřejmé, že jsem byla nucena omezit počet popisovaných bohyní, přestože jsem původně zamýšlela popsat všechny bohyně, které kdy byly na světě uctívány. Důvodem k mé redukci je nedostatek prostoru, který bych pak jednotlivým bohyním mohla věnovat. Proto jsem zvolila pouze ty bohyně, které mohly nějakým způsobem ovlivnit naše (tj. evropské) představy o ženském božství, ženství, popřípadě o nás samých (jako lidských bytostech). Jsem totiž přesvědčena, že se tyto náboženské představy ovlivňují nejen navzájem, jak už mnoho religionistů prokázalo, ale že také ovlivňují náš pohled na ženské pohlaví a že mají především vliv na postavení žen ve společnosti.

Symbolika bohyně se vyvíjí s lidstvem již od jeho prvopočátku. Možná snad je i spojena se samotným lidstvím, kdy pravěký člověk odevzdával tělo svého zemřelého opět Matce Zemi s nadějí, že se o něho dobře postará a on se prostřednictvím jejího plodného lůna navrátí k novému životu. Tímto aktem si možná uvědomoval nejen úzkou spojitost života a smrti, ale také člověka a země a samozřejmě muže a ženy. Myšlení v binárních protikladech ho pak nutně muselo dovést k základní kulturní odlišnosti člověka od zvířete, a tím k uvědomění samotného lidství.

Ať již tento prvotní záblesk v lidské mysli proběhl jakkoliv, jisté je, že Velká Bohyně provázela člověka již od paleolitu a v takřka nezměněné podobě se dochovala až do dnešních dnů, ovšem její status v posvátném prostoru se velice změnil. Moje práce tedy nevypovídá pouze o historických projevech Velké Bohyně, ale také o ztrátě Velké Bohyně, kterou naše civilizace prošla a která se odrazila na vnímání nás samých,

našeho světa. Jak napsal C.G. Jung :,„Co se vědění týče, zbohatli jsme, nikoliv však co se týče moudrosti. Těžiště našeho zájmu se zcela posunulo směrem k materiální skutečnosti, zatímco starověk dával přednost myšlení, které se více blížilo fantastickému typu. (...) Veškerou tvořivou sílu, kterou moderní člověk vynakládá na vědu a techniku, věnoval antický člověk své mytologii.(...) Pohybujeme se zde ve světě fantazií, které, aniž by se příliš staraly o vnější běh událostí, vyvěrají z jakéhosi vnitřního zdroje a vytvářejí proměnlivé, hned plastické, hned zase stínovité postavy. Tato činnost raně antického ducha pracovala umělecky par excellence“¹.

Postavou Velké Bohyně se zabývala již americká archeoložka litevského původu Maria Gimbutas (1921-1994), jíž k tomu vedla její archeologická výzkumná činnost v jihovýchodní Evropě, při níž našla velké množství ženských figurek, které se vyznačovaly nápadně podobnou symbolikou. Po jejich důkladném studiu a nemalém interpretačním úsilí vytvořila svou teorii „Staré Evropy“ spolu s popsáním „jazyka“ Velké Bohyně, na tomto území uctívanou. Její teze mě inspirovaly k hledání aspektů Velké Bohyně z paleolitu a neolitu i v bohyních pozdějších, klasických panteonů starověkých mytologií.

Domnívám se totiž, že původní podoba Velké Bohyně, která byla uctívána na počátku lidských „dějin“, se objevuje i v pozdějších epifaniích, které byly uctívány ve starověku, ale i v křesťanské době. Velká bohyně v těchto panteonech zastávala stejné funkce Bohyně plodnosti, smrti a regenerace, ovšem její moc byla postupně redukována a spolu s jejími atributy ji přebírali mužští bohové, tak jak se společnost vyvíjela směrem k patriarchátu. Přesto byla tato Bohyně stále stejná, mocná bytost, která pochází ze samotného středu našeho bytí. Slovy Bohyně Isis: *„Já jsem ona, která je přirozenou matkou všech věcí, paní*

¹ C.G. Jung, 2004, s.38.

a vládkyní všech přírodních sil, prvních potomků světů, hlavou božských sil, královnou všeho, co je v pekle, paní těch, kdo žijí v nebi, zjevená sama a pod jedinou podobou všech bohů a bohyň. Podle mé vůle je nakládáno s planetami na obloze, užitečnými větry moří a žalostným tichem pekla. Moje jméno, moje božství je uctíváno na celém světě, rozmanitými způsoby, různými zvyky a pod mnoha jmény.

Fryzové, první ze všech lidí, mi říkají matka bohů Pessinus, Athéňané, kteří vyrostli z vlastní půdy, mne nazývají kekropskou Minervou, Kypřané, obklopení mořem, mají pro mne jméno paphonská Venuše, Kréťané, kteří nosí šípy, mi říkají dictynská Diana, pro Sicilany hovořící třemi jazyky jsem d'ábelská Prosperina, Eleuzané mne nazývají svou starou bohyní Ceres.

Někteří mi dávají jméno Juno, jiní Bellona, další Hekaté, jiní Ramnusie a v zásadě jak Etiopané, kteří sídlí na východě a jsou osvětlováni paprsky slunce, tak Egypťané, kteří vynikají ve všech druzích starého umění a mají ve zvyku uctívat mne vlastními obřady, mne nazývají mým pravým jménem, královna Isis“².

Starověké mytologie byly „vytvořeny“ někdy na počátku lidských dějin a odrážejí v sobě stále jistou poetickou krásu a moudrost z dětství lidstva. Přestože byl mytologický způsob uvažování již dávno odsouzen jako nevědecký a tudíž překonaný, stále podněcuje naší imaginaci a ve většině velkých uměleckých děl se s ním opět setkáváme.

Lidská duše a nevědomí se utváří dle jiných zákonů než materiální svět, který nás obklopuje, a proto jsou nám tato vyprávění stále blízká. „Vždyť mýtus tvoří základ života, je to schéma mimo čas, zbožná formule, která ožívá tím, že do ní denní život vnáší své rysy čerpané z nevědomí“³.

Tak jako většina náboženských zkušeností přichází z hlubin člověka, z nevědomé stránky jeho duše, tak také celý náboženský systém, který je

² G. Dumézil, 2001, s. 42.

³ K.Kerényi, 1996, s. 11.

obsažen ve starověkých mýtech dávných kultur, byl pravděpodobně vytvořen na základě vhledu do lidského nevědomí.

Mytologická vyprávění se táhnou od počátků lidstva, od jeho dětství, jako nit, která spojuje generace právě pomocí těchto poselství, v nichž si lidé uvědomovali, ale také utvrzovali své lidství. A tak jako je v nich odvyprávěn vznik uspořádaného světa, tak také obsahují základní rozdělení a uspořádání lidské společnosti. A mnohé z těchto mýtů jsou právě o Velké Bohyni, které se bude věnovat následující text.

2. Postava Velké Bohyně

Postava Velké Bohyně je univerzální představou lidské mysli a setkáváme se s ní proto ve všech známých mytologiích po celém světě. Všude se vyskytuje Velká Bohyně, „která je laskavá (jako kráva) a strašná (jako lvice), a je spojována s **růstem, výživou a smrtí** všech živých bytostí a zvláště s vegetací“⁴. Základní charakteristikou postavy Velké Bohyně je její ambivalentní charakter. Na jedné straně je dárkyní života a na druhé straně je její odvrácená tvář Bohyně Smrti. Tato její povaha se v našich zeměpisných šířkách dochovala pouze do starověku, středověk s jeho křesťanskou zvěstí, její podobu rozdělil a strašnější podobu odkázal do oblasti pekel zatímco vyzdvihl pouze její mateřskou část.

Proto je nám tato náboženská představa již velice vzdálená. Její „hodina slávy“ je dávno pryč. Já se jí tímto pokusím na chvíli vrátit mezi nás.

2.1. Tellurický aspekt

Ve většině mytologických nebo náboženských systémů se nesetkáváme přímo s Velkou Bohyní, tato titulatura nepochybně náležela mnohým

⁴ J.Campbell, 2004, s. 63.

z nich, ale přesto jsou nám známější spíše pod jmény Velká Matka, Matka Země, Terra Mater atp. Velká Bohyně je pojem, ke kterému jsem se nechala inspirovat M. Gimbutas, ale zmiňují se o ní i jiní autoři. Dle Kena Wilbera se u Velké Matky a Velké Bohyně jedná nejen o dvě zcela odlišné postavy, ale obě spočívají na odlišných rovinách vědomí. „Velká Matka požaduje krev, Velká Bohyně uvědomění“⁵.

Velká Matka, nebo také Matka Země je klasická postava všech panteonů, ve kterých zaujímá místo bohyně plodnosti, která je spojována se zemí, jako matkou, z níž vše pochází. M. Eliade se domníval, že země původně nebyla bohyně matka, ale nejdříve byla přímo Matkou, Tellus Mater. Až pozdější vývoj jí transformoval na Bohyni rostlinstva a úrody a její mateřský aspekt pomalu vymizel (v Řecku je to vyjádřeno Gaiou, kterou v uctívání nahradila Démétér)⁶.

J. Hillman zase odlišuje rovinu gé, hmatatelnou zemi, zelenou rovinu plnou růstu, Démétéřin svět. „Zde slouží gé jako základna člověka, který je závislý na výživě a plodnosti, tady vládne mateřský princip, který teprve umožňuje plodnost na hmotné úrovni a je jejím duchovním prazákadem. A pak je tu ještě chtón, propast, svět mrtvých. Hillman píše: *„Chtón se svými derivacemi je původně vztažen ke studené, mrtvé hlubině a s plodností nemá nic společného. Taková hloubka se nedá srovnávat s černou zemí; a Velká Vládkyně (pótnia chtón), která posílá TEMNOTOU OKŘÍDLENÉ SNY a může být zvána i Erinye, se nesmí jednoduše rozplynout v jedinečné postavě Velké Matky Země“*⁷.

Země je tedy nejen mateřskou bohyní v jejím plodivém aspektu, gé (která má ale i hrozivé aspekty spojené s krvavými oběťmi), ale také symbolizuje černotu podsvětí, *chtón*. Tito autoři tedy symboliku Velké Bohyně od Bohyně Matky odlišují, naopak M. Gimbutas vidí toto

⁵ H. Traugott, 2003, s. 48, převzato z K. Wilber: Halbzeit der Evolution. Goldmann, 1988, s. 164.

⁶ M. Eliade, 2004, s. 249.

⁷ H. Traugott, 2003, s. 49, převzato z J. Hillman: Am Anfang war das Bild, Kysel, München, 1983, s. 37.

rozdělení jako základní nepochopení její funkce a podstaty. Všechny tyto obrazy bohyně představují aspekty jedné Velké Bohyně s jejími základními funkcemi: plození, vláda nad smrtí, regenerace a obnova, ze které je zřejmá analogie s přírodou samou. Její Dobrá podoba je spojena s životem, narozením, zdravím a růstem bohatství, v této podobě může být nazývána dobrou Sudičkou (Štěstěnou), Matkou Zemí, Bohyní Plodnosti aj. Její „Hrozivá“ podoba potřebuje hlubší vysvětlení. Její supí a vražedná podoba skutečně nahání hrůzu, ale přesto není strašná sama o sobě, ve skutečnosti v sobě skrývá určitou naději. Symboly, které jsou totiž s touto představou spojeny ukazují na odvrácenou stranu smrti, kde se skrývá zárodek nového života. Zobrazení Bohyně Smrti v sobě většinou skrývá i aspekty mateřské, totiž prsy plné mléka a symboly ženské dělohy, popř. stydkého trojúhelníku. „V jejím aspektu smrti je tou stejnou Sudičkou (Osudem, Sudbou), která dává život, ovlivňuje jeho délku a bere si ho zpět, když přijde čas“⁸.

Ve všech mytologiích je totiž po důkladnějším studiu zřejmé, že si dříve byli lidé vědomi propojenosti života a smrti. Smrt chápali nejen jako součást života, ale také jako určitý katalyzátor života nového. Proto je také ve většině mytologií vegetativní cyklus přímo spojen se smrtí a zmrtvýchvstáním boha vegetace, který tak reduplikuje jarní přírodní děje. Velká Bohyně je onou postavou, která je v této události přímo zainteresována (ne vždy jako samotné božstvo vegetace, spíše jako jakýsi element, skrze nějž se vše odehrává). Její podoba je většinou jakýmsi zrcadlovým způsobem rozdvouje na „horní i dolní svět“, kdy je jak bohyní plodnosti světa lidí, tak i bohyní podsvětí říše mrtvých. Vše se transformuje skrze Velkou Bohyni.

⁸ M. Gimbutas, 1991, s. 317, (překlad K. Titěrová).

2.2. Lunární aspekt

Dalším aspektem Velké Bohyně je její podoba lunární. Spojitost ženy a měsíce je lidstvu zřejmě známa již od paleolitu. Tři fáze měsíce jsou opět symbolicky zrcadleny ve třech podobách ženských božstev : panna, matka a stařena, která se opět cyklicky omlazuje. Tento cyklus je následně spojen s již výše zmíněnou symbolikou života a smrti, kdy Bohyně, stejně jako měsíc, je plodící, usmrcující a transformující; představující tak růst, zánik a obnovení. Dárci života jsou v této symbolice též vládci smrti.

Skrze tuto symboliku je zřejmé, že již v paleolitu existovalo přesvědčení a porozumění, že život na zemi je neustálá rytmická proměna mezi tvořením a destrukcí, narozením a smrtí. Jestliže podle Wilbera představuje Velká Bohyně uvědomění, tak je to nepochybně právě uvědomění provázanosti života a smrti.

Ovšem kategorie života a smrti se netýká pouze fyzického světa, uvědomění je nutné především na úrovni duchovní. A v tomto smyslu může být chápán i například již zmíněný vegetační mýtus o sestupu do podsvětí a symbolické smrti a následném vzkříšení. Podsvětí představuje samo nevědomí a vzkříšení pak nalezení celosti své duše, *self*, při poznání odvrácené strany svého já, Velké Bohyně Smrti, svého stínu.

2.3. Aspekt vody

Nevědomí je symbolizováno vodou a to je také další aspekt bohyně. Pravodstvo, symbolické nevědomí a počáteční chaos, to vše je Velká Bohyně. Voda je také dárcem života, stejně jako aspekt plodnosti, který je Velké Bohyni vlastní. Regenerace začíná ve chvíli smrti skrze tělo bohyně v její *vlhké* děloze. Aspekt vody byl Bohyni zřejmě tím nejprvotnějším (přestože ho zde uvádím jako poslední). I v mýtech je prvotní Matka představována vodním živlem, pravděpodobná je souvislost s vodním prostředím prenatalního stádia našeho života, které

se odehrává v prvotním plodovém „moři“. Matka Země přišla až s neolitickou revolucí.

Velká Bohyně nakonec symbolizuje samu přírodu. Její podstata je čistě imanentní, narozdíl od transcendentních bohů patriarchálního řádu. Velká bohyně nám neukazuje, jací máme být, ukazuje nám jen, jací jsme. Jsme smrtelné tělo, které podstupuje zkázu a skrze které se může zrodit nový život. Jsme ale také duchovní bytosti, které při poznání sami sebe dojdou k uchopení *self* v jeho celosti. „**Kdo spatří druhou polovinu Sebe sama, spatří Pravdu**“⁹. A tato celost nás mimo jiné spojuje s dávnou minulostí lidstva, zasutou v našem nevědomí a čekající na paprsek světla.

3. Symbolika bohyně¹⁰

Symbolika Velké Bohyně je nesmírně složitá a provázaná, a to především díky mnohoznačnosti samotné Bohyně, která přesahuje několik rovin bytí. Je to také nepochybně dáno její starobylostí, přičemž za dlouhá tisíciletí jejího uctívání se její symbolika musela zákonitě vyvíjet. M. Eliade zmiňuje několik rovin uctívání Velké Bohyně, které v sobě zahrnují mnoho symbolů a sfér. „Všechno, co nějak souvisí s plodností, náleží do širokého okruhu Měsíc - Vody - Žena - Země“¹¹. Dále tyto sféry rozdělil do dalších komplexů symbolů. První oblast symboliky vidí v komplexu měsíc- voda- déšť- plodnost žen, zvířat, rostlinstva-posmrtný život-iniciace¹². Druhou oblast charakterizuje komplex měsíc-déšť-plodnost-žena-had-magie¹³. Třetí komplex je

⁹ A. Cameronová, 2003, s. 30.

¹⁰ V celé kapitole, pokud není uvedeno jinak, je čerpáno z knihy M. Gimbutas : The Language of the Goddess.

¹¹ M. Eliade, 2004, s. 109.

¹² Tamtéž, 166.

¹³ Tamtéž, s. 189.

země-žena-plodnost¹⁴. Tyto komplexy samozřejmě nejsou vyčerpávající, protože i mezi nimi navzájem dochází k prolínání, ale přesto nám naznačují sféry vlivu Bohyně. Já jsem je rozdělila do následujících oblastí:

3.1. Měsíc - voda - plodnost- smrt - regenerace

3.1.1. Měsíc

V prvních dvou komplexech symbolů je na prvním místě **měsíc**. Proto se budu jeho symbolice věnovat jako první. Jak jsem již zmínila výše, měsíc je se ženou spojován již od počátku. Lunární symbolika je založena na spojení cyklu měsíce a ženy. Pravidelný měsíční cyklus, který ukazuje měsíc v jeho třech základních fázích, kterými jsou novoluní, úplňk a „smrt“, podněcoval lidskou imaginaci již od nepaměti. Toto jeho neustálé vstávání z mrtvých inspirovalo víru v cyklické obnovování života, které se děje prostřednictvím ženy, která je s měsícem úzce spjata. Měsíc je spojen s vegetativním cyklem, „organické pouto mezi měsícem a rostlinstvem je tak silné, že velmi mnoho bohů plodnosti je zároveň měsíčními božstvy, např. egyptská Hathor, Ištar, atd.“¹⁵. Měsíční fáze byly spojeny nejen s cyklickým obnovováním života, ale i s cyklickým obnovováním panenství bohyně. Tři fáze měsíce se také odrážejí v **trojnosti** Bohyně, která se objevuje ve třech podobách, jako tři sestry, popřípadě jí náleží všechny tři sféry (nebe, země a podsvětí). Již od paleolitu se objevují v symbolice Bohyně tři paralelní čáry. Trojitá čára byla používána i samostatně na keramice, např. v lineární hrnčířské kultuře na Moravě a na Slovensku. Trojitá čára pod očima je charakteristickým rysem neolitických masek a masek z doby měděné nalezených jihovýchodní Evropě, stejně jako pro

¹⁴ Tamtéž, s. 243.

¹⁵ M.Eliade, 2004, s. 172.

břidlicové plakety s portréty Soví Bohyně z portugalských megalitických hrobů.

Tato trojitost nebo trojjedinnost bohyně je představa, která provází lidstvo už od nepaměti (z Magdalénienu, z Francie, se dochoval reliéf se třemi ženskými postavami se zdůrazněnou pochvou), řecké Moiry, Hekaté se třemi tvářemi, římské Matrony neboli Grácie, germánské Norny, irská trojitá Brigit, tři sestry Morrighany, baltská trojitá Laima a slovanské Sudičky, vždy se objevuje Bohyně jako vlastník trojitého zdroje energie života, nutné k jeho obnově. Trojitost provází hroby ve všech oblastech, James Mellaart poukazoval na fakt, že se v hrobkách z Çatal Hüyük často objevují věci po třech¹⁶.

S měsíční symbolikou je v počátcích úzce spjat i **býk**, jehož roh představuje srpek měsíce. Lebky býka nebo krávy, tzv. bucrania, byla uctívána jako symbol regenerace a jsou také symbolem dělohy. Jejich pozůstatky byly nalezeny uvnitř hrobů, kde představovali nepochybně víru ve znovuzrození.

Bohyně na sebe často bere podobu nebeské **krávy** (opět např. Hathor, Eset, krétská hadí bohyně, Héra, keltské bohyně a mnoho dalších), která je úzce spjata s plodností. Ve starých příbězích slavila bohyně měsíce svatbu v podobě krávy se Sluncem v podobě býka¹⁷. Kravský nebo býčí roh je symbolem plodnosti (roh hojnosti), spojen bývá i s dorůstajícím měsícem.

3.1.2. Voda a plodnost obecně

Vodní živel je zastoupen mnoha symboly, které jsou s Bohyní spojovány. Jeho spojení s plodností, zde v obecném smyslu jako zdroje života, je dáno skrze vlhkost¹⁸, která s ženou souvisí. Již od paleolitu byla uctívána Ptačí Bohyně, která byla zobrazována v podobě **vodních**

¹⁶ M. Gimbutas, s. 97.

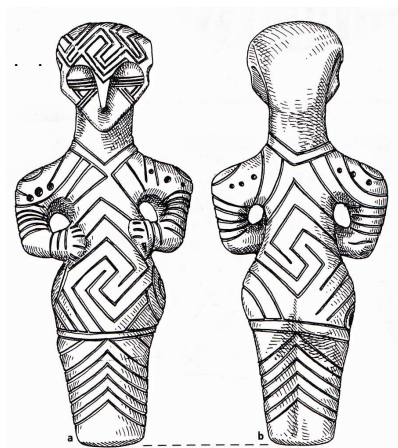
¹⁷ K. Kerényi, 1996.

¹⁸ Lze srovnat i s čínskou symbolikou jin a jang.

ptáků, konkrétně rytiny hus, jeřábů a labutí, později jako **hybrid ženy s ptačí hlavou**. V mytologiích velkých starověkých kultur byl vodní prvek zastoupen vždy bohyní. Ať už se jedná o sumersko-akkadskou Nammu, „Prvotní Moře“, nebo babylonský praoceán Tiámat, egyptskou Tefnutu, vláhu, nebo Téthis, prapůvodní vládkyni a bohyni moře.

Mezi její základní, nejstarší symboly, spojené s touto sférou, patří **V, dvojité nebo trojitě V, tzv. „chevron“**, které odkazují k vodním ptákům a vodním symbolům. Nepochybnou inspirací je život dávající vlhkost těla Bohyně, v neposlední řadě můžeme písmeno V považovat za schematizaci nebo redukci stydkého trojúhelníku. Ještě starším motivem než V, odkazujícím do sféry bohyně, je tzv. **klikatice (zig-zag) a M**, což je samo o sobě symbolem vody. Klikatice je nejstarší zaznamenaný motiv. Neandrtálci ji používali 40 000 př.Kr., v mladším paleolitu byla častým motivem, odkazujícím k antropomorfním, ptačím, rybím nebo falickým motivům. Stejně motivy má i sobí žebro z Aurignaciénu nalezené v J Francii (30 000 př.Kr.) s rytinou primitivního antropoida s ptačí hlavou, na jehož těle jsou vyryté M a klikatice. Pokud se jedná o hybrid člověka a vodního ptáka, je to první takto nalezený symbol odkazující k vodnímu živlu jako síle regenerace a znovuzrození¹⁹.

Samostatné, zdvojené nebo ztrojené M se často také vyskytovalo jako

samostatný ornament na vázách z 6. a 7. tisíciletí př.Kr. ve střední Evropě, Maďarsku, Švýcarsku i Řecku, stejně také na Blízkém Východě. Symbolika M pro vodu vedla v Egyptě dokonce k vytvoření hieroglyfu **M**, *mu*, znamenající voda²⁰.

¹⁹ M.Gimbutas, 1991, s.19

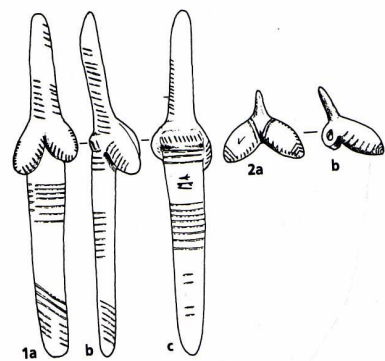
²⁰ Tamtéž, s. 19.

Obrázek 1

Ptačí Bohyně s labyrintem na břiše a zádech a „chevrony“ na ramenou.
Vinča, Jugoslávie, 4500 př.Kr.

Dalším symbolem, který zastupuje, popřípadě označuje bohyni, je **labyrint**. Ten je také metaforou vody. Všechny tyto symboly (především právě labyrint, který se objevuje jako dekorace jejího oblečení naznačují, že říší bohyně je vodní sféra²¹.

Dalším symbolem Velké Bohyně, zdůrazňující plodnost, jsou její **prsa**. Znamé jsou příklady „Venuší“ s ptačími obličejí nebo maskami z Magdalénienu, s visícími prsy (jeden z nejstarších příkladů je z Dolních Věstonic, 25 000 př. Kr.). Prsy jako symbol bohyně se objevují i samostatně ve formě přívěšků ve tvaru poprsí. „Jejich

Obrázek 2

Přívěšky ve tvaru prsou

objevení na více než 50 místech dokumentuje obrovské kosmické a světské rozšíření tohoto stereotypu²².

Otázkou je, jestli zdůrazňování prsních partií symbolizovalo Ptačí Bohyni jako Zdroj Výživy (mléka a deště), nebo jako Dárce Života obecně.

Plodnost symbolizující symbol par

excellence je samotný porod a obrazy pohlavních orgánů obecně. Rytiny ženského pohlaví se objevují již od paleolitu, konkrétně z Aurignacienu 30 000 př. Kr. na skalách v jižní Francii. A jako symbol plodnosti se dochovaly i v neolitu, kde již představovali spíše symboliku semene v děloze, jež je předobrazem semene v zemi.

Co se týče porodu, opět jsou dochované figurky z paleolitu, které znázorňují tento „magický akt reduplikace“. Nejznámější je ovšem zřejmě neolitická soška rodící bohyně z Anatolie, konkrétně lokality Çatal Hüyük, sedící na trůně, obklopená kočkovitými šelmami. Tato soška ovšem, kromě plodnosti obecně, souvisí již s plodností země, což napovídá fakt, že byla nalezena v nádobě na zrní.

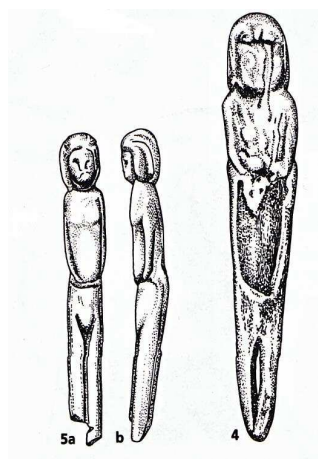
²¹ Tamtéž, s. 25.

²² Tamtéž, s. 31.

3.1.3. Smrt

Noční aspekt Dárkyně života je Bohyně Smrti a Regenerace. Objevuje se v nepočitatelném množství epifanií. Jako smrt je dravým ptákem: **supem, sovou, havranem, vránou a jestřábem**; nebo zvířetem: **kancem a psem**. Ale současně mají tyto symboly smrti moc regenerace. Symbol nejbližší smrti je holá kost. Vyhublé nahé sošky představující smrt měly barvu kosti.

Zájem o **supa** jako symbolu smrti sahá až do mladšího paleolitu, v malbách a rytinách na zdech jeskyní se objevují supu podobní ptáci

Obrázek 3
tzv. „Vyhublí naháči“, mladší paleolit, Mašta, Sibiř, 16-13000 př.Kr.

(jižní Španělsko, střední Magdalénien, 13000-11000 př.K.). Z oblasti Sibiře z vrchního paleolitu pocházejí nálezy pohřbených ptačích hlav a krků, poblíž nich byli nalezeny slonovinové figurky tzv. „vyhublých naháčů“ („*stiff nudes*“), představující Bohyni v aspektu Smrti, a sošky ptáků a hybridů „ptakožen“²³.

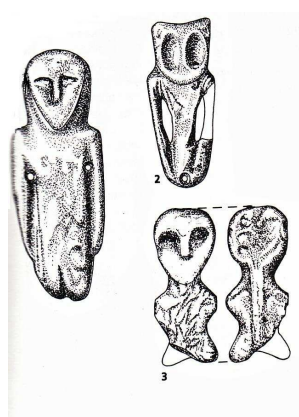
Transformace Bohyně do podoby supa je

známa z Egypta a Řecka. Bohyně Nut měla supí hlavu. V *Odyseji* se jednou Athéna změnila v supa. **Vraní** bohyně jsou ze severnějších oblastí. Jedno ze jmen Trojitě Bohyně z Irska bylo *Badb*, „vrána“, Morrighana je nazývána bojovnou vránou. Germánské Valkýry jsou spojeny s havranem, černým ptákem smrti. Stejně tak řecké Harpie a Sirény, které mají podobu žen/dravců, jsou určité pozůstatky staroevropské a Anatolské Supí Bohyně. Sirény lákaly svou písní, která byla tak svůdná, že na jejím konci byla smrt. Podle některých autorů je ptačí žena démon smrti.

Sova je již od prehistorie posel smrti, v Egyptě byla sova hieroglyf pro smrt. Kromě její zlověstnosti představuje na druhou stranu moudrost,

²³ Tamtéž, s. 187.

věštecké schopnosti a schopnost odvrátit d'ábla. Zobrazování sovy sahá až do paleolitu a pokračuje přes neolit až do postavy řecké Athény. V Mezopotámii je známá jako Lilit, jejíž jméno znamená „houkání sovy“²⁴. Zobrazení soví bohyně je možné najít po celé Evropě od Britských ostrovů po Portugalsko, Bulharsko atd. Symboly spojovány se Soví Bohyní jsou had, pupeční šňůra, vagína, trojúhelník, síť, labyrint, dvojité a trojitá čára, hák, sekera; což opět ukazuje k druhé

Obrázek 4
Soví bohyně,
Litva, 4. tisíc.př.Kr.

stránce Bohyně Smrti – její schopnost regenerace a zdroje života a životní energie.

Athéna a Héra na sebe v Homérovi braly podobu **holubice**, germánská Hell a Freya se také objevují v podobě holubic; **kukačka** je jednou z inkarnací polské Živy, život dávající Bohyně jara. Až do 20. století byly kukačka a holubice považovány za prorocké ptáky, znamení a duchy smrti.

Na Blízkém Východě a v evropských mýtech je **kanec** zvířetem smrti, které zabíjí mužského boha vegetace. V norské mytologii byla Freya, Bohyně plodnosti, smrti a regenerace, úzce spjata s kancem, její přezdívka byla Syr, „prasnice“²⁵.

Poslední zvíře spojené se smrtí je **pes**. Když pes zavil u domu nemocného, již mu nebylo pomoci. Hekaté přicházela s vytím psů, lovecký pes je její zvíře a epifanie, byli jí také obětováni. Stejně tak germánskou Hel doprovázejí psy. Divocí lovečtí psy byli spojováni se srpy a měsícem v úplňku a tak jako jejich paní dohlíželi na cyklický čas. Stejně tak byli později ochránci života, měli vliv na rodící se vegetaci a stimulovali ji k růstu²⁶.

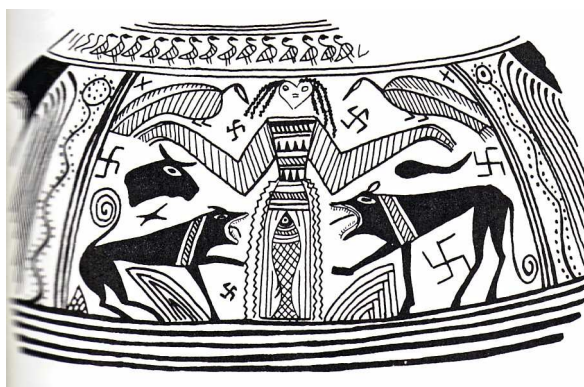
²⁴ Tamtéž, s. 190.

²⁵ Tamtéž, s. 197.

²⁶ Ibid.

3.1.4. Regenerace

Smrt je odvrácená stránka života, přesto pouze skrze ni může život pokračovat ve své nové podobě. Jestliže smrt je spojená s bohyní, tak u regenerace je to zrovna tak. Regenerace probíhá skrze dělohu Velké Bohyně. Ta se objevuje v podobě zárodku nebo zvířete ve tvaru dělohy, kterými jsou **žába, ropucha, ještěrka, želva, zajíc, ježek** nebo **ryba**. Jedná se o pohřební symboly i symboly života. Žába symbolizuje duši ještě nenarozeného dítěte, ropucha je předzvěst těhotenství. U Junga symbolizuje nevědomý impuls, který se má stát vědomým. V Anatolii byla běžná zobrazení žabích bohyní, pocházející z 6. tisíciletí př.Kr.,

Obrázek 5

Kresba na váze. Bohyně má místo dělohy rybu jako symbol regenerace.

Théby, Řecko, cca 700 př.Kr.

zde představovaly také symbol regenerace. Ježek je noční zvíře, které přezimuje, proto bývá spojen s měsícem, který se stejně jako on

omlazuje. Ryba bývala v prehistorii spojována

s dělohou, což jasně ukazuje, nalezený v hrobce v Thébách, 700-675 př.Kr. Na nádobě na obr.5. je bohyně s rybou místo dělohy obklopena hady, zvířaty, ptáky, býkem, svastikou. Na druhé straně nádoby se Bohyně objevuje již v podobě ryby s křídly, opět obklopena symboly spojenými s regenerací, jako jsou spirály, zajíc, ptáky a znovu svastikou.

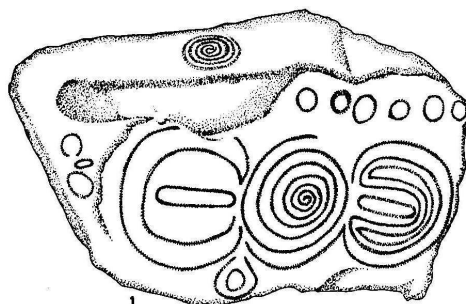
Býčí lebka je také symbolem dělohy, skrze níž dochází ke znovuzrození. Nový život je představován **včelou** nebo **motýlem** vylétávajícím z býčí lebky. Jeskyně a hroby jsou zaměnitelné s lůnem, vejcem a dělohou. Sloupy života, stromy, hadi a faly jako ztělesnění životních sil vyrůstají z lůna Bohyně, jeskyně nebo hrobu²⁷.

²⁷ Tamtéž, s. 185.

3.2. Měsíc - had - magie

3.2.1. Had

Zvíře které je spojováno s měsíční symbolikou je **had**. Existence tohoto spojení je na základě víry v hadí nesmrtelnost, díky své zdánlivé obnově skrze svlékání z kůže, čímž symbolicky zrcadlí schopnost měsíce. Had je symbol bohyně ve všech jejích aspektech: plodnost, smrt i znovuzrození. „Had je životní síla, klíčový symbol, ztělesnění uctívání života na této zemi. Není to jeho tělo, co bylo posvátné, ale energie sálající z tohoto spirálovitého nebo stáčejšího se tvora.(..) Stejná energie je ve spirálách, vínu, rostoucích stromech, falech a

Obrázek 6 Rytina na kameni.
Propojení symboliky cyklu měsíce, hada a spirály. Irsko, 2. polovina 2. tis.př.Kr.

stalagmitech, ale hlavně je koncentrována v hadovi, a proto je také silnější. Had byl něčím prvotním a mystickým, přicházejícím z hlubin vod, kde počíná život. Jeho sezónní obnova svlékáním z kůže a

přeměňováním ho učinila symbolem pokračování života a spojení s podsvětím²⁸. Had je reprezentován stejnými symboly jako voda a Ptačí Bohyně. Jeho spirály jsou zaměnitelné s rohy posvátného zvířete Ptačí Bohyně, berana. Spojení hada a vodního ptáka, Hadí Bohyně a Ptačí Bohyně sahají od prehistorie až po historickou dobu. Ve starověkém Řecku byl Athéniným posvátným atributem pták a had. „Existuje úzké spojení mezi dvěma hlavními bohyněmi Athénou a Herou, pravděpodobnými pozdějšími následnicemi Hadí Bohyně.

²⁸ M. Gimbutas, 1991, s. 121, (překlad K. Titěrová).

Svatyně těchto dvou bohyň stály často poblíž. Had, spojovaný s Athénou, byl viděn jak létá v oblacích jako pták. Skřítci z evropského folklóru, kteří přinášejí farmářům poklady, jsou létající hadi nebo ptáci²⁹. **Spirála**, která je jako symbol s hadem téměř identická, sama vyjadřuje energii, ale také nesmrtelnost, stejně jako had. Spirála také „symbolizuje plodnost vod i Měsíce a vyvedena na ženských idolech vyjadřovala sepětí všech těchto center života a plodnosti“³⁰. Spojení symboliky měsíce, hada a spirály ukazuje obr. 6.

Had je v ráji, podle Junga, chápán žensky, jako svádějící prvek v ženě (starými umělci je také znázorňován žensky). Podobnou změnou významu se v antice stal had symbolem země, která byla vždy chápána jako ženská³¹. Klasický mýtus o boji boha s hadí nebo dračí nestvůrou, který se nám dochoval jak ze starověku (boj Marduka s Tiámat) nebo z legend středověku (sv. Jiří vítězí nad drakem), popřípadě v pohádkách, je ve své podstatě porážka staršího boha bohem nového řádu a nejedná se o nic jiného, než o varianty jednoho archetypu porážky matriarchátu patriarchátem³².

J. Campbell také zmiňuje podobu mezi mýtem, jak se Zeus přiblížil k Persefoné v podobě hada a ta pak porodila „znovu umírajícího a zase ožívajícího boha chleba a vína Dionýsa, který se narodil a byl vychováván v jeskyni, jako dítě roztrhán a opět vzkříšen“³³ a legendou o Panně Marii, k níž se Duch svatý přiblížil v podobě holubice, a ta následně „počala Božího syna, který se (také) narodil v jeskyni, zemřel a byl vzkříšen a je hypostaticky přítomen v mešním chlebu a vínu. Holubice byla podobně jako had atributem a společníkem Velké bohyně předhomérovského a předmojžíšovského Východu“³⁴.

²⁹ Ibid.

³⁰ M. Eliade, 2004, s. 196.

³¹ Jung, 2004, s. 147.

³² J. Campbell, s. 25.

³³ Tamtéž, s. 27.

³⁴ Ibid.

3.2.3. Magie a moudrost

Velká bohyně disponuje magickým poznáním. Je dárkyní této moudrosti nejen ostatním bohům (např. germánská Freya darovala tyto schopnosti Ódinovi), ale i lidem. Tam kde již není uctívána magie pro svou přílišnou temnost, je Bohyně dárkyní moudrosti. S tím také souvisí aspekt Velké Bohyně jako dárkyně řemesel, což ukazuje její spojení s předením, tkaním, metalurgií a hudebními nástroji (například řecká Athéna vynalezla předení a tkaní, flétnu, trumpetu, ale i např. pluh nebo hrábě. Jinými slovy, byla tvůrcem ne jen ženských, ale *všech* umění). Stejně tak i její předchůdkyně z paleolitu byla pravděpodobně také paní řemesel, protože její symbolika se objevuje na nástrojích potřebným k těmto řemeslům. Předení samo má i hlubší symboliku ve spojení s osudem, jehož délku určuje právě Velká Bohyně. Ta je zde zastupována Měsícem (nebo ho zastupuje?), který „jakožto pán všeho živého a spolehlivý průvodce mrtvých „utkal“ všechny osudy. (...) Moiry, spřádající sítě osudů, jsou měsíčními božstvy“³⁵.

M. Eliade dále tvrdil, že v kulturách, kde v sobě Velké Bohyně „soustředily vlastnosti měsíce, Země a rostlinstva, se vřeteno a přeslice, s jejichž pomocí snují nitě lidských osudů, stávají jedněmi z jejich atributů“³⁶. Jak je tomu např. u Ištar, Atargatis a Velké Bohyně Chetitů.

3.3. Země-plodnost

Symbolika spojená s plodností se v době neolitické revoluce zaměřila i na symboliku Matky Země, jako zdroje obživy. „Plodnost země souvisí s plodností ženy; ženy se stávají zodpovědné za hojnou úrodu, neboť znají „mystérium“ tvoření“³⁷. Žena souvisí se zemí, rodnou hroudou, ale také se smrtí, jíž podstupuje semeno v zemi, a následným znovuzrozením a zmnožením semene v podobě úrody. „Složitá symbolika s antropokosmickou strukturou spojuje ženu a sexualitu

³⁵ M. Eliade, 2004, s. 189.

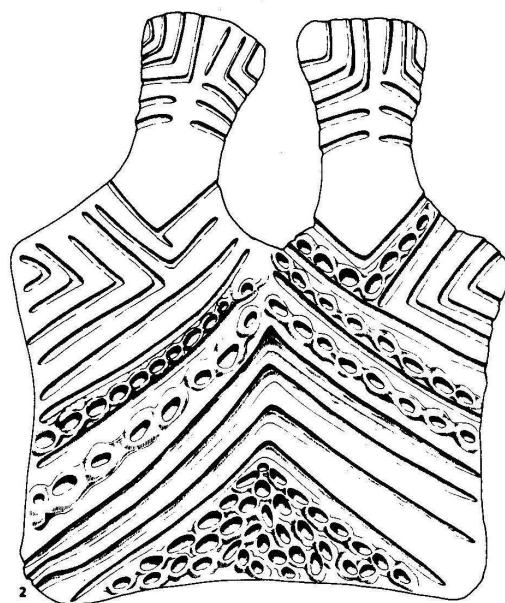
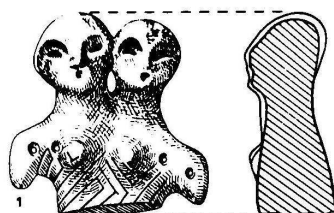
³⁶ Tamtéž, s. 189-190.

³⁷ J. Campbell, 2004, s. 51.

s lunárním rytmem, se zemí (jež je připodobňována k děloze) a s tím, co musíme nazvat „mystériem“ vegetace“³⁸. Země je ale také nemilosrdná a chladná, smrtící, do níž se vše navrácí, což je temný aspekt této Bohyně.

S Matkou Zemí v její plodné, ale i smrtící podobě se setkáváme v již zmíněném vegetačním mýtu, kdy se „mystérium vegetace“ transformuje skrze **dvě podoby** Velké Bohyně. Už od mladšího paleolitu se objevují zobrazení dvojité bohyně se dvěma hlavami a dvěma páry prsou

FIGURE 271

Obrázek 7 Dvojitá bohyně

1 Vinča, Rumunsko, 5000-4800 př.Kr.

2 Anatólie, doba bronzová, 2600 př.Kr.

(obr.6.), nebo jen dva páry prsou, kdy je vždy podle velikosti nebo postavení naznačena hierarchie matky-dcery nebo starší a mladší sestry. Prvním a nejstarším takovým příkladem je rytina z jižní Francie z mladšího paleolitu, cca 25 000 př.K., na níž jsou v oválném, vejčitém tvaru vyryty dvě protilehlé postavy s prsy a spojenými končetinami. Mnoho dalších příkladů je z neolitu a doby měděné, nejstarší je dvouhlavá figurka se dvěma páry prsou

nalezená v Çatal Hüyük, 6500 př.K., další jsou z oblasti Vinča. Jedná se pravděpodobně o zobrazení jedné bohyně ve dvou aspektech, jarní, panenský a podzimní nebo zimní aspekt již dospělé nebo staré bohyně.

³⁸ Ibid.

Síla dvou je symbolizována také dvěma vejci, někdy i dvěma paralelními čarami³⁹.

Symbolem plodnosti je kosočtverec a trojúhelník s tečkami, což je pravděpodobně schematické vyjádření pochvy a stydkého trojúhelníku, tečky představují semínka nebo zárodky uvnitř lůna, popř. pole. Kulaté vázy naplněné semínky nebo pomalovány tečkami mohly představovat lůno Matky a semínka pak duše zemřelých. „Ve starověkém Řecku, nádoby se semínky obilí, schované poblíž domácího krbu, symbolizovaly mrtvé, kteří odpočívají v lůnu (nádobě) a jsou na jaře vzkříšení. Mrtví byli nazýváni „Demetrioí“, ti co patří Démétér, Matce Zrna, a kteří odpočívají, jako obilí, v lůně Bohyně“⁴⁰.

3.3.1. Bohyně Obilí a prase

Plodnost země je symbolizována také bohyní v podobě obilí (egyptská Eset, řecká Démétér, aj.), jejíž posvátné zvíře bylo **prase** nebo **prasnice**. Její oválné, tlusté a rychle rostoucí tělo bylo alegorií plodnosti semene a pole. Spojení s touto bohyní je zřejmé z jejích zobrazení, při nichž má na sobě masku prasete. Samotné masky prasnice byly nalezeny v kulturách Vinča a Karanovo, z období kolem r. 4500 př.Kr.⁴¹.

Prasata hrála důležitou roli v kultu Démétér a Persefony, byla jim obětována selátka, stejně jako všem bohyním zajišťujícím plodnost⁴². Svátek Thesmophoria, podzimní setí, v říjnu na počest Démétér, trvaly tři dny. Ženy házely selata do podzemních jeskyní, kde hnila tři měsíce. Poté byla pokládána na oltář spolu s koláčky ve tvaru mužských genitálií. Následně byly smíchány se semeny na setí. Věřilo se, že zbytky prasat zvýší úrodnost. Podobný zvyk byl popsán mezi Egypťany, ti zas nechali prasata dupat po semenech a tím je zatlačit je

³⁹ M. Gimbutas, 1991, s. 171-2.

⁴⁰ M. Gimbutas, 1991, s. 145, (překlad K. Titěrová).

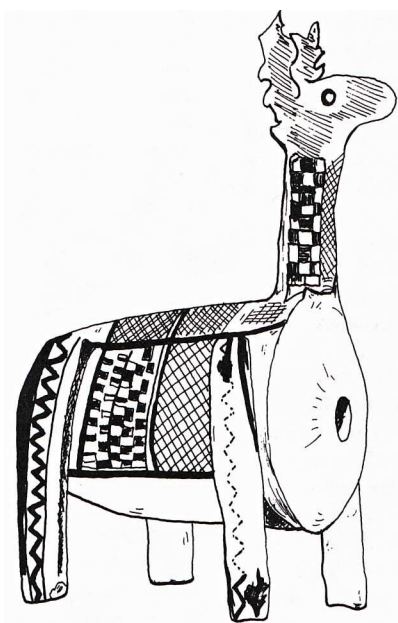
⁴¹ Tamtéž, s. 146.

⁴² Srov.: J.G. Frazer, 1994.

do země. Římané obětovali březí prasnice Ceres a Tellur (Terra Mater) při svátku Sementiva, dne setí. Černá selata byla nabízena jako oběť litevské Matce Zemi Žemynė až do 17. století. Stejně tak je tučné vepřové maso symbol plodnosti. Bývalo používáno například při prvním orání, kdy si farmář nesl na pole např. slaninu, jejíž jednu část snědl a druhou přenechal pluhu.

3.3.2. Bohyně jako Paní zvířat

Velká Bohyně také vystupuje v podobě Paní zvířat, obklopená divokými zvířaty jako jejich paní a velitelka, a také matka. Tato bohyně byla Paní hor, kamenů, vod, lesů a zvířat, což ji představuje jako vtělení mystické síly a plodnosti divoké přírody. Jako vlastník studní, pramínků a léčivých vod byla dárce zdraví. V prehistorii se zjevovala jako pták, ptačí žena, nebo žena. Byla pravděpodobně považována za předka klanu nebo rodiny a uctívána v domácích svatyních. Podle Gimbutas je hlavní chrámovou bohyní v jihovýchodní Evropě (jak dokládají chrámy

Obrázek 8 Laň jako symbol Bohyně, pokrytá znaky dárkyně života, nalezená v hrobce. Athény, Řecko, okolo 900 př.Kr. Protogeometrická keramika

z Achilleionu, Thesálie, datované 6000-5800 př. Kr.). To, že byla domácím božstvem dokládají nálezy na Mal'tě, v centrální Sibiři, kde byly nalezeny figurky Ptačí Bohyně podél hran kruhových obydlí z mamutích kostí. Jako Paní Hor byla uctívána na vrcholcích kopců. Tato bohyně se také objevuje v podobě **jelena a medvěda**.

V mýtech se často objevují přeměny bohyní v **laně** nebo **jeleny** (klasický případ je Artemis). Kult jelena je

doložen z Magdalenienů východně od španělské Altamiry, v El Juyo,

okolo 14000 př. Kr., kde byly v jeskyni nalezeny zbytky červeného jelena (čtyři částečně vyřezané parohy) v úmyslně vyhloubené jámě. Některé křesťanské koledy obsahují archaické předkřesťanské části, jako např. koledy, ve kterých zvíře překračuje řeku a v paroží nese kolébku s děvčátkem, které mu říká, aby ji nesl opatrně, jinak ho její bratři, lovci, zabijí a ona se „vdá s jeho krví, postaví si dům z jeho kostí, střechu z jeho kůže, pomaluje ho jeho krví a jeho lebku si připevní na bránu a z jeho kopyt si udělá šálky na pití“⁴³. Portréty nebo sochy sedících žen s jeleními parohy, které jsou zaznamenány v době bronzové pokračují i v době železné. Motivy vody na obr. 8. odkazují k přímému vztahu k vodě života a k plodové vodě.

Posvátnost **medvědů** pro jejich sílu a majestátnost je univerzální po celé severní polokouli. Jako duch vegetace byl medvědí samec obětován každé jaro k obnovení života. Malby z mladšího paleolitu ukazující medvěda s krvácející tlamou, nosem a ušima, mohou být spojeny s těmito oběťmi. Na druhou stranu byly samice spojovány s mateřstvím. Potvrzuje to také lingvistický základ slov pro medvěda, související s narozením, popř. nošením dětí (Staroevropský kořen *bher-*, germánský **beran* znamená rodit, nosit děti. Germánsky **bernam*, dítě, staronorsky *burdh*, „porod“). Mezi Slovany byl medvěd uctíván až do 19.st. Bulharové např. připravovali na sv. Ondřeje jídlo obsahující všechny druhy zrní, kukuřici, hrášek a fazole, jehož část byla prohozena komínem se slovy „bud' zdráva, Babičko Medvědice“(Da si zdrava, baba meco)⁴⁴.

Tím je alespoň trochu roztříděna symbolika Bohyně. V následující kapitole se budu věnovat vzniku představy bohyně z psychologického pohledu.

⁴³ M. Gimbutas, 1991, převzato z rumunské koledy.

⁴⁴ M. Gimbutas, 1991, s. 116.

4. Pohled na bohyni z hlediska psychologie

V této kapitole bych ráda ukázala postavu Velké Bohyně z psychologického hlediska. Zmíním zde pozice psychoanalýzy, konkrétně Freuda a jeho následovníků a poté také pohled Junga a Neumanna. Tyto autority zmiňuji proto, že jejich pohled na tuto problematiku může jistým způsobem osvětlit genezi představy Velké Bohyně jako univerzálního obrazu lidské mysli.

4.1. Psychoanalýza

4.1.1. Freud

První psychologický pohled na bohyni, který se zde pokusím interpretovat, budou názory Sigmunda Freuda. Není to ovšem přímo proto, že by se Freud nějakým způsobem k bohyni vyjadřoval nebo se k ní dokonce vztahoval. Ale z hlediska vlivu, jaký jeho vývojová teorie měla na psychologii, potažmo na vnímání člověka samotného, je nutné zde zmínit nejdříve jeho hledisko. Přestože je většina Freudových vývojových tezí již nějakým způsobem překonána, popřípadě alespoň zrevidována, jeho myšlenky jsou stále inspirativní, minimálně jako zdroj nebo snad autorita, které je nutno oponovat.

Ve své knize *Totem a tabu*, rozvíjí Freud Darwinovu představu lidské pratlupy, v níž měl ústřední postavení silný samec (muž, chcete-li), který kolem sebe soustředil svůj harém samic. Mladší samci, synové, kteří chtěli najít partnerky pro páření, si je museli hledat jinde a vytvořit si vlastní tlupu, což je základem *exogamie*. Pokud by tomu tak nebylo, hrozil otec, vůdce tlupy, kastrací. Základem touhy mladších členů tlupy byl samozřejmě *oidipovský komplex*, díky kterému se synové vztahovali

sexuálně ke svým matkám a žárlili na svého otce (a jeho velký genitál). Tato jejich žárlivost vyústila do agresivní akce, kdy synové svého otce zabili a pak ho i snědli. Pak je ovšem začalo trápit svědomí a jejich výčitky je dohnali k dodatečné poslušnosti jejich mrtvému otci, jehož postavu si zbožštili.

Tento čin, prvotní hřích, otcovražda, vedl tedy k nastolení exogamie jako základního kulturního uspořádání při výběru partnerů, zákazu incestu, jakožto prvnímu kulturnímu činu, jež dělá člověka člověkem⁴⁵. Ale hlavně tento čin vedl k vytvoření božské otcovské postavy, jež, podle Freuda, provází lidstvo a člověka po celou dobu jeho vývoje. Tento Bůh-Otec následně vytváří (samozřejmě prostřednictvím jeho výčitkami zmožených, a proto poslušných synů) mravní zákon a pravidla sociálního zřízení⁴⁶.

Pro Freuda byla tedy jediná možná představa boha mužský bůh v podobě otcovské postavy. Tato skutečnost je typická pro všechny myslitele, kteří byli ovlivněni myšlenkovými stereotypy patriarchální společnosti. Freud úplně vypouští představu Bohyně Matky, tak typické právě pro počáteční stádia vývoje lidstva.

Ovšem toto Freudovo opominutí se netýká pouze představ o genezi náboženství. Stejně tak je tomu i u jeho vývojové psychologie⁴⁷, kde neuznává roli matky v předoidipovské fázi ani po ní a zdůrazňuje především roli otce.

Freud popírá, že by si dítě vytvářelo v raném dětství nějaké vazby, podle něho si pouze uspokojuje své vnitřní instinktivní touhy prostřednictvím „erotogenních zón“. Konkrétně se jedná o orální, anální a falické oblasti, podle kterých Freud pojmenoval i samotná vývojová stádia. V prvních dvou z nich, tedy v orálním (od 0-1,5 let) a análním

⁴⁵ Srov.: S. Freud, 1998.

⁴⁶ S. Freud, 1991.

⁴⁷ V této části textu vycházím z knihy S. Slipp: *Freudovská mystika*.

(1,5-3 roky) období, se vývoj u chlapců a dívek podle Freuda neliší, ve falické fázi (3-5 let) se ale už začíná jejich vývoj rozcházet.

Pro chlapce se matka stává předmětem sexuální touhy a otec, jakožto sok, se stává nepřítelem, tudíž cílem agrese (viz pratlupa). Následuje chlapecká obava z kastrace ze strany otce. Tuto část nazývá Freud oidipovská fáze vývoje, která u chlapce, pokud dopadne vše, jak má, končí opuštěním a vzdáním se matky a identifikací s otcem.

Naopak dívky se při svém uvědomění, že nemají penis, cítí podle Freuda již vykastované a připadají si proto méněcenné. Dívky kvůli své domnělé nedostatečnosti propadají závidění penisu⁴⁸, což na jejich vývoji zanechá nesmazatelné stopy. Obracejí se na otce, aby jim nějaký penis daroval⁴⁹. Následuje touha a přání mít od otce dítě.⁵⁰ Oidipovská fáze se u dívek vyřeší tím, že se vzdají své touhy po otci a identifikují se s matkou.

Tzn. že podle Freuda první identifikace s rodičem, jeho internalizace, nastává až po vyřešení oidipovského konfliktu a osobou, kterou internalizují jak chlapci tak dívky, je otec, nikoliv matka. Pro dívku není oidipovský komplex podle Freuda vyřešen nikdy tak dokonale jako u chlapce, protože se identifikuje s matkou, ale pouze identifikace s otcem představuje vytvoření superega, tzn. její morální hodnoty nedosahují takových výšin, jako mužské morální vlastnosti.

Podle Freuda se také děti rodí jako bisexuální. Jako ekvivalent falu pak slouží u dívek klitoris. „Když se podle Freuda dívka vzdá masturbace a

⁴⁸ Karen Horneyová, psychoanalytička, která s Freudem v mnohém nesouhlasila, hovoří v této souvislosti o *závistí dělohy*, tedy reprodukčních schopnostech žen, díky kterým dochází k neustálému útlaku a nedoceňování ženské populace. Pokud se ve své praxi setkala se závistí penisu, ve skutečnosti se jednalo o závist moci, kterou penis symbolizoval. Stejně tak oponovala Freudovi v jeho pojetí ženy, jako méněcenné bytosti, která si své ženství uvědomí až po překonání závistí penisu a uvědomění si své submisivní pozice. Horneyová je přesvědčena o vrozené ženskosti a co se týče submisivity žen a superiority mužů, ta je podle ní vytvořena až přijetím kulturních vzorců chování a norem, tedy je produktem kultury.

Srov.: <http://webpace.ship.edu/cgboer/horney.html>, 2.12.07.

⁴⁹ Freud se také domníval, že svoji vagínu dívky považují za ránu po kastraci a cítí proto nenávist ke své matce, a proto se obracejí na otce, aby jim daroval penis nový.

⁵⁰ S. Slipp, 2007, s. 109.

přesune emocionální investice od aktivity a „maskulinního“ klitorisu k pasivitě a vagíně, dosahuje ženskosti“⁵¹. To by znamenalo, že jen pokud si dívka internalizuje submisivitu a pasivitu, stane se ženskou bytostí se vším všudy. Toto pojetí na nejvyšší míru podléhá patriarchálnímu zkreslení reality, jež ovšem se skutečným vývojem lidských bytostí nemá nic společného. Dívka a žena je podle těchto představ vrozeně nespokojená se svým pohlavím a prostřednictvím závidění penisu se následně ztotožňuje se svou submisivní a stejně neaktivní matkou, jakou má být nakonec i ona sama. Proti takovému zkreslení a předsudkům se již za Freudova života ohradilo mnoho jeho kolegů a především kolegyň, které se samozřejmě s takovou představou nemohly smířit.

Co se týče představy Velké Bohyně, kterou Freud ve své koncepci geneze náboženství absolutně opominul, je nutno si uvědomit jeho patriarchální zaměřenost, dalo by se i z dnešního pohledu říci trochu neuctivě „omezenost“, díky níž se Freud zabýval i ve svých psychologických teoriích převážně rolí otce. Mateřskou postavu vnímá Freud pouze jako pasivní objekt dětského zájmu o uspokojování vlastních instinktivních, primárních potřeb⁵².

Samuel Slipp toto jeho opominutí důležitosti rané fáze lidského vývoje, kdy jsme absolutně odkázáni na svou matku, spojuje s jeho vlastním (Freudovým) dětstvím. Ve vývojové fázi, při níž se dítě vztahuje ke své symbiotické předoidipovské matce a potřebuje její postavu pro svoje základní přežití (nejprve ve fyzickém později hlavně v psychickém smyslu) došlo u Freuda k dvojité ztrátě jeho mateřských postav.

V prvním případě šlo o emocionální ztrátu jeho skutečné matky, která v jeho dvou letech porodila a následně po půl roce i bohužel pohřbila jeho bratra Julia, přičemž malého Sigmunda „opustila“, protože na něho

⁵¹ Tamtéž, s. 119.

⁵² Tamtéž, s. 105.

zkrátka neměla čas a později díky své nepochybné bolesti zřejmě ani náladu. Ve druhém případě šlo o skutečnou, fyzickou ztrátu jeho chůvy⁵³. Tyto dvě události měly za následek předčasné vztahování Freuda k jeho otci, který se pro něho stal jakousi náhradní matkou. Proto také pro Freuda postava otce hraje, podle Slippa, tak důležitou roli pro duševní vývoj člověka.

4.1.2. Moderní psychoanalýza

Pokračovatelé Freuda se jeho názory pokoušeli revidovat a samozřejmě jedna z částí jeho teorie vývoje člověka, jež si nápravu zasluhovala byla postava matky, která ve vývoji jedince zaujímá mnohem větší důležitost a význam, než si byl Freud ochoten připustit.

Narozdíl od Freuda si jsou moderní psychoanalytici vědomi nejen důležitosti matky, ale vnímání dítěte jako takového se posunulo od původního autoerotického autisty a narcisty, jehož zajímá jen uspokojení potřeb a stimulace erotogenních zón, k mnohem přijatelnější podobě bytosti, pro níž nejdůležitější jsou vztahy, přičemž nejdůležitější je ten primární, s matkou⁵⁴.

První identifikace se tedy odehrává již v raném symbiotickém stádiu vývoje (a ne, jak původně myslel Freud, až po vyřešení oidipovského komplexu), přičemž nastává splnutí se všemocnou předoidipovskou matkou. Vztahem matky a dítěte se následně zabývalo mnoho autorů, já zde zmíním teorii D.W. Winnicotta, britského analytika. Ten zjistil, že matka si před narozením dítěte vytváří jakousi zvýšenou citlivost k potřebám dítěte, tento stav nazval „primární mateřskou starostí“. Pokud tedy matka uspokojuje dostatečně dětské potřeby (ovšem nejen fyzické, ale i vyšší potřeby psychického a sociálního charakteru),

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Srov.: vztahová psychologie a teorie M. Kleinové o důležitosti matky a jejího štědrého prsu.

dochází u dítěte k iluzi, že má nad matkou moc, a splyne s ní. „Shoda objektu a self, toho, co je vně a uvnitř, a mezi realitou a představou, umožňuje dítěti vytvořit si základní důvěru a sebejistotu“⁵⁵. Dítě se tak může vztahovat k sobě, ke svému tělu, ale i k ostatním objektům a subjektům, které ho obklopují, a získává tak základní představu o „Já“ a „ne-Já“.

V symbiotickém vztahu s matkou používá podle moderní psychoanalýzy dítě „primitivní obranu *rozštěpení*, (při kterém) vidí matku buď jako jen dobrou, nebo jen špatnou. Špatná matka se vypustí a odsune, kdežto obraz dobré matky se dále internalizuje, aby se u obou pohlaví zformovalo jádro ega. Aby nějaký chlapec dosáhl mužské genderové identity, musí se od této začáteční femininní internalizace matky distancovat a identifikovat se s otcem a ostatními mužskými postavami. Potřebuje popřít aspekty sebe sama považované za ženské, aby se diferencoval a chránil před pohlcením všemocnou předoidipovskou matkou“⁵⁶.

Oproti Freudovým postulátům ukázala moderní psychoanalýza, že vývoj u dívky je mnohem snadnější než u chlapce, protože se nemusí obávat pohlčení svou symbiotickou matkou, jak je tomu u chlapců. Chlapec, aby dosáhl mužské identity se musí vzdát své všemocné předoidipovské matky a své závislosti na ní a identifikovat se se svým otcem. Dívka naopak svou matku ještě více internalizuje a opakuje pak naučené vzorce chování a jednání, jež u své matky odkoukala.

Co se týče vědomí si svého pohlaví, oproti původní Freudově představě dětské počáteční oboupohlavnosti, moderní výzkumy dokazují, že dítě je si své genderové identity vědomo již ve dvou a půl letech, někteří dokonce tvrdí, že dítě si je svého pohlaví vědomo již od narození.

⁵⁵ Tamtéž, s. 184.

⁵⁶ Tamtéž, s. 61.

4.1.3. Psychoanalýza a Velká Bohyně

Jak jsem již výše zmínila, Sigmund Freud postavu Velké Bohyně úplně pominul. Jeho geneze náboženských představ byla čirou spekulací, založenou pouze na představě důležitosti otce jako původce mravního zákona, jehož si každý (muž, ale ne všechny ženy) internalizuje do podoby svého *superega*. Jakožto postava původní pratlupy byl zabit a následně rituálně sněden v podobě prvotní oběti, jež měla v našem zrodu kultury a náboženství nedozírný následek v jeho zbožštění a vytvoření kulturních norem.

Skutečnost, že Freud považoval za jediné možné božství postavu mužského pohlaví, je klasickou ukázkou, že Freud i přes své novátorství v pojetí člověka, hnaného sexuální pudovou energií libida, byl přesto dítětem své doby. V jeho případě se jedná o paradigma patriarchální kultury, kterou i přes svou snahu o novátorství nebyl schopen opustit. V tomto případě šlo jak o redukci významu matky v raném vývoji člověka, tak i o opominutí role Velké Bohyně v dějinách náboženských představ.

V *Nespokojenosti v kultuře* je iniciátorem a tvůrcem kultury muž, praotec, v knize *Totem a tabu* zrovna tak. Mužská autoritativní postava (otec) vždy potlačuje své instinktivní chování ve prospěch kultury, čímž dává morální příklad svým synům. Naopak přírodu a instinkty představuje žena, kterou je třeba zkrotit a ovládnout (tato snaha může být v mytologii projikována v zabíjení pramatky a z ní stvoření světa - například babylonský mýtus o Mardukovi a Tiamat).

Náboženství je v tomto smyslu chápáno jako způsob, jak zvládnout bezmocnost vůči přírodě, prostřednictvím vztahování k bohu otci, který nás chrání před nevypočitatelnou Matkou Přírodou.

Narozdíl od Freuda se neoanalytici již nebrání důležitosti matky jako osoby ovlivňující duševní vývoj člověka (zřejmě také proto, že mnohé z nich byly ženy). Dítě tedy prochází výše zmiňovanou symbiotickou

fází spojení/splynutí s předoidipovskou matkou, prostřednictvím čehož získává domnělou moc. Jestliže přijmeme myšlenku, že při ontogenezi dochází k opakování fylogeneze, tj. že vývoj druhu se opakuje při vývoji jednotlivce daného druhu, o čemž ve fyziologickém vývoji již není pochyb, a přeneseme ji do vývoje psychologického, tak se to zákonitě musí projevit v našem chápání počátečního stavu náboženských představ.

Dítě se tedy v prvních stádiích svého života cítí s matkou spjata. Stejně je tomu i v představách Velké Bohyně, s níž se naši předkové identifikovali a považovali ji za svou matku. Matka je spjata s měsícem prostřednictvím svého měsíčního cyklu, stejně jako Velká Bohyně. Matka dává život a je spojena i se smrtí (pokud odmítne dávat k dispozici svůj „štědrý prs“ (Kleinová), toho si je pravděpodobně „podvědomě vědomo“ i novorozeně. Při rozštěpení vidí dítě matku jako dobrou (Matka Země, Život dávající aspekt Velké Bohyně), zatímco její špatnou a zlou podobu dítě potlačuje do podvědomí, kde ovšem dochází k démonizaci a obrazům pohlcující matky (Smrtonosný aspekt Velké Bohyně). Pokud ovšem matka dobrá není je si dítě vědomo pomíjivosti a vrtkavosti svého života a s touto představou je konfrontováno již od svého raného dětství, což na jeho vývoji nechává tragické následky (nedochází k internalizaci základní důvěry).

Následující období, při kterém dochází (převážně u chlapců) k odmítnutí matky a jejího zatlačení do pozice pasivní pralátky, se promítá ve všech mytologiích do podoby boje řádu s chaosem (splynutí s matkou, popř. pohlcení, které nedovoluje osobnosti ustanovit si hranice svého já, tedy utvořit si řád svého světa), boje hrdiny s drakem (který ve formě hada představuje smrtonosný, ale i regenerující aspekt Velké Bohyně) atd. Popřípadě může dojít ke kladnému vyřešení oidipovské triády, a to konkrétně pro hrdinu a jeho matku, kdy dochází

ke spojení nového boha (patriarchálního řádu) s jeho předchůdkyní, jež opět představuje bohyni řádu předešlého.

Freudova představa Boha Otce jako dárce, ale i vymahatele kulturního řádu a norem, který nastupuje v kulturním vývoji s příchodem patriarchálního uspořádání a ve vývoji jedince po vyřešení oidipovského komplexu, je nám samozřejmě známa ze všech zjevených náboženství, v nichž hraje významnou úlohu morální stránka náboženských představ.

4.2. Analytická psychologie

4.2.1. Jung

Je všeobecně známo, že C.G. Jung byl nejprve Freudovým žákem a pokračovatelem jeho psychoanalytické školy. Jejich spolupráce ale i přátelství skončilo pojetím libida, které Jung ve své teorii již nepovažoval jen za jakousi sexuální energii, ale jehož pojetí rozšířil na životní energii vůbec⁵⁷.

Jung se ani příliš nezabýval vývojovou psychologií v pravém slova smyslu (tu po něm rozpracoval Neumann, o kterém se zmíním později). Jeho hlavním zájmem byla představa kolektivního nevědomí, archetypů a posléze také individuální proces, díky němuž člověk dosahuje celosti svého *self*⁵⁸.

Jungovo kolektivní nevědomí je jakousi zásobárnou vzpomínek celého lidstva, do něhož se ukládají psychické obsahy, se kterými se lidstvo ve svém vývoji setkalo. Obsahy kolektivního nevědomí nebyly získány individuálně, ale dědičností⁵⁹. Jungovo kolektivní nevědomí má nadosobní povahu a jeho obsahy se vědomými ve svém plném významu stát nemohou. Obsahuje archetypy, což jsou od pradávna existující

⁵⁷ C.G. Jung, 2004.

⁵⁸ C.G. Jung, 1999.

⁵⁹ C.G. Jung, 1997, s.148

obecné představy, praobrazy neurčitelného charakteru, které „jsou přímo vlastní druhu, pokud vůbec kdy vznikly, pak se jejich vznik kryje nejméně s počátkem (lidského) druhu“⁶⁰. Archetypy jsou podle Junga společné všem lidem, národům a rasám, proto jejich projevy a symboly můžeme najít všude na světě, a to právě v postavách dávných mytologií a v panteonech tamních bohů a bohyň.

Jung tvrdil, že archetypy nejsou určeny obsahově (nejsou to konkrétní představy), ale pouze formálně. Nedědí se tedy představy, ale formy, které odpovídají formálně určitým instinktům. Podle Junga odpovídají archetypy určitým etapám ve vývoji lidstva, se kterými se lidstvo vyrovnalo jistým způsobem, a tento způsob zvládnutí je obsažen v daném archetypu. Stejným způsobem, jakým se vyvíjelo lidské myšlení jako celek, postupuje také vývoj konkrétní lidské psychiky, která také prochází určitými etapami vzhledem do skutečné podstaty svého já, které jsou symbolizovány archetypálními zkušenostmi⁶¹. Jung považoval archetypy za nevědomé obrazy instinktů, za základní vzory v instinktivním chování. A jako takové pomáhají lidstvu v orientaci, jak v okolním světě, tak v sobě samých.

Jung tedy nepopsal psychický vývoj v nějakých fixovaných stádiích, jak to učinil Freud a po něm mnoho dalších. Přesto jeho teorie archetypů jako formálních představ má charakter procesu na cestě za celostí a poznáním *self*, stejně jako zvládnutím pudové, instinktivní stránky naší osobnosti.

Archetypy nám ukazují situace, se kterými se člověk a lidstvo ve svém vývoji musí vyrovnat, a svým symbolickým jazykem nám také ukazují, jak na to. Na své cestě za poznáním sebe sama (Jung tuto cestu nazval „individuální proces“) člověk poznává složky své osobnosti. Prvním z archetypů, které si člověk musí uvědomit, aby dosáhl celosti svého Já,

⁶⁰ Tamtéž, s. 189-190

⁶¹ Srov.: výše zmíněné opakování fylogeneze v ontogenezi.

to znamená spojil své vědomé Já s tím skrytým, nevědomým, je archetyp **Stínu**.

„Cesta do nevědomí vede přes poznání odvrácené tváře, obyčejně zakryté maskou (personou)“, kterou Jung nazývá stín. „Setkání se sebou samým znamená setkání se svým stínem“⁶². Toto setkání většinou nebývá příjemné. Stín totiž obsahuje člověkem vytěsněné a neuvědomělé nebo pouze nepřiznané vlastnosti, které člověka doplňují v jeho temné celosti. Tento archetyp je určitým způsobem subjektivně zabarven a to v tom smyslu, že každý člověk má svůj stín jiný, protože je nositelem odlišných vlastností.

Stín jakožto archetyp ale i symbol celosti nám evokuje představu Velké Bohyně, která v sobě zahrnuje dva zdánlivé protiklady - život a smrt, plazení a zánik. Až při poznání, že ze smrti povstává nový život, nám dává pochopit celost a hloubku lidského údělu.

Druhým krokem po poznání svého stínu, který podle Junga musíme při vyrovnávání se s nevědomými obsahy udělat, je nutnost setkání s **animou**. Anima je archetypem smyslu i života. Je to ženská a chtonická část duše, nejdůležitější a nejvíce působící nevědomý faktor u muže. Ženy mají místo animy mužský protějšek své ženskosti, kterým je **animus**. V projekci má anima vždy ženskou formu s určitými vlastnostmi, což ovšem neznámá, že archetyp o sobě je také takový⁶³. Anima symbolizuje vůli k životu. „Anima je chaotické puzení k životu, ale i tajné vědění, skrytý úmysl a smysl“⁶⁴. Moudrost i pošetilost jsou obě symbolizovány animou. Sama o sobě může být symbolem nevědomí.

Každý archetyp v sobě obsahuje oba dva své protipóly, což je symbolizováno dvojakostí a protikladností jednoho archetypu, který

⁶² C.G. Jung, 1997, s. 119.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Tamtéž, s. 132.

může zastupovat obě své protikladné vlastnosti, což je opět i vlastností Velké Bohyně.

Archetypy jsou pouhé praformy představ, jak je naznačeno výše, proto jejich konkrétní zobrazení v mýtu nebo ve snu či vzhledu vždy nabývá různých podob. Archetyp animy mívá většinou podobu mladé dívky (ve snech především neznámé a krásné), buď panenské bohyně, nebo naopak bohyně svůdnice. Ovšem striktní rozlišení mezi projekcí archetypu animy a matky není možné, což u tak složité a komplexní povahy nevědomých obsahů a forem lze předpokládat.

Dalším archetypem, který se podle Junga již od pradávna projikuje do našich (náboženských) představ, je **archetyp matky**. S tímto archetypem se setkáváme ve všech náboženstvích v postavě Bohyně Matky. Josef Campbell ji popsal takto: „Mytologická postava univerzální matky přisuzuje vesmíru ženské atributy prvotní, pečující a ochranné přítomnosti“⁶⁵. „Ona je stvořitelkou světa, věčná matka, věčná panna. Zahrnuje zahrnující, pečuje o pečující a je životem všeho živého. Je také smrtí všeho smrtelného. Vládne celému životu (...). Je lůnem i hrobem. Ztělesňuje dva způsoby existence matky, osobní i univerzální“⁶⁶.

Archetyp matky má podle Junga nespočetné množství aspektů⁶⁷, se kterými se můžeme v našich představách, ale i v mýtech setkat. Jelikož má každý archetyp svou odvrácenou tvář, má jí i archetyp matky. Mezi její ambivalentní aspekty Jung zařadil bohyně osudu (Parky, Graie,

⁶⁵ J. Campbell, 2000b, s.109.

⁶⁶ Tamtéž, s.110.

⁶⁷ Patří mezi ně matka, babička, macecha, tchýně, kojná, chůva, Bílá paní, bohyně-matka, panna (Déméter, Koré), Sofia, spása, ráj, království Boží. V širším smyslu to může být církev, univerzita, město, nebe, země, les, moře, hmota, podsvětí, zahrada, jeskyně, strom, pramen, studna, květina nebo nádoba, čarovný kruh (Mandala), roh hojnosti, děloha a jakákoliv dutá nádoba. Mezi zvířata, která symbolizují archetyp matky patří například kráva, zajíc a všechna ta, která lidem pomáhají nebo jsou jinak užitečná, srov.: C.G. Jung, 1997, s.192.

Normy), čarodějnice, draka (a každé pohlcující a svírající zvíře jako je velká ryba nebo had), hrob, sarkofág, smrt a noční můru⁶⁸.

Tento archetyp odkazuje na „magickou autoritu ženství a moudrost“⁶⁹, zvláště pak tu, jenž se netýká spekulací rozumu, ale spíše její intuitivní a imaginativní stránky.

Mezi další vlastnosti tohoto archetypu podle Junga patří dobrotivost, snášenlivost, „to co poskytuje růst, plodnost, potravu“⁷⁰, symbolizuje také znovuzrození, tajemství, magii, strach, svádění, neodvratnost osudu atd. Tento archetyp je také archetypem plodnosti, což naznačuje postavení jeho projekcí v božských panteonech a je, podle Dumézila, vyjádřen třetí funkcí u Indoevropských náboženství.

Jung ve své teorii rozpoznal ještě mnohé další archetypy, které se objevují v lidském nevědomí a podněcují naši imaginaci k tvorbě mýtů, později pohádek nebo se nám projikují prostřednictvím našich snů. Úkolem mé práce zde ovšem není vyjmenovávat Jungovy archetypy, proto jejich výčet ukončím jen letmou zmínkou archetypů, které se určitým způsobem dotýkají tématu Velké Bohyně. Tím je nepochybně archetyp **stromu života**, který se objevuje spolu s Velkou Bohyní a představuje sféry světa. Jeho kořeny jsou v zemi (tomto světě), ale roste k nebesům. Tento archetyp představuje pro Junga člověka a jeho možnosti dosáhnout výšin vhledu a poznání. V alchymii zastupoval symbol stromu sjednocení protikladů. „Dějiny symbolu vůbec líčí strom jako cestu a růst k neměnnému a věčně jsoucímu, které vzniká jen sjednocením protikladů“⁷¹

Dalším archetypem, který je spojen s Velkou Bohyní, je hrdina. Hrdinův osud probíhá podle vzorce, v němž prochází klasickými přechodovými rituály, obsahující *odloučení – iniciaci – návrat*. Tento

⁶⁸ Tamtéž, s.192-3.

⁶⁹ Tamtéž, s.193

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ C.G. Jung, 1997, s.225-6.

vzorec označuje Joseph Campbell za základní jednotku monomytu⁷². Zahrnuje odloučení od známého světa, proniknutí ke zdroji moci nebo vědění a následný návrat, kdy hrdina přináší světu nově nabyté poznání a rozšiřuje tím možnosti a schopnosti svých bližních. Hrdina může být výjimečná osobnost, která je všemi uctívána a nebo může být opomíjen nebo dokonce zatracován. Svět, ze kterého pochází většinou trpí nějakým nedostatkem, který se hrdina rozhodne, nebo je vyslán napravit. V klasických mytologiích je hrdina představován často mužským bohem, jenž figuruje ve vegetativním cyklu a prostřednictvím Velké Bohyně podstupuje rituální smrt, aby následně opět vstal z mrtvých a tím přinesl obnovu celému světu. Za archetyp hrdiny považoval Campbell i samotnou Velkou Bohyni Inannu, která podstoupila rituální smrt při jejím sestupu do podsvětí⁷³.

Jung nejenže se věnoval studiu náboženských představ, které provázely lidstvo při jeho vývoji, ale také se snažil vysvětlit příčinu jejich vzniku. Považoval obrazy boha a bohyně za komplexy představ archetypické povahy, které jsou reprezentantem „určité sumy energie (libida), která vystupuje projikována. V hlavních náboženských formách, které máme před sebou, se při nejmenším zdá být oním činitelem, jenž určuje formu, imágo otce, ve starších náboženstvích také imágo matky, které podmiňuje atributy božství. Tyto elementy jsou přesilou, tím bázeň vzbuzujícím a hněvivě pronásledujícím otcovským prvkem (starozákonní) a milujícím otcovským prvkem (novozákonní). U jistých pohanských představ o božství silně vystupuje prvek mateřský, k tomu ještě v nejširším vývoji přistupuje prvek živočišný, respektive teriomorfní“⁷⁴.

Jung tedy považuje náboženské představy za určité reprezentanty obrazu rodičů, jež jsou projikovány do božských postav. Ontogenetický

⁷² J. Campbell, 2000b, s.41.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ C.G. Jung, 2004, s. 87.

vývoj jedince na poli psychologie je zde reprodukován v obecnější, fylogenetické rovině druhu, který si představu rodičů, jako primárně nejdůležitějších postav, zbožšťí. Nejprve jde o matku, která je projíkována do představy Velké Matky (u zemědělských národů v Matku Zemi), ale především je to představa Dárkyně života obecně.

Tuto Matku Zemi si, dle Junga, dítě ve svém předsexuálním, tedy předoidipovském období, spojuje především s výživou, což vyvolává představy bohyně plodnosti v jejím základním, vyživovacím aspektu. V období počínající sexuální stimulace si dítě i lidstvo vytváří představu posvátného sňatku, *hieros gamos*. „Z toho vznikají prastaré symboly orby. V úkonu orby se mísil hlad i incest. Kulty Matky Země spatřovaly v obdělávání země oplodňování matky. Cílem konání však je zplození polní úrody a charakter takové činnosti je magický, nikoli sexuální. Regrese v tomto případě vede ke znovuoživení matky jako cíle žádosti, tentokrát ale symbolicky jako živitelky“⁷⁵.

V antice se k těmto představám přidaly také orgiastické rituály, „neboť tak jak býval antický náboženský zážitek často pojímán jako tělesné spojení s božstvím, tak byly i určité kulty prosáklé sexualitou všeho druhu“⁷⁶.

Představy bohů jsou tedy pro Junga vývojová stádia libida, Matka Země neboli jeden z aspektů Velké Bohyně je charakteristický příklad psychologického vývoje libida. Vytvářením těchto projekcí si tedy člověk a následně i lidstvo utváří jakýsi rámec svého světa, díky němuž se svět zdá více poznatelný, bližší a ovladatelný.

4.2.2. Neumann

Vývojová stádia osobnosti podle Jungovy analytické psychologie rozpracoval až Erich Neumann. Inspirovaly ho k tomu nejen Jungovy

⁷⁵ Tamtéž, s. 221-222.

⁷⁶ Tamtéž, s. 101.

archetypy, které podle Neumanna vyjadřují jednotlivé fáze ego vývoje, ale také Bachofenovo pojetí matriarchátu.

Symbiotické stádium, v němž je dítě ještě neoddělené od své matky (prenatální a novorozenecké stádium), vyjadřuje podle Neumanna archetyp urobora, mýtického hada požírajícího svůj ocas, obraz kruhu, v jehož středu je skryto semeno ega⁷⁷. Uroboros zde symbolizuje nevědomost a nerozlišenost mysli.

Druhé období, při kterém už je matka vnímána jako oddělená osoba je Neumannem⁷⁸ vnímáno jako matriarchální. Archetyp, který toto období charakterizuje je Velká Matka. Ta se později rozdělila na Dobrou a Strašnou Matku, což obnáší kladné a záporné elementy jejího charakteru. Představa Velké Matky se dále vyvíjela a rozdělila se ještě na Paní Rostlin a Paní Zvířat⁷⁹.

Opuštění archetypu Velké Matky je v ego vývoji, stejně jako v mytologii, symbolizováno představou zavraždění světových rodičů (většinou právě postavy Velké Matky), dochází tak k odpoutání se závislosti na matce a nastolení nového, patriarchálního řádu. Tento vývoj je završen archetypem hrdiny, který přináší obnovu a nový řád⁸⁰.

Neumann tedy dále rozvinul představu, že obrazy bohů vznikají na základě vývojových stádií našeho ega, prostřednictvím projekcí rodičovských postav. Tuto svoji teorii, stejně jako Jung podpořil obrazy přejatými z mnohých mýtů. Přesto, dle M. Gimbutas sám termín Velká Matka devaluje důležitost postavy Velké Bohyně a nedovoluje zhodnotit celou její povahu. Maria Gimbutas dále Neumannovi vyčítá, že jeho archetyp je založen převážně na zkoumání Indo-Evropských náboženských představ, kde již Velká Bohyně utrpěla mnohé

⁷⁷ V. Borecký, 2000.

⁷⁸ Dle V. Boreckého.

⁷⁹ M. Gimbutas, 1991, s. 316.

⁸⁰ Zpracováno na základě přednášek prof. V. Boreckého a za pomoci internetového článku dostupného online na <http://www.sweb.cz/sffp/archiv/borecky.htm> online 4.12.07.

„ponižující proměny“. Proto Gimbutas preferuje termín Velká Bohyně jako nejlépe vystihující její absolutní roli, tvůrčí, destruktivní a regenerující síly⁸¹. Neumannovu dělení také, podle Gimbutas, neodpovídají žádné dosud nalezené představy z Paleolitu, nevyskytuje se zde žádná představa Velkého Otce, ani pozdější dělení na Dobrou a Strašnou Matku. Život a smrt jsou tak jen dva aspekty jedné Velké Bohyně, která je nedělitelná.

4.3. Shrnutí

Velká Bohyně je tedy projekcí ontogenetické představy symbiotické matky, kterou zakoušíme v prenatálním stádiu (primordiální moře) a ve svém raném dětství. Tato představa je ve formě archetypu obsahem našeho kolektivního nevědomí. Lidstvo se s ní tedy setkává na fylogenetické úrovni právě jako s univerzální mateřskou postavou, jejíž doménou je nejen mateřství, ale i smrt a regenerace.

5. Konstrukce matriarchátu

Postavení Bohyně v panteonu podle některých autorů odpovídá i jejímu postavení ve společnosti. Proto, než se budu zabývat samotnými epifaniemi Velké Bohyně, zmíním nejdříve dvě nejznámější (dle některých autorů utopistické⁸²) teorie matriarchátu.

5.1. Bachofen a představa matriarchátu

Konstrukci matriarchátu vytvořil J.J. Bachofen (1815-1887) ve svém díle *Mateřské právo* z roku 1861. Inspirovalo ho k tomu studium starověkých náboženských představ, ve kterých se právě postava Velké Bohyně (on ji tak samozřejmě nenazývá) objevuje velice často. Podle

⁸¹ Ibid.

⁸² Srov.: I.T. Budil, S. Slipp.

Bachofena, který tvořil v duchu klasického evolucionismu, procházelo lidstvo třemi vývojovými stádii: heterismem, matriarchátem a nakonec patriarchátem. Zatímco heterismus byl obdobím sexuální svobody a promiskuity,⁸³ symbolizovaný Afroditou nebo Venuší, v matriarchátu se již začala konstituovat rodina, v níž měly hlavní úlohu ženy. Toto jejich postavení odvozoval Bachofen z jejich primární funkce při zavádění zemědělství. Náboženství se zaměřovalo na symboliku chthonickou a lunární a symbolizovala je bohyně Déméter. Poslední stádium bylo patriarchální, tzn. pro evolucionistu Bachofena to nejvyspělejší⁸⁴.

Bachofen tedy pojímá matriarchát, jako období, jemuž vládly ženy a při němž byla zásadní také matrilinearita a matrilokalita.

5.2. Marija Gimbutas a civilizace Staré Evropy

Marija Gimbutas, americká archeoložka původem z Litvy, byla přesvědčena o existenci matriarchální civilizace „Staré Evropy“, o čemž jí utvrdilo množství votivních předmětů, nalezených na rozsáhlém území starého kontinentu. Jak ona sama tvrdí ve své knize *Goddesses and Gods of Old Europe*, na území jihovýchodní Evropy se v 7. tisíciletí př. Kr. vyvinula sídla s domestikovanými zvířaty a rostlinami, jejichž obyvatelstvo si v průběhu 7. až 5. tisíciletí vytvořilo jedinečný kulturní vzor, založený na uctívání Velké Bohyně.

Podle M. Gimbutas byl lid této oblasti velice vyspělý⁸⁵, mírumilovný, rovnostářský a žena zde měla díky kultu výsadní postavení. Důkazem je pro autorku propracovaný symbolický systém, v jehož centru stojí Velká Bohyně. Tato civilizace „Staré Evropy“ byla silným protipólem civilizací z oblasti Blízkého Východu, ale v 5. tisíciletí, podle této

⁸³ Srov.: teorie vývoje příbuzenských vztahů L.H. Morgana.

⁸⁴ I.T. Budil, 2001, s. 435-9.

⁸⁵ Podle Gimbutas v *The Goddesses and gods of Old Europe* objevili původní obyvatelé Staré Evropy nezávisle zpracování mědi a zlata, stejně jako základy písma a jejich umění ukazuje na vysoké umělecké kvality a vyspělý symbolický systém.

autorky, náhle zanikla díky vpádu Indoevropských kmenů. Jejím přímým pokračovatelem je kultura staré Kréty⁸⁶.

5.3. Je matriarchát utopie?

Ivo T. Budil považuje Bachofenovu představu matriarchátu za výplod postosvícenského evolucionismu a postromantického mytologismu, který byl ve dvacátém století podroben „nemilosrdné nominalistické dekonstrukci“⁸⁷. Stejně tak kritizuje M. Gimbutas pro její nesporný romantismus.

Přestože se mohou konstrukce vytvořené těmito dvěma autory zdát jako výplody romantické mysli (což ovšem, podle mého soudu, není samo o sobě argumentem proti jejich pravdivosti), jedná se především o pokus rekonstruovat dávnou minulost za pomoci omezených podkladů, které jsou k dispozici, a tak se k tomu musí také přistupovat. Je velice jednoduché odsoudit něčí teorii za nevědeckou, popřípadě ji identifikovat jako utopii⁸⁸. Je zřejmé, že k interpretaci archeologického materiálu je zapotřebí jak imaginace, tak odvahy čelit kritice, ale bez ní by byl náš svět ochuzen o většinu informací o nás samých.

Představa Velké Bohyně, jak ji předkládá M. Gimbutas, je v jejím případě dostatečně podložena archeologickým materiálem, proto jsem přesvědčena o pravdivosti jejích tezí, co se týče kultu této náboženské postavy. Samozřejmě tvrdit na základě archeologického materiálu, že byla stejně jako v kultu postavena žena sama do popředí společnosti, je již v rovině spekulací. Například „antropolog James Preston tvrdí, že mezi uctíváním bohyně a sociálním statusem žen možná dokonce existoval obrácený vztah; tj. čím bylo v kultuře uctívání bohyně větší,

⁸⁶ M. Gimbutas, 1996, s. 17-19.

⁸⁷ I.T. Budil, 2001, s. 439.

⁸⁸ Zmíním zde postoj archeologa A. Leroi-Gourhane, který tvrdí, že vidět v ženských soškách zobrazení plodnosti je banální, díky všeobecnému požadavku plodnosti ve všech náboženstvích, a jejich časté nálezy nás mohou utvrdit pouze v předpokladu, že v oblasti žily také ženy....Srov.: J. Komorovský, 1997, s. 7-8.

tím byl status žen nižší. Ženy byly obávané a potřebovaly být ovládnuty kvůli svým tajemným magickým silám, jež souvisely s přírodou“⁸⁹.

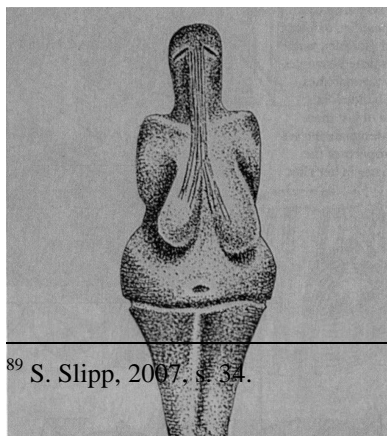
Podle mého soudu existoval v paleolitu a neolitu kult Velké Bohyně, při kterém dominovaly ženy, což se muselo projevit i v jejich společenském postavení. Nemyslím si, že by pravěcí lidé byli schopni oddělit kulticko-rituální aspekt své kultury od sociálního. Vzhledem k tomu, že nepochybně praktikovali sympatetickou magii, mělo by to pro jejich pojetí kosmu nedozírné následky. Kloním se tedy spíše na stranu uctívání ženy v pravěkých i raných starověkých kulturách, pro její spojení s přírodou a magickou schopnost plození a reduplikace života. To ovšem ještě zdaleka neznamená, že ženy vládly mužům. Myslím si, zvláště vzhledem k fyzickým dispozicím, že by to byla velmi křehká vláda a jistě by nepřetrvala několik tisíciletí.

6. Historické inkarnace bohyně:

6.1. *Paleolit a civilizace „Staré Evropy“*

6.1.1 Paleolit

Je samozřejmě jasné, že se z paleolitu nedochovala žádná mytologická vyprávění, tudíž se pohybujeme v oblasti spekulací. Paleolitické nástěnné umění, které nám jediné, kromě způsobu pohřbívání, může přiblížit způsob uvažování pravěkých lidí, nám ukazuje scény lovu a

⁸⁹ S. Slipp, 2007, s. 34.

Obrázek 9 Věstonická Venuše
Česká republika, Dolní Věstonice,
cca 29- 25 000 př.Kr.

lovných zvířat, později se v oblasti zájmu tehdejších „umělců“ objevuje i člověk.

Nástěnné malby, které se objevují v jihozápadní Evropě jsou podle J.

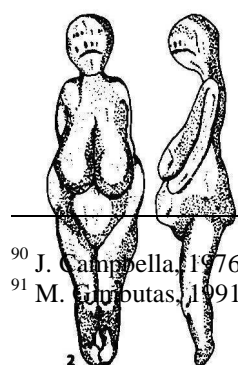
Campbella svatyně mužských loveckých rituálů, v nichž docházelo k zasvěcení chlapců jak do mužství, tak do rituálních tradic. Jejich prostřednictvím byla zajišťována dobrá vůle zvířat, na níž závisely životy lidské komunity. Základním mýtem je podle J. Campbella smlouva mezi lidskými kmeny a zvířaty, podle níž krev ulovených zvířat je rituálně navracena Velké Matce Zemi pro znovuzrození, aby bylo dostatek zvěře i pro další sezónu⁹⁰.

Na jeskyních malbách byli většinou, podle dosavadního výkladu, zobrazováni šamani, obklopeni lovenou zvěří. Podle J. Campbella sloužily tyto jeskyně k rituálům, spojených s lovem a iniciací, tudíž to bylo místo mužského kultu. Naopak kultické předměty ženské bohyně byly nalezeny převážně v obydlích, to znamená, že Velká Bohyně byla uctívána v domácích svatyních.

Votivní předměty tohoto kultu se proslavily jako „Paleolitické Venuše“, mezi které patří slavné sošky z Willendorfu, Mentonu, Lespugue a mnoho dalších rozšířených po celé Evropě až na východ k sibiřskému Bajkalskému jezeru.

Jedna z nejslavnějších ženských figurek, pocházející přibližně z 23 000 př. K, vytesaná na stěně kamenného úkrytu v Laussel, ve Francii, drží nahoře v pravé ruce roh bizona, známý symbol hojnosti.

Ovšem podle M. Gimbutas je chybou považovat tyto „Venuše“ pouze za Bohyně Plodnosti. „plodnost je pouze jedna z funkcí bohyně, je nedostatečné nazývat paleolitické a neolitické postavy jen bohyněmi plodnosti, plodnost země se stává podstatnou pouze v oblasti produkce potravy, proto není základní funkcí Bohyně a nemá nic společného se

sexualitou. Bohyně byly především dárkyně života, ne Venuše nebo krásky a už vůbec ne manželky bohů“⁹¹.

⁹⁰ J. Campbell, 1976.

⁹¹ M. Gimbutas, 1991, s. 316, (překlad K. Titěrová).

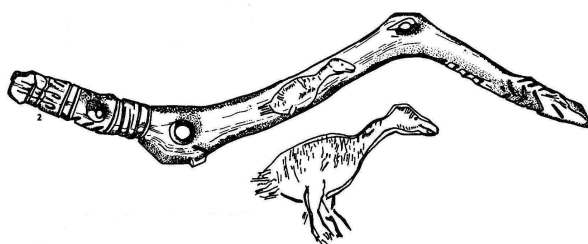
Obrázek 10

Slonovinová figurka
těhotné bohyně,
Ukrajina, 20 000
př.Kr.

Přestože to jejich tvary naznačují, tak ne všechny tyto „Venuše“ jsou těhotné, slavné Venuše z Willendorf a Lespugue pravděpodobně těhotné nejsou. Středem zájmu jsou jejich prsa a zadek, drží ruce na prsou a ne na břichu, což právě dělají těhotné bohyně. Naopak figurky nebo rytiny těhotných žen, držících si břicho, jsou z Laussel (jižní Francie, 25-20 000 př.K.), La Marche (Francie, 13 000-12 000 př. K.) nebo naleziště Kostienki I. z Ukrajiny, okolo 20 000 př.K. (obr. 216). Naše Věstonická Venuše pochází z let 29-25 000 př.Kr. a zajímavé na ní je, že je vyrobena z hlíny.

Raně neolitické Těhotné Bohyně jsou označeny dvěma zářezy na ramenou, ukazující sílu dvou, což byl pozůstatek z mladšího paleolitu, kdy byly březí klisny také označovány dvěma čarami přes těla. V době bronzové zůstala Těhotná Bohyně jednou z nejuctívanějších božských postav⁹².

Podle M. Gimbutas se představa Velké Bohyně prokazatelně objevuje již od mladšího paleolitu (pokud se nepočítají výše zmiňované „Venuše“), konkrétně od 18 000- 15 000 př.Kr. v podobě rytin vodních ptáků, kteří jsou podobou Velké Bohyně, jejíž funkcí je darování a ochrana života a již tato autorka nazývá **Ptačí Bohyní**.

Obrázek 11 Rytina vodního ptáka na kosti. Kost je z obou stran zdobena symboly bohyně. Haute Garonne, Magdalenien, cca 13 000 př.Kr.

Tato Ptačí Bohyně se objevuje od paleolitu a její zobrazení jako vodního ptáka nebo

hybridní ženské postavy s ptačí hlavou, dlouhým

krkem, ženskými prsy, někdy i křídly, přetrvala přes neolit do ikonografie starověkých náboženství v podobě atributů tamních bohů. Mezi její rané, geometrické symboly patří V (i dvojité a trojitě), M,

⁹² Tamtéž, s. 220.

labyrint, klikatice a spirála. Všechny tyto symboly jsou spojeny s vodním živlem, což je jedna z hlavních sfér Velké Bohyně. „Ptačí Bohyně byla Zdrojem a Dárcem život dávající vlhkosti, nekonečné oblasti lidského počátku a původu. Jako vodní pták spojovala nebe se zemí, její pozemský domov byl zřejmě zrcadlen v nebeské vodní sféře. Tato kosmologie měla také svou světskou část vztahující se k její každoroční migraci. Nové začátky života na jaře byly ohlašovány jejím znovuoobjevením v Evropě a dlouhé období klidu jejím odletem“⁹³.

Mezi další její symboly patří prsa, jež se objevovaly i v podobě samostatných přívěšků, stejně tak se Velká bohyně objevovala ve formě jelena a medvěda.

Velká Bohyně nebyla ovšem ani v paleolitu spojena pouze s plodností a s ní spojenou vlhkostí. Její další dominantní sférou byla země, ovšem nejen ve smyslu mateřském, ale také jako hrob. Hrob je lůno, mrtvý byl již v Paleolitu pohřben zpět do těla matky, připraven na nové zrození. Paleolitické jeskyně a zemské průduchy byly vybarveny červenou hlínou, což zřejmě představovalo vnitřní barvu orgánů těla Matky Země. Hroby byly ve tvaru těla/lůna matky jako průchody (pochva), vztyčené valy kamenů (roztažené nohy), trojúhelníková, oválná (ve tvaru vejce) děloha. Nad nimi byly někdy vztyčeny mohyly nebo megality. Tyto hroby měly často úzké vchody z kamenů s oválným otvorem, připomínající vstup do pochvy. Někdy byly takovéto vstupy používány při iniciaci, kdy iniciant vstupoval do Matky Země, kde podstoupil symbolickou smrt a následné znovuzrození, při němž musel absolvovat obtížnou cestu zpět úzkým průchodem, stejně jako dítě při porodu⁹⁴.

Ptačí Bohyně je tedy také Bohyně Smrti a Regenerace, temný nebo noční aspekt Dárkyně života. Objevuje se v nepočitatelném množství

⁹³ M. Gimbutas, 1991, s. 29, (překlad K. Titěrová).

⁹⁴ M. Gimbutas, 1991, s. 158-9.

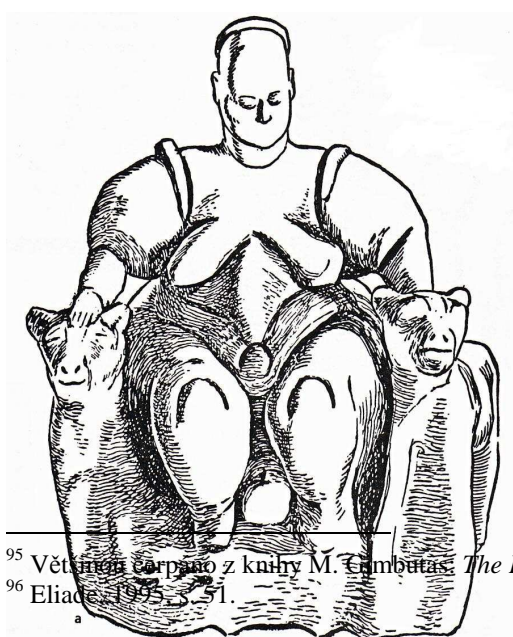
epifanií. Jako smrt je dravým ptákem, supem, sovou, havranem, vránou, jestřábem; nebo zvířetem, a to kancem nebo psem. Ale současně mají tyto symboly smrti moc regenerace. Strnulé nahé sošky představující smrt měly barvu kosti, vyrobeny byly z mramoru, alabastru nebo samotné kosti. Znázorněny byly s nadživotními stydkými trojúhelníky nebo očima kulatýma jako slunce, napuštěné život dávající vlhkostí. Stejnou funkci jako Ptačí Bohyně měla i Hadí Bohyně.

6.1.2. Neolit a civilizace „Staré Evropy“⁹⁵

Neolitická revoluce přinesla kromě změn technologických a sociálních, také mnoho změn v oblasti náboženství a představ o světě. V historii lidstva se každá větší technologická změna nutně odrazila i na změně ve výkladu světa. Člověk se bez představy uspořádaného vesmíru neobejde, proto musí svůj výklad podrobovat neustálým inovacím. A zemědělská revoluce neolitu, která sebou přinesla naprosto odlišný způsob života, nemohla být ve výkladu světa opomenuta. „Vztahy náboženského řádu se světem zvířat jsou nahrazeny tím, co můžeme nazvat *mystickou sounáležitostí mezi člověkem a vegetací*“⁹⁶. Tehdy se skutečně a prokazatelně stala ústřední postavou uctívání žena v podobě mateřské bohyně, Matky Země.

Dokladem prastarého kultu Bohyně Matky je městečko Çatal Hüyük

v turecké Anatolii, „kde se už v době 10 000 let př.Kr. pěstovaly kulturní plodiny. Jedním ze zdejších nálezů je soška Bohyně Matky. Jsou to vlastně dvě totožné postavy stojící zády k sobě. Levá objímá dospělého muže, pravá drží v náručí dítě. Je

⁹⁵ Větrnýk, 2010, s. 31. Z knihy M. Gimbutas, *The Language of the Goddess*, 1991.

⁹⁶ Eliade, 1995, s. 51.

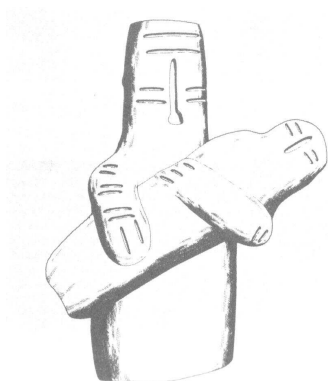
Obrázek 12

Rodící Bohyně.

Centrální Anatolie, Çatal Hüyük, 6000 př.Kr.

proměňujícím elementem. Jestliže je v dané kultuře základem zemědělství, potom se prvotní a nejdůležitější mytologickou postavou stává bohyně zosobňující energii přírody, jež přetváří minulost v budoucnost, proměňuje sperma v dítě a semeno v úrodu“⁹⁷. Bohyně je zde také zobrazována na nástěnných malbách, a to v podobě mladé dívky, matky s dítětem anebo stařeny.

V 7. tisíciletí se v jihovýchodní Evropě objevily vesnice, jejichž obyvatelstvo již prokazatelně disponovalo domestikovanými rostlinami a zvířaty. Na základě nové sociální a ekonomické situace civilizace „Staré Evropy“, jak jí nazvala M. Gimbutas, se vytvořilo umění a náboženství Neolitu. V průběhu 7.-5. tisíciletí př. Kr. si zemědělci jihovýchodní Evropy vytvořili unikátní kulturní vzor, který byl

Obrázek 13
Madona s dítětem.
Neznámého původu, 2300-2000
př.Kr.

současníkem známých kultur Anatolie, Mezopotámie, Syro-Palestiny a Egypta. Tato kultura uctívala převážně Velkou Bohyni a to v její celistvé podobě dárkyně života, smrti a regenerace⁹⁸.

Již zmiňovanou podobou Velké Bohyně

byla z paleolitu pokračující Ptačí

Bohyně, uctívaná v domácích svatyních a

chrámech od raného neolitu. Další epifanií byla **rodící antropomorfická bohyně**. Její zvířata byl jelen, laň, los a medvěd a může být představitelkou Paní Zvířat. Na obrázku 11 na předchozí straně je anatolská podoba této Bohyně, sedící na trůně, který střeží dvě kočkovité šelmy.

Další z častých podob je představa, která provází a ovlivňuje lidstvo až do dnešních dnů, tedy **Madona s dítětem**, která má někdy ptačí, jindy medvědí masku.

⁹⁷ J. Campbell, 2000a, s.42

⁹⁸ M. Gimbutas, 1996, s. 17-19.

Hadí Bohyně měla většinou místo rukou a nohou hady, dlouhou pusou a oválné oči, na hlavě nosila korunu, symbol moudrosti, postavení a vševědoucnosti. Jejím symbolem je had nebo spirála. Jako strážkyně životní energie a kontinuity byla uctívána v domácích svatyních.

Bohyně v podobě dravce představuje smrt nebo posla smrti v podobě supy, sovy nebo jiných dravců popřípadě mrchožroutů. Ale stejně tak ztělesňuje i regeneraci. V megalitických hrobech západní Evropy se objevuje jako sova na kamenných stélách, rytinách a malbách. V její redukované podobě je zastupována očima, prsy nebo vulvou. Její obrovské oči jsou zaměnitelné s hadími spirálami, beraními rohy nebo zářícím sluncem. V žárových hrobech z Podunají a západní Anatolie mají urny tvar sovy. Supí a Soví Bohyně je spojována se symboly regenerace a energie: labirintem, pupeční šňůrou, spirálou, hady, sekrami, měsícem a jeho cykly.

Obrázek 14
Mramorová
soška,
Kyklady, 2800
př.Kr.

Záhrobní a temnou podobou Velké Bohyně bylo její zobrazování v podobě velice odlišné od paleolitických „Venuší“. Jednalo se o sošky štíhlé až vyhublé bohyně s pozdviženýma rukama, jak těsně svírají svá ňadra, s dlouhým krkem a žádným popřípadě maskovaným obličejem. Pozornost na těchto soškách upoutá stydký trojúhelník v nadživotní velikosti. Vyrobeny jsou vždy ze světlého materiálu (mramor, alabastr, jantar, světlých kamenů a kostí). Světlá barva, jako barva kosti symbolizuje smrt (stejně jako Bílá Paní je poslem smrti).

Její redukovanou podobou byla sama kost.

Z paleolitu také přetrvaly zobrazení Těhotné Bohyně, která je asociována s kosočtvercem, trojúhelníkem, hady, symboly se dvěma vejci nebo ovocem, popřípadě dvojistou čarou nebo čtyřmi čarami. Jejím posvátným zvířetem je prasnice. Přestože se těhotné Bohyně objevovaly již v paleolitu, až v neolitu je tato představa

spojena s Bohyní Zrna, jejímž klasickým protějškem je Déméter. Její břicho představuje v neolitu také pec.

Civilizace Staré Evropy je tedy základní kolébkou představy Velké Bohyně, která se nám představuje ve své dosud neredukované podobě jako dárkyně života, smrti a znovuzrození. Tato představa byla opuštěna v 5. tisíciletí s příchodem patriarchálních indoevropských kmenů z Malé Asie, kteří s sebou přinesli svou symboliku slunečního boha nebes, který si postavu Velké Bohyně násilně podrobil (jak nám to na mnohých příkladech ilustrují dochované mýty)⁹⁹.

Dále se již budu věnovat mytologiím starověkých říší, známým také jako Orientální despocie, v nichž se Velká Bohyně poprvé objevuje v psaných záznamech, ale ve kterých již dochází k jejím prvním redukcím a snižování jejího významu.

6.2. Mezopotámie

Mezopotamská kultura byla první, která zaznamenala svá mýtická vyprávění na hliněné tabulky a tím nám dovolila nahlédnout do jejich náboženského světa.

Mezopotamská populace byla tvořena hlavně dvěma národy, Sumery a Semity. Sumerové, jejichž původ je neznámý, jsou původními obyvateli Mezopotámie, v níž ve 3. tisíciletí př.Kr. žili už usdlým, zemědělským životem v městských státech. A jsou tedy pokračovateli civilizace „Staré Evropy“. Z Arabské pouště pak přišli semitské národy, představující akkadské a asyrské kmeny.

Semité tedy politicky ovládli Sumery, ale jejich kultura a náboženství podlehl silnému sumerizujícímu vlivu. Toto náboženství se pak dále šířilo díky výbojnému duchu Semitů do Malé Asie a do Řecka, což by se mírumilovným Sumerům nikdy nepodařilo¹⁰⁰.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ S. Moscati, 1969, s. 38.

Většina bohů a bohyň je tedy původem sumerská, i když se do okolních národů rozšířili pod semitskými jmény. Příkladem může být nejznámější mezopotamská bohyně Ištar, která se rozšířila mezi všechny semitské národy, ale jejíž původ je sumerský, kde byla uctívána pod jménem Inanna.

Mezopotamská mytologie prošla procesem patriarchální proměny společenského i myšlenkového světa právě díky příchodu Semitů. Původně to byli obyvatelé pouště, tedy kočovníci (beduíni). Základní prvek společnosti pouštních Semitů byla rodina, nejvyšší autoritu měl otec, uplatňovala se patrilinearita, patrilokalta a polygamní manželství. Nevěsta musela být z příbuzenské rodiny (důležitost tradice a nesmíšené krve)¹⁰¹. Po usazení v Mezopotámii se postavení ženy zlepšilo. Manželství se uzavíralo na základě smlouvy. Druhou ženu si muž mohl vzít, jen když mu ta první nedala děti. Rozvést se mohl jak muž, tak i žena (např. když byl manžel mimo domov a ona neměla prostředky na živobytí), stále byla ale uplatňována patrilinearita, dcery nedědily, jen mohly dostat výnosy z majetku a dar při sňatku¹⁰².

Patriarchální změna náboženského systému starých Sumerů byla tudíž nevyhnutelná, jinak by nemohla odpovídat jednomu z jeho základních funkcí - legitimizace společenského uspořádání.

Proto také není vládcem panteonu bohyně, jak tomu bylo dříve v pravěku a pravděpodobně i v nejstarším období starověku, ale bůh. Představitelky Velké Bohyně, kterých je v mezopotamském panteonu velké množství, jsou redukovány na manželky a matky bohů, nedosahující na náboženské postavení svých manželů, čemuž odpovídalo i postavení tehdejších žen v mezopotamské společnosti.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 14.

¹⁰² Tamtéž, s. 73-75.

6.2.1. Velká bohyně jako pralátka

Hlavní mužští bohové mezopotamského panteonu byli do panteonu včlenění pravděpodobně s nástupem patriarchálního uspořádání společnosti. Tomuto faktu odpovídá i kosmologický mýtus, jenž jako prapůvodní látku světa a pramatku všech bohů a potažmo i lidí jmenuje bohyni **Nammu**, „prvotní moře“. Nammu je tedy sumerská bohyně identifikovaná s primordiálním vodstvem plodivé síly, jedna z mnoha bohyň matek. V seznamech bohů se objevuje od 26. st. př.K. jako „*velká paní ve vlnách vod*“¹⁰³. Nammu byla klasickou ukázkou Velké Bohyně vodního živlu, tzv. „partenogenetickou matkou“, která ke své plodivé síle nepotřebovala mužský princip a sama „zrodila první pár, Nebe (An) a Zemi (**Ki**)“, ztělesňující princip mužský a ženský“¹⁰⁴. Ti se spojili v „posvátném sňatku“ (*hieros gamos*) a zplodili Enlila, boha ovzduší. Ten pak své rodiče rozdělil a oddělil tím nebe od země, čímž ustanovil uspořádání vesmíru¹⁰⁵.

Nammu ovšem nebyla „pouze“ první Bohyní Matkou, která stvořila sama ze sebe prvotní božský pár, ale hrála také důležitou roli při tvoření lidstva. „Právě na její přání Enki rozhoduje, aby Ninmach spolu s dalšími sedmi bohyněmi-roděčkami smísila krev s hlínou nad praoceánem a zbavila božstva nutnosti pracovat“¹⁰⁶. Tím se bohové osvobodili od práce, kterou pro ně od těch dob dělají obyčejní smrtelníci.

Nammu tedy v sumerské mytologii představuje prvotní látku, vodu, jeden ze základních živlů, a Dárkyni Života, která, jak jsem uvedla výše, sahá až hluboko do paleolitu a provází lidstvo již od nepaměti. Co je ovšem nového na sumerské, potažmo akkadské mytologii? Je tu již přítomen prvek patriarchálního smýšlení, který z Velké Bohyně dělá

¹⁰³ J. Prosecký a kol., 2003, s. 115.

¹⁰⁴ M. Eliade, 1995, s. 66.

¹⁰⁵ Toto je v mytologiích obecně rozšířená představa, s níž se setkáme jak v Egyptě, tak i např. v Řecku

¹⁰⁶ J. Prosecký a kol., 2003, s. 115.

prvotní látku světa, kterému ovšem až bůh mužského principu ustanovuje řád a vládne mu. Proto také je prvotní stvoření této bohyně zatlačeno do pozadí ustanovujícím rozdělením Nebe od Země, provedené Enlilem, čímž se prvotní, nerozdělené, tudíž nevědomé, rozdělilo a uvědomilo si sebe sama ve své jinakosti. Enlil je tedy skutečný vládce, který z chaosu dělá řád. A Velká Bohyně je jím zatlačována do pozadí, kde figuruje jako něco původního, ale natolik vzdáleného, že již do „současného“ světa nezasahuje. Je redukována na původní matérii, odsunuta hluboko do nevědomí, kde si ovšem podržela své původní atributy moci, svůj tvůrčí potenciál, jímž ovlivňuje skrze nevědomé afekty vědomou část mysli.

Druhým vtělením Velké Bohyně v sumersko-akkadské tradici starověké Mezopotámie je bohyně **Ki**, sumersky „*místo, země*“. Jedná se o velmi archaickou postavu sumerské a babylonské mytologie. V seznamech bohů se nejprve objevuje pod jménem Uraš (sumersky „úrodná půda, ornice“) jako božská partnerka vládce nebes Ana¹⁰⁷. Po jejich spojení došlo k odstranění chaosu a oddělení nebe od země. „Ki, jež stála u zrodu stromů, rákosu a vůbec vegetace, byla považována také za matku bohyně spodních vod Nammu¹⁰⁸ a bohyně léčitelsví Nin’insiny.“¹⁰⁹ V případě bohyně Ki se opět jedná o klasickou podobu Velké Bohyně v jejím druhém základním aspektu, tedy jako

¹⁰⁷ Zajímavá je zde shoda jmen - původní jméno bohyně Ki je Uraš, ale Uraš byl také „otec“ jejího manžela Ana, který je spolu s ní prvotní pralátkou, z níž je stvořen hmotný svět. Je možné, že se zde opět jedná o pozdější úpravu původně cele matriarchálního mýtu, kde je stejná bohyně jak matkou, tak manželkou stejného boha, což odpovídá opět pravěkým zobrazením dvojité bohyně, matky a dcery, jež jsou obě pouhými epifaniemi jedné prapůvodní Velké Bohyně, která se objevuje ve dvou (matka-dcera) nebo třech podobách (panna, matka a stařena).

¹⁰⁸ Tento genealogický protimluv, jenž určuje za prvotní substanci „praoceán“ neboli „prvotní moře“ Nammu, kdy Ki, spolu s bohem Anu, je její dcerou, zatímco ve výčtu potomků Ki figuruje opět stejná Nammu, bohyně spodních vod, jako dcera Ki odráží cyklický charakter mytologických vyprávění, kdy sice jedna událost předchází druhé, ale události nesměřují do nekonečnosti času, popřípadě do konkrétního konečného bodu v čase (eschatologie), ale naopak se cyklicky vrací ke svému počátku. Nammu jako praoceán, prvotní látka veškerého univerza a Ki, jakožto země, jež tvoří základ našeho poznatelného světa, jsou obě počátky, výchozí body a tudíž zaměnitelné.

¹⁰⁹ Tamt., s. 112.

personifikace země. V případě Ki dochází opět k redukci její funkce, kterou nepochybně zastávala v dřívějším stádiu mezopotamské mytologie a v paleolitu a neolitu, totiž zosobnění ženského principu v živlu země. Její postava se v dochovaných textech již nerozvíjí, nemá žádný velký kult a aspekty Velké Bohyně přejímají jiné ženské postavy náboženských představ tehdejšího myšlenkového světa

6.2.2. Velká Bohyně jako Matka Země

Další Bohyně, která představuje zemi v její plodivé podobě je bohyně **Ninchursag**, „paní hory“. Jedná se o další z řady Bohyň Matek, v jejím případě snad o nejdůležitější z mezopotamského panteonu, díky její aktivní funkci (narozdíl od „pasivních“ pralátek-matek Nammu a Ki). Což dokazují její přízviska jako „*matka božstev*“, „*matka (všech) dětí*“. Panovníci jako Chammurapi, Nabukadnezar II. ji považovali za svojí matku. Ve stvořitelských mýtech spolu s Enkim formuje první lidské bytosti z hlíny. Kromě své hlavní funkce mateřské bohyně byla i bohyní divokých zvířat,¹¹⁰ podobně jako řecká Artemis. Tato skutečnost ukazuje na další aspekt Velké Bohyně, jako Paní Zvířat.

Ninchursag byla jedna z nejmocnějších bohýň 3.tisíciletí př.Kr. (předtím než byla ve 2.tisíciletí podrobena mužským bohem Enkim). Byla nazývána také „*Paní kamenné půdy*“ nebo „*Paní podhůří*“. Podobně bylo příjmení řecké Artemis „*Krutá a kamenná*“. Jako dárkyně života byla nazývána **Nintur**, „*Paní rodící chatrče*“, což odpovídá místu, kam byl odváděn dobytek ke slehnutí. Je také nazývána „*Paní dělohy*“ a její emblém tvarovaný jako řecké písmeno omega, bylo interpretováno jako zobrazení kravské dělohy¹¹¹.

Ninchursag byla manželkou boha Enki, jenž byl pánem Dilmunu, ráje, ve kterém bohové žili. Jednoho dne ovšem Enki usnul vedle své

¹¹⁰ Tamtéž, s. 173-4.

¹¹¹ M.Gimbutas, 1991, s. 110.

manželky, která byla stále pannou, „tak jako země sama byla panenská“¹¹². Po probuzení se „spojil Enki s bohyní Ninchursagou, pak s dcerou, kterou porodila, a nakonec s dcerou dcery“¹¹³. Tím byla dovršena theogonie v rajske zemi Dilmunu. Ninchursag v tomto mýtu opět představuje Zemi a pojímá do sebe také všechna svá stádia, je panenská i plodná zároveň. Enkiho čin, kdy si pohlavním stykem podmaňuje jak svou manželku, tak i dceru a vnučku, je klasickou ukázkou patriarchální změny ve společenském uspořádání, které musela v mytologii odpovídat stejná změna na poli transcedence, tedy podmanění ženského principu principem mužským¹¹⁴.

Jiné jméno pro Ninchursag je **Damgalnunna**, sumersky „*velká manželka vznešeného*“. V sumersko-akkadské mytologii byla také manželkou Enkiho a matkou Marduka. Její jméno je doloženo jako Damgal již v textech z Fáry pocházejících z let 2600 př.K.. Jméno Damgalnunna se střídá se jménem bohyně matky Ninchursagy, původně šlo snad o jednu bohyni, která byla později rozdělena a uctívána odděleně¹¹⁵.

Ninchursag figuruje také v mýtu o znásilnění Ninlil (toto je zřejmě jiná verze výše zmiňovaného mýtu). Ninchursag měla s Enkim dceru Ninlil a osm dalších božstev nakloněných člověku.

6.2.3.Dvě podoby jedné bohyně

V mýtu o znásilnění Ninlil se její matka, Ninchursag, rozhodla, že ji provdá za Enlila. Radila proto dceři, aby ho sváděla na břehu moře. On neodolal a na projížděce na lodi ji znásilnil. Ninlil s ním otěhotněla,

¹¹² M. Eliade, 1995, s. 66.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ To, že se bůh spojuje s dcerou, potažmo i se svou vnučkou, může odrážet historické pozměnění mýtu, ale spíše zde tyto bohyně figurují jako personifikace ženské plodnosti, jíž se zmocňuje mužská plodivá síla. Manželka, dcera i vnučka, ty všechny vyjadřují určitý aspekt Velké Bohyně, jenž je v jednom mýtu zachycen v několika postavách, vyjadřujících stádia vývoje (ženy, měsíce, života).

¹¹⁵ J. Prosecký a kol., 2003, s. 51-2.

počali boha měsíce Nanna-Sín, Sína. Enlila však za tento čin stihl trest /„padesát velkých bohů a sedm bohů, kteří určují osud, Enlila v Kiuru uchopí: Enlile, nestoudníče, z města se klid’...“/¹¹⁶.

Skutečnost, že byl Enlil za svůj čin¹¹⁷ potrestán, naznačuje, že i v mezopotamském náboženství, stejně jako u Řeků, figurovala božstva osudu, která měla větší moc, než vládci panteonu a jimž se tito bohové museli zpovídat ze svých skutků.

Způsob, jakým byl Enlil za svůj čin potrestán, hraje důležitou roli i pro mýtickou postavu jeho oběti, Ninlil. Ta se totiž nakonec stala Enlilovou manželkou, takže se intrika bohyně matky Ninhursag zdařila, zřejmě ale asi ne podle jejích představ. Enlil byl totiž za svůj skutek poslán do podsvětní říše *kur*, kam ho ovšem jeho milující žena (!) ochotně a poslušně následovala¹¹⁸. Jelikož oba změnou své oblasti bytí (symbolicky sestupem z vědomé sféry do oblasti nevědomí, tj. podsvětí) změni i svou identitu, musí v symbolické logice mýtů a psychických procesů také změnit i své jméno. Podsvětní jméno Enlila je Gugalanna, představující v této nové podobě mocného nebeského býka a z Ninlil se stává v podsvětí mocná bohyně **Ereškigal**¹¹⁹.

Dvojaká postava bohyně Ninlil tedy stojí za povšimnutí a je nutno říci, že se nepochybně jedná o projekci Velké Bohyně, při zdůraznění obou jejích základních aspektů. Tím prvním, život dávajícím je bohyně **Ninlil**, sumersky „*paní-vítr*“, představující spolu se svým manželem Enlilem druhou generaci bohů. Její původní podoba byla Bohyně Matka, tak jako Enlil je považován za boha otce. Vedle Ištar byla Ninnlil druhou nejvýznamnější bohyní mezopotamského panteonu.

¹¹⁶ S.N. Kramer, 1977, s.82.

¹¹⁷ Ve skutečnosti opět nešlo o nic jiného, než o souboj principu mužského s ženským, z něhož prvně jmenovaný vyšel vítězně na dalších minimálně 5000 let sahajících až do dnešních dnů

¹¹⁸ Opět se tu dle mého názoru jedná o pozdější patriarchální úpravu mýtu, který z původní mocné bohyně podsvětí, mající v rukách moc nad životem a smrtí, udělal oběť násilnického boha, která ovšem strůjce svého neštěstí ochotně následuje i do vyhnanství, jež se později stane základní sférou jejího působení.

¹¹⁹ S.B. Perera, 2002, s. 25-26.

Byla ochránkyní úrodné krajiny. Svému manželovi byla rovnocennou partnerkou, radila mu v záležitostech správy země. V textech ze Šuruppaku z 26. století vystupuje jako manželka Enlila bohyně Sud, což je pravděpodobně „dívčí“ jméno Ninlil. „Je velebena jako paní nebes a země, matka velkých bohů a žena, bez níž Enlil nerozhodne žádný osud“¹²⁰. Ninlil tedy přejímá atributy bohyň z předcházejících generací, konkrétně své matky Ninchursag, v jejím aspektu Bohyně Matky Země. Jako ochránkyně úrodné krajiny zajišťovala tedy lidem blahobyt, tím byla prezentací Velké Bohyně v její život dávající podobě.

Ovšem její podsvětní podoba bohyně **Ereškigal** si zasluhuje nemenší pozornost. Je v mezopotamské mytologii první ukázkou odvrácené strany Velké Bohyně v její vražedné podobě Vládkyně Smrti. Ereškigal byla „*Královna velkého podsvětí*“ nebo také „*královna Velkého dolního světa*“, bohyně smrti. Žila v paláci na okraji podsvětí, střeženém sedmi branami, které byly málem osudné největší bohyni mezopotamského panteonu, Inanně, neboli Ištar. Ereškigal byla matkou bohyně Nungal a boha Namtara, jejichž otec byl Enlil. Ve své podobě Ninlil zplodila s Enlilem také slunečního boha Sína. Provdána byla ale za Nergala, který byl přinucen k odchodu do podsvětí poté, co urazil posla a vezíra Namtara, kterého Ereškigal vyslala na božskou hostinu¹²¹. K této skutečnosti se vrátím později. V jiné verzi mýtu byla manželkou boha Ninazua, pána uzdravení, a jak jsem již popsala výše, jejím chotěm byla i podsvětní podoba boha Enlila, Gugalann.

Než byla Ninlil vypovězena do podsvětní říše, byla bohyní obilí. „Symbolizuje Velký koloběh přírody, klasy rostoucí na zemi a semeno zanikající pod zemí, aby mohlo opět vzklíčit. Matriarchální vědomí v ní spatřuje kontinuum, jehož jednotlivé fáze prožívá jednoduše jako transformace jediné energie“¹²². Ereškigal tedy nepředstavuje pouhou

¹²⁰ J. Proseckýa kol., 2003, s. 176.

¹²¹ J. Black a A.Green, 1999, s. 68.

¹²² S. B. Perera, 2002, s. 25.

bohyni smrti, jak ji vidí patriarchální vědomí a jak ji jako krutou vražedkyni s pohledem smrti vykresluje mezopotamský mýtus o sestupu Inanny do podsvětí, ale reprezentuje mnohem hlubší obraz Velké Bohyně z paleolitu, která ze smrti tvoří nový život a je původkyní regenerace, obnovy života.

Ereškigalin choť Nergal, byl podle akkadské tradice původně vládcem podsvětí v severní Mezopotámii, zatímco na jihu byla vládkyní Ereškigal, ale ve starobabylonském období se tento rozpor vyřešil jejich spojením v manželství. Popisuje to několik verzí mýtů o Nergalovi a Ereškigal, ve kterých dle starobabylonské verze pořádali bohové hostinu a Ereškigal nepozvali. Ta poslala svého posla, jemuž všichni vzdali hold, kromě Nergala. To Ereškigal urazilo a požádala o jeho vydání. V podsvětí spolu Ereškigal s Nergalem bojovali a Nergal ji porazil¹²³. Ereškigal ho však přemluvila, aby se stal jejím manželem a spoluvládcem podsvětí. Dle novoasyrské verze se Nergal rozhodl po výtkách boha Ea za jeho urážlivé chování k Ereškigal sestoupit do podsvětí, aby se jí omluvil. Navzdory radám Ea strávil s bohyní šest nocí lásky, po kterých se chtěl lstí vrátit na nebesa, kde ho ale posel bohyně našel a on se musel do podsvětí vrátit¹²⁴.

Mytologická báseň popisuje boj Nergala s Ereškigal následovně:

„Uvnitř domu vzal Ereškigal,

za vlasy vzal a stáhl ji z trůnu

na zem, aby jí usekl hlavu.

„Nezabíjej mne, bratře,

chci ti teď něco povědět.“

Vyslyšel ji Nergal, uvolnil ruce; plakala a naříkala:

„Bud' mým mužem, já tobě ženou.

Vládu ti dám a království nad širou zemí.

¹²³ Pravděpodobně opět patriarchální pozměnění mýtu, legitimizace svrchovaného postavení mužů ve společnosti.

¹²⁴ J. Proseckýa kol., 2003, s. 161-2.

Tabulku moudrosti vložím ti do ruky.

Ty budeš pánem, já tvoji paní.“

Jak Nergal ta slova uslyšel,

chytil ji, políbil, slzy jí setřel.

„Cokoliv budeš teď ode mne chtít,

už napřed jistě se stane.“¹²⁵

Báseň nám na konkrétním příkladu ukazuje, jak násilný může být přechod od matriarchátu k patriarchátu, neboli od uctívání prvotních ženských božstev k uctívání mužských bohů. Stejně tak nám ukazuje hanbu a ponížení, kterým Velká Bohyně musela projít při jejím sesazení z trůnu násilnickým mužským bohem.

Tímto procesem prošla tato bohyně dokonce dvakrát. Poprvé v podobě Ninlil, která byla znásilněna svým budoucím manželem Enlilem a podruhé násilným podrobením svým podsvětním druhem Nergalem. Ereškigal je „aspektem nespoutaného prvotního ženství, znásilněného, poníženého, a přece stále rodícího nové plody. Ereškigal se stala pro patriarchální svět obávaným obrazem smrti a byla vypovězena do podsvětí“¹²⁶. Takový osud přichystal patriarchát všem vtělením Velké Bohyně, jejichž postavení bylo redukováno na pouhé manželky-matky, sestry a milenky.

6.2.4. Inanna a Ištar, Velká Bohyně ve svém aspektu lásky, plodnosti a války

Další, tentokrát největší mezi mezopotamskými bohyněmi, byla **Inanna**. **Inanna**, akkadsky **Ištar**, sumersky **(N)inanna** „*paní nebes*“. Její jméno je pravděpodobně odvozeno z rostlinných symbolů plodivé síly přírody (představující například hrozny datlí, svazky rákosových

¹²⁵ S. Moscati, 1969, s. 58

¹²⁶ S. B. Perera, 2002, s. 26.

stvolů), které se vyskytují od konce 4. tisíciletí př.Kr. v archaických textech z mezopotamské oblasti.

Tato bohyně byla snad původně personifikací obilí, nádobou na datle, zrní a maso, což odpovídá jejímu aspektu bohyně plodnosti. Symboly, které reprezentují, popřípadě zastupují tuto bohyni jsou svazek rákosu, nejstarším atributem této bohyně je dokonce samotná nádoba či zásobnice a kus látky, popřípadě rákosiny, uzávěr této nádoby¹²⁷. Symbolický svazek rákosu byl nahrazen ve 2. tisíciletí osmicípou hvězdou, což odkazuje na její spojení s planetou Venuší. O této události pojednává mýtus o povýšení Inanny. Jedná se o dvojjazyčný, sumersko-akkadský hymnický text dochovaný jen v pozdních opisech ze 7.-4. století př.Kr. V tomto mýtu je Inanna, která byla původně vnučkou boha Anua, povýšena do nebeské sféry jako Venuše a stala se zároveň jeho družkou¹²⁸. Spolu s ním byla hlavním božstvem Uruku.

Kultovním zvířetem Inanny byl lev, posvátným číslem je číslo 15. Ve výtvarném umění byla znázorňována odhalená s rohatou tiárou na hlavě a se zbraněmi v rukou, což odpovídá její podobě bohyně války. Díky jejímu sexuálnímu aspektu z jejího těla vyrůstaly falické symboly¹²⁹.

Obrázek 15
Bohyně Ištar stojící na lvu na pečtním válečku
z novoasyrského období.

Inanna (Ištar) je projekcí Velké Bohyně v její podobě dárkyně života. Válečná složka její osobnosti zase odkazuje k vládce nad smrtí, ovšem v její redukované, patriarchální formě.

Skutečnou vládce nad smrtí byla pro Mezopotámii Erereškigal.

¹²⁷ Tamtéž, s. 18.

¹²⁸ J. Prosecký a kol., 2003, s. 101.

¹²⁹ Tamtéž, s.99.

Inanna vystupuje v mnoha mýtech. Nejznámější je pravděpodobně její sestup do podsvětí, v němž šla navštívit svou „sestru“ a nepřítelkyni Ereškigal¹³⁰. Sestup do podsvětí se dochoval ve starobabylonských opisech písářských škol v Uru a Nippuru, vznikl ale již v 21. století př.Kr. Opisy akkadské verze jsou z Aššuru 12. -11. století př.Kr. a rozšiřují mýtus o zápas s Ereškigal, ve kterém je „Ištar přemožena šedesáti záhadnými nemocemi. Na zemi je bez její plodivé síly zcela ochromena veškerá obnova rostlinstva a živočišstva“¹³¹.

Podle některých verzí mýtu nebyla Ištar spokojená s rozdělením moci a chtěla se stát i bohyní podsvětí, S. P. Perera uvádí jako důvod sestupu pohřeb zabitého manžela mocné Ereškigal, Gugalanna. U každé ze sedmi podsvětních bran musela odložit část svého oděvu nebo ozdob, symbolizujících její moc, dokud nestála nahá a tudíž bezbranná před bohyní podsvětí, která ji usmrtila pouhým pohledem.

„Svatá Ereškigal usedla na trůn...

Upřela na ni pohled, svůj pohled smrti,

Vyřkla proti ní slovo, to slovo zloby,

Vydala proti ní výkřik, výkřik o vině,

Zbila ji, v mrtvolu proměnila,

Mrtvolu na kůl pověsili“¹³².

Mrtvola bohyně byla tedy jako kus hadru zavěšena na kůl, kde

Obrázek 16

Inanna uprostřed jedné z podsvětních bran, držící v ruce prsten, který odevzdá strážcům brány jako další symbol své moci. Okolo 2330-2150 př. Kr.

Ereškigal byla ve skutečnosti podle dochovaných genealogií Inanninou babičkou, protože její syn, Nanna-Sín byl otcem Inanny, jejím bratrem byl bůh slunce.

¹³¹ J. Prosecký a kol., 2003, s. 103.

¹³² S. B.Perera, 2002, s. 37.

podstoupila symbolickou i skutečnou proměnu, kterou čeká každé mrtvé tělo -začala hnít. Smrt bohyně, která zemi, jako ostatní bohyně spojené s život dávajícím aspektem

Velké Bohyně, zajišťovala plodnost, způsobila smrt na zemském povrchu. Země začala schnout, rostliny vadnout.

Inanna byla tedy první božskou bytostí, která podstoupila rituální oběť.

Podle verze, v níž přichází Inanna do podsvětí kvůli smrti Gugalanna, jde podstoupit rituální oběť, v níž sebeobětováním obnoví život na zemi, který ustal ještě před jejím usmrcením právě díky smrti Gugalanna. Ten představoval nebeského býka, symbol plodnosti (ale také Velké Bohyně, proto není ve skutečnosti jasné, či smrt vlastně způsobila neplodnost země, jestli nebeského býka, který sám je zosobněním bohyně nebo až smrt Inanny, samotné projekce Velké Bohyně).

Inanna ve skutečnosti ale nechtěla podstoupit rituální smrt, protože si předem zajistila záchranu ve formě své oddané společnice **Ninšubur**. Pověřila ji, aby vyhledala pomoc u hlavních bohů, pokud se do tří dnů od sestupu nevrátí na zemi. Ninšubur tedy prosila bohy o záchranu. Nejprve šla k nejvýše postavenému bohu Enlilovi, ten pomoc odmítá, stejně tak i Inannin otec Nanna-Sín. Až poslední oslovený, Enki, pomáhá a posílá dvě bezpohlavní bytosti, které stvořil ze špíny za nehty. Jsou to plačky, které obměkčí Ereškigalino srdce a ta propustí Inannu zpět na zem, ovšem v doprovodu Namtara, boha smrti, který za ní žádá výkupné¹³³.

Nakonec je do království zemřelých odveden její manžel Dumuzi (Tammuz). Na přímlovu jeho sestry Gestinany, která se ho po celou dobu snažila zachránit, se nakonec Ereškigal slitovala a dovolila Dumuzimu, aby se mohl každého půl roku vrátit na zemi. V podsvětí ho vždy nahradila právě jeho sestra **Gestinanna**, „*nebeská vinná réva*“¹³⁴.

¹³³ Skutečnost, že Inanna posílá Ninšubur žádat o pomoc bohy a ne některou z bohyň matek, jimiž se mezopotámský panteon jen hemží, opět potvrzuje patriarchální proměnu náboženského systému, kde hlavní autoritu a moc převzali mužští bohové. Že se na ně obrací o pomoc typická projekce Velké bohyně je pro její postavení více než tristní.

¹³⁴ Vinná réva hrála důležitou roli u orgiastických oslav zmrtvýchvstání různých bohů.

Toto střídání života a smrti, periodický sestup do podsvětí a následný návrat, se objevuje v každé mytologii (egyptský Usir, řecká Persefoné, atd.). Spojován bývá především s vegetačním cyklem, ale pravděpodobně odráží hlubší symboliku cyklu kosmického.

Část mýtu, kdy Inanna sestupuje do podsvětí, vyjadřuje dle Campbella iniciaci hrdiny, kdy se prostřednictvím mystické smrti dostává iniciantovi skutečného prozření a proměny¹³⁵. Podle S.B. Perera, analytické psycholožky, je zase sestup bohyně určitým hledáním sebe samé, sestup k bohyni, kterou v sobě musí najít všechny ženy, aby dosáhly celosti. Jedná se o cestu do ženské nevědomé psýché a setkání se svým stínem, s negativním aspektem ženství, s Ereškigal. Tato složka ženské duše, stejně jako její ženství jako takové, je podle této autorky v naší patriarchální společnosti natolik ztracena, že její nepřítomnost působí destruktivně nejen na ženy samotné, ale také na naše vztahy s muži a dokonce i s našimi dětmi, a to převážně s dcerami.

Patriarchální společnost vykořenila ženství z naší duše, psýché a ženy se již více nevztahují ke svým matkám, ale ke svým otcům jako patriarchálním autoritám. Proto také Inanna nežádala o pomoc svou matku, ani jinou mateřskou bohyni, nýbrž bohy otce. Žena většinou svou matkou podvědomě pohrdá, zvláště při hledání sebe sama v období dospívání. Neváží si jí, protože nepředstavuje soubor vlastností, které jsou společností uznávány.

Inana a Ereškigal mohou být považovány za symbolické vyjádření protikladnosti obsažené v jednom archetypu, který se projikuje do postavy těchto dvou bohyň. Proto také „Inanna a Ereškigal, dvě sestry, nebo také světlo a tma, představují v souladu s antickou symbolikou jednu bohyni ve dvou aspektech“¹³⁶. Ereškigal a Inanna byly tedy obě projekcí Velké Bohyně jako její odraz ve dvojakosti, je také možné, že

¹³⁵ J. Campbell, 2000b, s.101

¹³⁶ Tamtéž, s. 104.

původně to byla pouze jedna bohyně, která se pozdější tradicí rozdvojila. Inannin sestup do podsvětí tak symbolizuje sestup člověka do nitra a jeho setkání se svým stínem, se svou odvrácenou tváří. Což by mohlo znamenat, že nejenže jsou Inana a Ereškigal dvojím aspektem jedné bohyně i archetypu, ale také Ereškigal vyjadřuje projekci archetypu stínu, náležícího Inaně.

V Eposu o Gilgamešovi vystupuje Inana jako svůdkyně, jíž fascinuje Gilgamešova mužná chrabrost a neporazitelnost. Poté, co ji ale Gilgameš odmítl kvůli zástupu odvržených milenců, stala se Inana jeho úhlavní nepřítelkyní, jíž nebylo na světě ani na nebi rovno. Tento epos redukoval mocnou Velkou Bohyni na pouhou nevěstku a chrámovou prostitutku (což bylo ostatně obsaženo v jejím kultu).

Inanna je tedy nejznámější a nejuctívanější bohyní starověké Mezopotámie. Akkadská verze jejího jména je Ištar, ale objevovala se ve všech zemích starověku pod mnoha dalšími jmény. Jako Ištar byla například uctívána tímto oslavným hymnem:

„Bohyni opěvujte, nejmocnější z bohyň...

je silou a půvabem zahalená,

je pokrytá plodností, smyslností a bujností.

Její rty jsou sladké, život jsou její ústa.

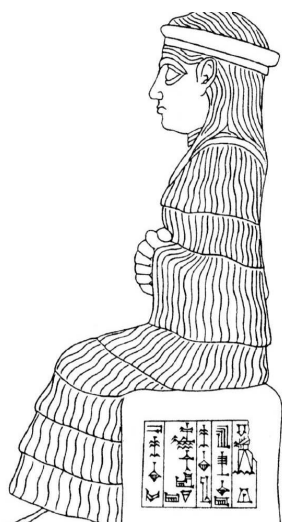
*Když se objeví, je plná úsměvů...“*¹³⁷

Mezi další emanace Inanny patří například bohyně **Iščara**. Její jméno je pravděpodobně odvozeno od semitského kořene *šhr*, „úsvit“. Jedná se o semitskou bohyni, uctívanou v Mezopotámii, Elamu (pod jménem Aščara) Sýrii, Malé Asii (Uščra, Išchra). Její jméno se v Mezopotámii vyskytuje od 2. poloviny 3. tisíciletí a její kult je doložen od doby III. dynastie z Uru (což odpovídá 21. století př.Kr.). Uctívali jí jako bohyni lásky a války, bohyni matku, paní nad soudem a orákulem. „Střediskem jejího kultu byl mj. Babylon, kde byla uctívána

¹³⁷ S. Moscati, 1969, s.39.

v chrámu zvaném sumersky Ešassura, „*dům dělohy*“. (...) Její jméno je zmiňováno v souvislosti se svatebními obřady. Objevuje se i v akkadských milostných zaklínáních k probuzení (pohlavní) touhy. Jejím symbolem byl drak, později štír, jejím souhvězdím bylo rovněž souhvězdí Štíra. V Malé Asii jako bohyně churritsko-chetitského panteonu bývá uctívána zejména jako „*královna božské přísahy*“ (ručitelka přísahy), považována rovněž za původkyni jakési smrtelné choroby“¹³⁸.

Představa Inanny/Ištar, jako inkarnace Velké Bohyně do náboženského systému v její redukované podobě bohyně lásky, plodnosti a války, popřípadě spojení s Venuší, jako od starověku typicky ženským vesmírným tělesem, tedy provázela lidstvo celým starověkem ve většině tehdejších mytologií. Její atributy přijímala většina starověkých bohů. Této skutečnosti také odpovídá základ jména této bohyně-*Athtar* (*Aštar*), který se stal od starobabylonské doby (1. polovina 2. tisíciletí př.Kr.) apelvativem pro „bohyni“, a je ostatním semitským bohyním také společný (např. Aštar, Astarte, Atirat, Ašera). Jako nejstarší písemně doložená bohyně plodnosti a smyslné lásky byla její postava pravděpodobně i archetypem řecké Afrodity a římské Venuše“¹³⁹. Přestože byla tato mocná bohyně rozšířena do mnohých panteonů, nikdy již nedosáhla celosti a postavení své pravěké předchůdkyně.

Obrázek 17
Kultovní socha bohyně
Ningal, město Uru, 19. století
př. Kr.

6.2.5. Bohyně Matky a plodnost

Matkou Inanny byla bohyně **Ningal**, „sumersky „*velká paní*“, manželka boha měsíce Nanny/Sína. Kromě Inanny byla ještě matkou boha slunce Utua/Šamaše. Její kult zasahoval od 3. do 1. tisíciletí př.Kr. i do

.97-8.

dalších oblastí východního Středomoří (Sýrie, Kanaán, Palestina) v krajinách podél toku Eufratu a znali ji i Churrité jako manželku měsíčního božstva Jaricha¹⁴⁰. Jejím symbolem byla šedá divoká kachna nebo zpívající labuť, „chránící bohatství, klid a mír městských obyvatel“¹⁴¹. Tento symbol se v antice a i křesťanství stal výrazem ochrany klidu zemřelých na náhrobcích. V jejím chrámu byl slaven posvátný sňatek a ona byla uctívána až do zániku babylonské civilizace. Vystupuje v nárcích za město Uruk spolu se svou dcerou Inannou.

Symbyly této bohyně, vodní ptáci, chránící podle tehdejší tradice bohatství, klid a mír, nejsou ničím jiným než epifaniemi Velké Bohyně v její paleolitické podobě Ptačí Bohyně, dárkyně života.

Bohyň s mateřským aspektem bylo ve starověké Mezopotámii mnoho, zde není možné uvést celý jejich výčet (a ani to není smyslem mé práce), zmíním se tu jen o těch, u nichž dochází k zajímavým spojení atributů Velké Bohyně. Jedna z nich je bohyně matka, stvořitelka člověka, **Aruru**, sumersky „dárkyně sémě“. Jejím symbolem byl šíp a havran¹⁴². Havran tedy nadále zůstává symbolem Velké Bohyně, v tomto případě není ovšem její doménou smrt, nýbrž život v jeho základní podobě semene. Ovšem pokud byla Aruru dárkyně sémě, to muselo podstoupit symbolickou smrt v půdě-lůnu a znovuožít v pozmeněné podobě, tudíž je symbolika havrana na místě.

Mama, Mami, další označení jak bohyně-matky, v mnoha jejích podobách, tak ale i bohyně podsvětí, kdy byla nazývána Mammítum, Amagula, sumersky „Velká matka“. Tato skutečnost opět souvisí s představou Velké Bohyně, jejímž aspektem je jak dávání, tak i braní života. Pohřeb byl vždy vnímán jako návrat do mateřského lůna země.

Ningirima, „paní očisty“, pomocnice bohyň-rodíček, při porodu zajišťovala „bezpečné vypuzení placenty, plodové vody a přísun

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 167.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 168.

¹⁴² Tamtéž, s. 33.

hojivých bylin k zastavení krváčení“¹⁴³. V podobě ryby, hada nebo kuny měla schopnost proniknout na nepřístupná místa, proto byla povolávána při ženských potížích. Ryba je opět, stejně jako had, symbolem Velké Bohyně již od počátku jejího uctívání v paleolitu, tudíž nás nepřekvapí, že se s plodností pojí i nadále ve starověkých představách.

Ajja byla semitská bohyně, doložená od poloviny 3. tisíciletí př.Kr. Byla stejně jako její manžel (Utua-Šamaš) považována za bohyni světelné záře, o čemž svědčí především její sumerské jméno Sudanga, akkadsky „*nebeské světlo*“. Toto jméno má společné s Ištar, stejně jako aspekt bohyně pohlavní lásky a plodnosti. Ajja je starobabylónská verze sumerské bohyně **Šeridy** a je známá také z chetitského a churritského panteonu jako patronka platnosti uzavřených smluv¹⁴⁴.

Poslední bohyně, kterou zmíním, je **Gula**, sumersky „*velká*“. Gula byla léčitelka a bohyně lékařství. Jejím symbolem byl pes, který je s vlkem spíše průvodcem Velké Bohyně v jejím stinném aspektu smrti. Jménem Guly byla prováděna různá zaklínání a rituály.

6.2.6. Nymfa Siduri

V mýtu o potopě, vyprávějícím mimo jiné o Gilgamešovi, hledajícím nesmrtelnost, se setkáváme se šenkýřkou Siduri, což byla nymfa, která bydlela v hlubinách moře (symbol nevědomí). Vlastnila džbán a měsidlo, což byly její atributy. Pro Sumery vyjadřovaly mořské hlubiny moudrost jako Sofia, Boží Moudrost¹⁴⁵.

Přestože není Siduri klasickou bohyní v pravém slova smyslu jako kultické osoby, přesto zde zmíním její postavu, která je nositelkou jisté, pro starověkou Mezopotámii typické, moudrosti.

¹⁴³ Tamtéž, s. 169.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 24.

¹⁴⁵ J. Balabán a V. Tydlitátová, 2002, s.146

Na Gilgamešově pouti při hledání nesmrtelnosti totiž prozaicky radila Gilgamešovi, aby nehledal nesmrtelnost, ale obrátil se směrem k životu, aby si užíval se ženami a všeho ostatního, co život nabízí:

Kam spěcháš, ó Gilgameši?

Život, který hledáš, nenajdeš.

Když bohové stvořili člověka,

Smrt dali člověku v úděl

a pro sebe si život ponechali¹⁴⁶.

Ty, Gilgameši, žaludek si naplň,

ve dne i v noci buď stále vesel!

Denně pořádej slavnosti,

tancuj a hraj si ve dne v noci!¹⁴⁷

Měj čisté šaty,

hlavu umytou, tělo vykoupané.

Hleď na dítko, jež držíš na rukou,

ať tvoje žena potěší tvé srdce.

Neboť takový je úděl muže¹⁴⁸.

Z hlubin moře (z nevědomí) se tedy vynořila nymfa, přinášející Gilgamešovi naprosto hédonickou moudrost. Pro nás může být aspektem Velké Bohyně, jejíž působení, život, smrt a zmrtvýchvstání není transcendentní, nýbrž imanentní, tudíž neustále přítomné v toku a cyklu života a smrti **na zemi**. Tedy cyklu, který neslibuje posmrtnost a nesmrtelnost v podobě jiného života mimo tento svět, nýbrž tok jediné energie a hmoty pocházející z prachu země (prach jsi,...).

¹⁴⁶ J. Campbell, 2004.

¹⁴⁷ M. Eliade, 1995, s. 85

¹⁴⁸ J. Campbell, 2004.

6.2.7. Démonizace Velké Bohyně

V sumerské mytologii se objevilo také několik démonů, kteří se přes semitské myšlení dostali až do Bible v podobě démonky, upírky Lilit, o níž se zmíním až v části týkající se tohoto období.

V prvním případě se jedná o trojici démonů, jmenovitě **Lilú, Lilítu a Ardat-Lilí**. *Líl* znamená sumersky „*duch, přízrak, přelud, zjevení*“, ale také „*vítr*“. Jsou to tedy démoni, kteří mají větrný charakter. Lilú je jediný mužský prvek mezi těmito démony, zbývající dvě postavy jsou ženské. Lilú je proto překládáno jako větrný muž, Lilítu, Ardat-lilí je zase sumersky „*větrná dívka*“. „Mladší sumersko-akkadská zaklínání líčí Ardat-lilí jako ducha zemřelé neprovdané mladé ženy, která nemohla naplnit své poslání manželky a matky, jež bloudí světem, vniká do příbytků a hledá zde svou oběť, jež by se stala jejím mužem, kterého nikdy neměla. Příbuznou mezopotamské démonky je biblický „upír“ lilit (Iz 34, 14-15), který přebývá v blízkosti „zmije“ a „supa“, stejně jako démonka Lilítu obývá kmen stromu *chuluppu* společně s hadem a ptákem Anzuem“¹⁴⁹.

Obrázek 18
Lilit

Znázorňována byla jako okřídlená nahá žena s korunou s rohy na hlavě a panovnickými symboly, kruhem a holí, v rukou. Místo chodidel má ptačí drápy a stojí na dvou ležících lvech, vedle nichž na obou stranách sedí veliké sovy¹⁵⁰. V podobě těchto démonů se nám znovu ukazuje symbolický charakter Velké Bohyně s její odvrácenou tváří vládyně nad světem zemřelých. Stejně tak je zde přítomná i symbolika spojovaná s touto bohyní, zde v podobě jedovatého hada a supy, mrchožrouty, kteří jsou oba znamením smrti. Nejinak je tomu i se

¹⁴⁹ J. Prosecký a kol., 2003, s. 129.

¹⁵⁰ Ibid.

sovou. Pravděpodobně je přímou pokračovatelkou Velké Bohyně v její Ptačí a Hadí podobě, jejíž postavení upravil mezopotamský patriarchální pohled na svět a odsunul ji do démonické pozice, kde ztratila svůj celistvý charakter Bohyně dárkyně života a smrti. Podržela si pouze svou strašlivou podobu Bohyně Smrti, zde přímo démonického škůdce a vražedkyně. Tato skutečnost odráží přesně patriarchální vnímání smrti jako nepřítele života, jehož je nutno se obávat. Smrt je v našem patriarchálním světě démonizovaná, je odsouvána na samý okraj našeho vnímání života. Zrcadlí nám totiž jeho marnost. Přesto jedině smrt dává životu mysl, jinak by byl odsouzen k ne-bytí.

Další démonkou Mezopotámie je akkadská **Lamaštu**. Pro Sumery bylo její jméno Dimme. Lamaštu byla démon ženského pohlaví ohrožující těhotné ženy, rodičky a kojence, měla na svědomí potraty a onemocnění zimnicí. Byla dcera Anua a bohyně Antum. Za úkol měla dbát na to,

LAMAŠTU

Obrázek 19 Ženský démon Lamaštu na bronzové tabulce, kterou drží démon Pazuzu.

aby se lidstvo nerozmnožilo a nerušilo bohy, hlavně samotného Enlila. Zobrazována byla jako žena s odhalenými ňadry, lví hlavou, oslími zuby a ušima a orlíma nohama, jak kojí psa a vepře a drží v rukou hady. Lamaštu sama klečela na

oslovi stojícím na loďce, která se plavila po dně řeky. Za nohu bývala připoutána ke stromu/keři stojícímu na břehu. „Jejími nejčastějšími atributy jsou hřeben a vřeteno. Do lidských obydlí pronikala škvírou ve dveřích, oknem či otvorem pro odvod splašků. Zde čekala na okamžik

porodu, aby se jako nepravá kojná zmocnila novorozence a zahubila ho svým jedem. Svou oběť posléze pozřela, vypila jeho krev a ohryzala šlachy a kosti. Vyobrazení Lamaštu, umisťovaná v obydlích, sloužila zřejmě jako ochranný a odvracející prostředek jejího působení¹⁵¹.

Opět se zde jedná o Velkou Bohyni v její zdémonizované podobě Bohyně Smrti, která dohlíží nad kontinuitou a rovnováhou života a smrti. Již zmiňovaná biblická Lilit od této démonky převzala její „zájem o čerstvé maso“ novorozeňat.

Symbyly spojené s Lamaštu se nacházely již u paleolitických zobrazení Velké Bohyně a provázely jí napříč celým starověkem (např. spojení Deméter a prasat, lev a Inanna/Ištar, Hadí Bohyně na Krétě, atd.).

Posledním démonem ženského pohlaví, o kterém se zde zmíním byla akkadská **Mámítu**, jejíž jméno znamená „*přísaha, kletba*“. Jedná se o personifikaci přísahy a trestu za její porušení. Jejím otcem byl bůh An, stvořena byla současně s Lamaštu. Byla to bohyně s kozí hlavou¹⁵².

6.2.8. Babylón a čin par excellence

Ve většině náboženství se postupem času vytváří nové mýty, které určitým způsobem reflektují stávající politicko-socio-kulturní situaci. Nejinak tomu bylo i u mezopotamských mýtů. V babylónském období se k již zmíněným mýtům (jako byl „Sestup Ištar do podsvětí“ nebo „Příběh o potopě“ vyprávěný v „Eposu o Gilgamešovi“) připojila také báseň o stvoření, ***Enuma eliš***. Pojednává o stvoření světa hlavním bohem Babylónu, **Mardukem**.

Před stvořením nebylo nic jen praoceán **Tiamat**, ženská personifikace moře, a pahorek Apsu. Podoba Tiamat není známa, ale dochované zobrazení na pečetních válečcích, která se vztahují k Mardukovi a

¹⁵¹ Tamtéž, s. 125.

¹⁵² Tamtéž, s. 133.

Tiamat, ukazují boj boha s drakem¹⁵³. Drak a had jsou symboly zaměnitelné, tudíž Tiámat má všechny atributy spojené s Velkou Bohyní. Je spojena s vodním živlem, dárce života, a had je opět symbol smrti a hlavně znovuzrození.

Tiamat s Apsu zplodili čtyři generace bohů, mezi nimi byl také **Ea**, sumerský Enki, bůh moudrosti. Apsu chtěl tyto bohy zničit kvůli hlučnosti, ale Ea to odhalil a Apsua zabil a usadil se na něm. Jeho žena mu tam porodila Marduka, jenž pak bojoval s Tiamat, která chtěla pomstít Apsuovu smrt. Po svém vítězství rozpůlil Marduk Tiamatinu mrtvolu a vytvořil tak nebe a zemi, z jejích slin zhotovil oblaka, vítr a déšť a z jejích očí udělal Eufrat a Tigris¹⁵⁴. S pomocí **Aruru** /nebo také Mami/ (sumerské Ninchursag) stvořil lidstvo, aby se osvobodil od fyzické práce.

Mýtus o zabití Tiámat spojuje Joseph Campbell s Freudovými pojmy „mýtická zášť otce, slepá oddanost matky, soupeřivost sourozenců, otcovražda“. Bůh Apsu je v tomto případě tím mýtickým otcem, který svou nenávist projevuje nespokojeností s novou, hlučnou generací bohů, v čemž je mu nápomocný jeho syn, Mummu, našeptávač a špatný rádce, který je v soupeřivém vztahu se svým mladším bratrem, jímž je bůh Ea. Tiámat nechce zakročit proti svým dětem (slepá oddanost matky), ale Apsu se nechce nechat rušit ze spánku, což pravděpodobně představuje stav původního nevědomí. Plán Apsu a Mummu je vyzrazen a Ea zabije Apsua (otcovražda)¹⁵⁵. Já bych si dovolila přidat ještě pojem matkovražda. A to i přesto, že Tiámat nebyla přímo matkou Marduka, ale jeho babičkou, což je ovšem v mytologickém smyslu zaměnitelné a nepodstatné. Matkovražda vedla k ustavení řádu věcí, konkrétně ke stvoření světa z jejího těla. Tiámat tu tedy opět představuje pralátku,

¹⁵³ J. Campbell, 2004, s.216.

¹⁵⁴ H. McCallová, 1998.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 76-7.

z níž byl stvořen svět, shodné s původním mýtem je i skutečnost, že se opět jedná o vodní živel.

Tiámat zde ovšem nepředstavuje pouze pasivní látku jako projekci Velké Matky, tedy i Velké Bohyně, ale představuje i samo lůno mateřského nevědomí, z něhož se lidstvo po nástupu bojovných bohů dostalo tak tristním činem, jakým je otcovražda a následná matkovražda!

„V triádě Apsu, Mummu, Tiámat (která by v dřívějším mytickém řádu byla předložena jako Tiámat a Apsu-Mummu) je symbolizován nedualistický stav předcházející tvoření, z něhož jsou odvozeny všechny formy jak mýtu a snu, tak reality denního světla. Ale v nové mytologii velkých bohů byla rovina pozornosti posunuta do popředí k postavám duality a zápasu, síly, zisku a ztráty, kde mysl člověka činu normálně dlí“¹⁵⁶. A tímto světem je patriarchální řád.

Po otcovraždě následoval tedy boj Tiámat proti Mardukovi. Tiámat bojovala spolu se zrůdami, které stvořila v čele s Kinguem, kterého pojala za chotě a pověsila mu na krk tabulku osudů. Marduk představoval nového boha, který byl zplozený v nové realitě činu na pahorku Apsú bohem Ea a jeho ženou Damkinou. Je tu jistá, nepopíratelná paralela, na kterou opět upozornil J. Campbell, se soubojem Titánů, kde také nová generace bohů bojuje se starými božskými generacemi, zplozenými pouze bohyní-matkou Gaiou. Výsledkem je i zde nastupující generace bohů, kteří byli sice také zplozeni bohyní-matkou, ale která byla, což je důležité, oplodněna mužem. „Je to výsledek vítězství nájezdných patriarchálních kočovníků nad místním matriarchálním řádem a přizpůsobení místní tradice o produktivní zemi jejich vlastním cílům“¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 77.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 78.

J. Campbell ve své knize dále shrnuje poznatky o kosmogonických událostech, jež se v mytologiích objevovaly v průběhu dějin lidstva. Svým studiem dospěl ke čtyřem základním schémátům stvoření světa:

1. svět zrozený z bohyně bez druhá;
2. svět zrozený z bohyně oplodněné druhem;
3. svět zrozený z těla bohyně mužským bojovným druhem;
4. svět zrozený silou boha bez jakékoliv pomoci¹⁵⁸.

Mýtus o stvoření světa z bohyně Tiámat patří samozřejmě k třetímu schématu stvoření. Odpovídá již patriarchálnímu vidění světa, který se ale ještě důsledně nevypořádal s tvořivou podstatou Velké Bohyně a ve své mytologii ji ještě stále potřebuje jako pralátku. Pouze poslední schéma je již čistě patriarchální, nejznámější mýtus s takovýmto schématem je Geneze v Bibli.

6.3. Sýrie a Palestina

Tuto oblast povětšinou obývali různé semitské národy, jmenovitě Kananejci, Amorejci, Izraelci, Aramejci, Fénicičané, Moábcí, Edomci, Amónci, nad kterými držel politickou nadvládu Egypt (s mezidobím, kdy nadvládu nad Egyptem převzali Hyksósové). Náboženství těchto malých státních útvarů bylo silně ovlivněno jejich většími a silnějšími sousedy, Egyptem a Mezopotámií. Ve 2. tisíciletí se připojil i vliv Malé Asie a egejských ostrovů a vytvořila se zde významná kosmopolitní kultura, jejíž nejlepším ukázkou je Ugarit¹⁵⁹.

Přestože byla společnost v této oblasti patriarchální, ženy měly nezávislé a vysoké postavení. Manželství bylo sjednáváno smluvně, ženich za nevěstu platil a nevěsta si přinášela věno, které si spravovala sama, to kvůli rozvodu nebo ovdovění. Ženy disponovaly s majetkem,

¹⁵⁸ J. Campbell, 2004. s.84.

¹⁵⁹ S. Moscati, 1969, s. 93-104.

mohly se soudit s muži a vyhrát, adoptovat syny, být věřitelkou a mohly se nechat i rozvést z vlastní iniciativy.

Pro náboženství je charakteristický proměnlivý charakter bohů - zaměňují se u nich atributy, funkce, příbuzenství i pohlaví. Jména bohů jsou mnohdy jen obecná jména, z čehož vyplívá spíše druhové pojetí bohů než jejich konkrétní podoba nebo charakter. Jejich podoba není tak dokonalá, nebo „civilizovaná“, vypilovaná jako u náboženství mezopotamského¹⁶⁰.

6.3.1. Ugaritské náboženství

Tvůrcem vesmíru byl otec bohů **El**, jeho nejdůležitějším epitetem je *Laskavý Bůh/El, který je milostivý*, byl hlavně dohlížitelem na řád a spravedlnost toho, co stvořil. Později s ním splynul starozákonní Jahve-Hospodin a přejal jeho vlastnosti jako laskavý a milostivý bůh.

Jeho družka **Ašera** byla matka a stvořitelka další generace bohů, bohové bývají nazýváni *syny Ašery*, nebo *sající z jejích prsou*. Etymologie jména **Aširat/Ašera** je nejistá, znamená něco jako „Zářící, Krácející, Blažená“. Je označována jako *lt „bohyně“*, *um ilm „matka bohů“*, *gnt ilm „stvořitelka bohů“*, *rhmj „pramatka“*, *qdš „její svatost“* a také *rbt atrt jm „Atirat, paní moře“*, což souvisí s představou spojení mytické pramatky s praoceánem¹⁶¹. Ašera byla tedy semitská bohyně lásky a plodnosti, nejstarší doklady o její existenci jsou z 2. tisíciletí př.Kr. V náboženské literatuře je hojně zmiňována, ve SZ tradici představuje posvátný strom nebo sloup, který je možné vztyčovat, kácet a pálit. Po splynutí Hospodina a Ela se i Ašera stala Hospodinovou družkou (Jahve a jeho A(a)šera). S přibývajícím monoteizací byla jako božská družka odstraněna a zredukována na pouhý předmět, který jí

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 114-116.

¹⁶¹ J. Prosecký a kol., 2003, s. 38.

dříve pouze zastupoval – tedy kůl, sloup a nebo strom, což mělo za následek odpor ortodoxie proti těmto předmětům. „V literatuře pak byla mytická role bohyně přeznačena a nahrazena například personifikovanou Moudrostí v mudrosloví nebo personifikovaným Jeruzalémem (dcerou Jeruzalémskou) v prorocké literatuře“¹⁶².

Ašera, jako matka a kojná bohů byla vzývána těmito slovy:

„Volám bohy vznešené,

Hladovce, syny jednoho dne,

Sající z bradavky prsu Ašeřina a Rachmajina“¹⁶³.

Její funkci bohyně plodnosti nahradila později aktivnější bohyně ugaritského panteonu **Anat**. Jedná se o západosemitskou panenskou bohyni lásky, boje a lovu. Byla božskou družku Baalovou, jenž představoval boha vládnoucího vláze, bouři, dešti, stejně tak byl i bohem plodnosti. Jeho otcem byl starý bůh obilí Dagón.

První zmínky o bohyni Anat pocházejí z 3. tisíciletí př. Kr. V ugaritských textech představuje nejaktivnější bohyni. Anat bývala nazývána Pannou, což ve skutečnosti znamenalo přibližně *mladá žena, která ještě neporodila mužského potomka*. Její panenství se asi cyklicky opakovalo¹⁶⁴.

Její jméno se překládá jako „*násilí*“, od arabského *anwat* = „*vášeň, jak ve válce, tak v lásce*“¹⁶⁵. Anat byla tedy bohyní lásky i války, zastupovala tedy opět obě podoby Velké Bohyně. V náboženských textech je popisována její krvelačnost následujícím způsobem:

„Mnoho bojovala a vzhlédla,

sekala a uviděla Anat.

Zachvělo se nitro její smíchem,

Naplnilo se srdce její radostí,

¹⁶² O. Stehlík, 2003, s. 290.

¹⁶³ Tamtéž, s. 254.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 61-2.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 102.

*Nitro Anat triumfovalo,
Když kolena ponořila do krve strážců,
Hýždě do sedlé krve bojovníků“¹⁶⁶.*

Její podstata bohyně plodnosti je zase obsažena v následujícím žalmu, používaném při vzývání této bohyně při léčbě neplodnosti:

„Poslové nebeští ať požehnají prince, poslové nebeští ať sešlou sílu.

Žehnám synům tvým jako prvorozeným,

jako princům žehnám jim.

Sošná Anat, Kravka Baalova,

sošná Anat bude rodit,

jejíž děloha nepoznala početí“¹⁶⁷.

Symbolem Anat je holubice, její epiteton je „*Holubice Limova*“, ale v některých textech je spojována s orly a supy. Někdy na sebe bere podobu kravky a Baal býka.

Jedná se tedy opět o historickou epifanii Velké Bohyně, jejíž základní povahou je život dávat i brát. Rituály zasvěcené této bohyni symbolicky vyjadřovaly smrt a zmrtvýchvstání. Stejně jako Déméter hledala svou dceru Persefoné a Eset Usira, tak i Anat hledala Baala po jeho souboji s Mótem, bohem smrti. V Baalovském cyklu je obsažen všudypřítomný mýtus o smrti (sestupu do podsvětí) a zmrtvýchvstání boha plodnosti, personifikace úrody, což se ovšem vždy uskutečňuje skrze Velkou Bohyni.

Postavou, postupně splývající s bohyní Anat, byla **Ašstart**, semitská bohyně lásky, lovu a boje. Nejedná se o nikoho jiného než o mezopotamskou Inannu/Ištar. Ašstart vystupuje v těsném vztahu s bohyní Anat. V Egyptě byly tyto dvě bohyně zobrazovány identicky. Od doby železné se již bohyně Anat neobjevuje, Ašstart zůstává, ale převažuje její bojovná role¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 103.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 172.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 294.

Na Baalově sestupu do podsvětí ho provázela bohyně Slunce **Šapš**.

V ugaritských textech i v Arábii bylo slunce femininem, jejím epitetem bylo *svítilna bohů* nebo *velká svítilna* (což odkazuje k základní vlastnosti slunce-vševědoucnosti), byla také psychopompem (průvodcem duší po podsvětí). Tuto roli má i v Baalovském cyklu, když provází Baala na jeho cestě do podsvětí. Představuje to chthonickou povahu této bohyně¹⁶⁹. S Šapš bývá někdy spojována i bohyně Rachmaj, „*děloha*“, v této podobě uzavírala posvátný sňatek s Elem, spolu s Ašerou.

Symboliku spojenou s vodním živlem představuje v Ugaritu bohyně **Arcaj**. Byla to jedna z družek Baala, všechny představovaly pravděpodobně nižší bohyně vláhy, nebo byly přiřazovány k bohyni podsvětí¹⁷⁰.

V ugaritském náboženství chybí postava významné Matky Země, „oproti helenistické době, kdy matka země hrála mnohde prominentní roli, byla na starověkém Blízkém Východě doby bronzové a rané doby železné tato bohyně považována za nižší božstvo¹⁷¹“.

6.4. Chetitská mytologie

Chetitská říše zahrnovala oblast celé Anatolie, část Sýrie a severní Mezopotámie, tvořily ji odlišné jazykově-kulturní a etnické skupiny. Nejstarší skupinou, jejíž původ není znám, byli Chattijci, sami Chetitě byli indoevropského původu¹⁷².

Churritsko-chetitská mytologie je dědictvím západoasijské mytologie s dlouhou tradicí (hlavně babylónské). Původní anatolské mýty o bohu

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 291-2.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 293.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² S. N. Kramer, 1977.

bouře¹⁷³ jsou prostší a lze je považovat za mýty přírodní, spjaté s rituály ročních období¹⁷⁴.

Chetitská Bohyně Matka se jmenovala **Channa-channa**, reduplikace slova *channa*, „babička“ znamená zřejmě prabábu, pramatku všeho živého. Channa-channa byla moudrá rádkyně, pomocnice, ochránkyně rodiny, samozřejmě i bohyně plodnosti. Zajišťovala plodnost lidstva, ale i plodnost zvěře a úrodnost půdy, působila také v pramenech a řekách. Pomocnicí jí byla včela, kterou vyslala, aby našla zmizelého vegetačního boha Telipinu a vrátila tak společnosti růst, vegetaci a život¹⁷⁵.

Chattijské bohyně z podsvětí **Istustaja** a **Papaja** představovaly bohyně předoucí přádeno života jako Parky¹⁷⁶. Motiv předení dokládá M.Gimbutas již u Velké Bohyně z paleolitu.

Nejvýznamnější bohyně byla Bohyně slunce z Arinny, za manžela měla Boha bouře. Její chattijská předchůdkyně byla bohyně Vuru(n)šemu, Bohyně Země a Bohyně Matka, která se ale objevuje i pod jménem Eštan, Bohyně slunce. Zobrazována byla jako okřídlený slunečný kotouč. Bohyně slunce z Arinny byla skutečnou vládkyní panteonu, jak dokládají zachované modlitby, při nichž se na ní lidé obraceli v dobách největší potřeby, jak osobní, tak při potřebách celé země. Díky churijskému vlivu byla ztotožňována s bohyní **Chepat (Chepu)**¹⁷⁷. S příchodem indoevropanů byl kult bohyně nahrazen kultem slunečního boha Šiu, od indoevropského kořene **dieu*, z Mezopotámie zase pronikl bůh Šamaš¹⁷⁸.

Výše zmiňovaná sluneční bohyně Chepat byla hlavní bohyně churijského panteonu, která měla velký význam i pro Chetity. Skalní

¹⁷³ Již zmiňovaný klasický vegetační mýtus zmizelého boha plodnosti.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 146.

¹⁷⁵ J. Prosecký a kol., 2003, s. 90.

¹⁷⁶ S. N. Kramer, 1977, s. 123.

¹⁷⁷ S touto bohyní identifikoval prof. Heller biblickou Evu, srov. kapitolu o Starém zákoně.

¹⁷⁸ J. Prosecký a kol., 2003, s. 48-9.

reliéf ji ukazuje v čele průvodu bohyň na reliéfu ze svatyně Yazilikaya u Chattuše. Byla manželkou boha Tešupa¹⁷⁹. Jejím symbolickým zvířetem je leopard, někdy také stála na lvu nebo panteru, jejím atributem je zrcadlo¹⁸⁰. Jedná se zde o Velkou Bohyni v jejím aspektu Paní Zvěře.

6.5. Kanaánská mytologie

Kanaánská mytologie byla vytvořena a uctívána Hebrejci, Féníčany a dalšími kmeny syrsko-palestinské oblasti. Zmiňují ji pro její pozdější vliv, který měla na starozákonní Izraelské náboženství, především je podstatné všudypřítomné zaměření proti postavám tohoto mýtu, který je ve Starém Zákoně obsažen. Ústřední byl mýtus o Baalovi a jeho souboj s Mótem, v němž hrála svou významnou roli již zmiňovaná Anat. Tyto mýty a s nimi spojené rituály zajišťují především plodnost.

Nová je tu postava **Atargatis**, kanaánské bohyně, která vznikla splynutím Astarty a Anaty. Uctívána byla v Sýrii v období helénismu. Zobrazována byla v podobě mořská panny, obklopené delfíny. Zrozena byla z vejce, které spadlo z nebes do řeky Eufratu. Ryba jej vynesla nad hladinu a holubice (její posvátné zvíře) jej vyseděla¹⁸¹. V helenismu se stala univerzální bohyní, jež díky helenistickému synkretismu pronikla do všech tehdejších panteonů Předního východu. Luther H. Martin ji dává do souvislosti s dalšími mateřskými bohyněmi. Atargatis měla hierápolský pás, zdobící obvykle Afroditu, paprsky kolem její hlavy zase připomínají Seléné, jejíž lunární povaha byla také spojována s Artemidou a Nemesis. Podobně jako Tyché a její předchůdkyně Moiry měla také Atargatis na hlavě věžovou korunu a podobně jako Artemis

¹⁷⁹ Hlavní bůh Churijců, Bůh bouře, atributy- svazek blesků, čepice s rohy, ozbrojen kyjem, válečný mladý bůh, jezdící na voze taženém dvěma býky.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 92-3.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 37.

přeslici jako obraz ženské činnosti, ale také splétání osudu. Stejně jako Isis mohla i Atargatis překonat vládu Tyché¹⁸².

¹⁸² L. H. Martin, 1997, s. 73.

6.6. Egypt

Kultura starověkého Egypta lidstvo fascinuje až do dnešních dnů především pro její výtvary na poli stavitelského umění. Přesto se dá ale bez nadsázky říci, že její náboženské myšlení ovlivnilo naší západní kulturu stejnou měrou, jakou nás ohromují jeho památky. Na mysli mám postavu bohyně Eset, která byla předobrazem křesťanské Panně Marii.

Historie této civilizace sahá hluboko do starověku, přestože jsou její dějiny počítány až od roku 3000 př.Kr., kdy začalo rané dynastické období. V Egyptě vládlo v rozmezí tří tisíciletí 33 dynastií, poslední, ptolemaiovská, ukončila svou vládu v roce 30 př.Kr., kdy se stal Egypt do roku 395 n. l. římskou provincií.

Egyptské náboženství prošlo za svou historii mnoha proměnami, především díky propojenosti náboženství a politiky v podobě zbožštění faraóna, který byl pokládán za syna boha Ré a zároveň byl inkarnací boha Hora.

Co se týče postavení žen, měly Egyptanky skoro stejná práva jako ve starověké Mezopotámii. V majetkoprávních vztazích byly rovny mužům. Před manželstvím uzavíral budoucí manžel smlouvu s tchánem, ženy se vdávali již ve 13, 14 letech. V období Nové říše bylo jejich postavení lepší (dříve mohly být například za nevěru potrestány smrtí)¹⁸³.

6.6.1. Náboženství v Egyptě obecně

V egyptském panteonu je obrovské množství postav¹⁸⁴ všelijakých bohů a bohyň, což činí toto náboženství nepřehledným. Kdybych zde měla

¹⁸³ M.Vilímková, 1977.

¹⁸⁴ Dr. František Lexa uvádí, že Bohů i s jejich místními podobami bylo 2500, srov.: F.Lexa, 1921.

vyjmenovat všechny bohyně, ve které tamější lidé věřili, nemělo by to žádný smysl. Proto se zde budu soustředit jen na ty nejdůležitější z nich. Co se týče egyptského náboženství obecně, jedná se o jeden z nejpropracovanějších systémů víry v posmrtný život. Veškeré postavy se nějakým způsobem upínají k posmrtné pouti zemřelého. Podle výkladu *Egyptské knihy mrtvých*, který nám nabízí J. Kohák ve svém úvodu k této knize¹⁸⁵, se za veškerou mnohostí božských postav skrývala postava jediná - bůh Usir/Osirev. Dokonce i místo, kam mrtví odcházejí, Duát, je ve skutečnosti podle tohoto výkladu stočené tělo tohoto boha (pravděpodobně v hadí podobě). Mnohost bohů, stejně jako smyslový svět sám je tak jen pouhým zdáním, vše je jen určitou formou boha- stvořitele.

6.6.2. Vznik světa a Bohyně Matky

V Egyptském náboženství je Bohyně-matka zastoupena, stejně jako v Mezopotámii, hned několikrát. V Heliopolské kosmogonii, která byla v Egyptě nejrozšířenější, byl na počátku bezbřehý oceán nehybných vod, Nu neboli Nun, který i po stvoření světa nepřestal existovat a stále

Obrázek 20
Bohyně Tefnut

obklopuje nebe i podsvětí. Atum, pán Heliopole, povstal na počátku časů a vytvořil vesmír. Atum sám (buď masturbací nebo vyprsknutím) stvořil dvojčata – Šova a **Tefnutu** (vzduch a vláhu). Tefnut je tedy první zástupce ženského elementu v tvoření světa (a není náhodou, že je zosobněním vláhy), byla uctívána v podobě plameňáka

(vodní pták), po ní následuje její dcera **Nut**, která je považována za skutečnou Bohyni-Matku.

Nut a **Geb**, potomci Tefnuty a Šova pokračovali v plození, ale setrvali v neustálém milostném objetí a všechny své děti ihned

¹⁸⁵ J. Kohák, 2001.

rozmačkali. Proto je nakonec jejich otec Šov od sebe oddělil, vyzdvihl Nutu nad Geba, a tím oddělil nebe od země, kdy Geb představuje zemi a Nut nebe. Geb představoval mužského boha země, na rozdíl od ostatních mytologií zřejmě proto, že vláha (oplodnění) v Egyptě nepochází z nebe, ale ze země, představa, že Nil vytéká z podsvětí¹⁸⁶. Na nebi se rodí slunce, měsíc a hvězdy, proto je Nebe žena. **Nut** ležela podle onské báje na Gebovi tak těsně, že všechny děti rozmačkala (srov. s Řeckem), rozhněvaný Šov ji proto zvedl a tím vznikl svět. Dle jiné verze Nut své děti (hvězdy) polykala, proto nebyly vidět. Tato báje se odráží v kultu mrtvých, kteří chtějí žít jako hvězdy na nebi, proto zemřelý chce, aby ho Nut porodila jako hvězdu – maluje proto její obraz – „klenoucí se v oblouku nad Gebem –zemí do nitra rakve, ba hrob sám se označuje jako Nut, aby byl tímto názvem s ní ztotožněn. Tím je mrtvý v lůnu Nut a vše je připraveno k tomu, aby jej Nut porodila jako hvězdu“¹⁸⁷.

„Nut, bohyně nebes a zemřelých, rakví a stromů, je tedy egyptskou podobou Velké matky, která nemá snad nikde tolik různých tváří a snad nikde nepředstavuje tak jednoznačnou figuraci smrti“¹⁸⁸. Jelikož byl Egyptským hlavním bohem bůh slunce (ať už v podobě boha Ré, Amona nebo Atona), je tudíž logické, že Bohyně Matka je s ním také spjata, je tedy bohyní nebes.

Nut je tedy zároveň Bohyní Matkou i Bohyní Smrti, tudíž odráží oba základní aspekty Velké Bohyně. Matka je zároveň stvořitelkou i ničitelkou, která své potomky pohlcuje. Nut je tedy „bohyně nebes jakožto matka zemřelých a matka slunce. Ona je vskutku vším, co bylo, je a bude. Právě ona rodí vše živé a opět je do sebe pojímá. To ona

¹⁸⁶ J. Heller, 1988, s. 30.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ J. Assman, 2003, s.28

zahuje Usira a rodí jej jako slunce. Ona je všeobjímajícím tajemstvím“¹⁸⁹.

Nut byla matkou čtyř bohů- **Usira**, **Esety**, **Sutecha** a **Nebthety**. Těchto čtyř se týká Usirovský mýtus.

V Usirovském mýtu vystupuje poslední generace egyptských bohů. Usir je spolu s manželkou Eset vládcem Egypta, jejich vláda symbolizuje „zlatý věk“ egyptských dějin. Sutech, aby se ujal vlády, zavraždil Usira a jeho tělo rozsekal na části. Jeho mrtvolu pak hledala plačící Eset, spolu se svou sestrou **Nebthet**. Pomocí magie spojila Eset všechny části Usirova těla a nechala se jím oplodnit, čímž vznikl následník trůnu Hor, s nímž se identifikovali Egyptští faraóni a Usir se mohl odebrat do podsvětí, jehož vládcem se stal. To se ovšem odehrálo až po porážce Sutecha, k níž by ovšem nedošlo bez Eset, která svými kouzly Horovi k vítězství dopomohla.

6.6.3. Eset a její sestry

Obrázek 21 Bohyně Eset s malým Horem

Bohyně **Eset**, řecky Isis „má tolik atributů a epitet, že je v hieroglyfech nazývána „*mnohajmennou*“ a „*ticícijsmennou*“ a v řeckých nápisech „(bohyní) *bezpočtu jmen*““¹⁹⁰. „Její jméno znamená „*trůn*“, ten je také jejím znakem; obvykle bývá zobrazována s malým trůnem na hlavě“¹⁹¹. Ve starších dobách patřila k bohyním matkám, všeroditelkám, bývala ztotožňována s Afroditou, některé znaky má podobné Ištar. V Egyptě bývá někdy zaměňována s další mateřskou bohyní, Hathor, jejíž symbol, korunu s kravskými rohy okolo slunečního kotouče, mívá na některých

¹⁸⁹ Tamtéž, s.40.

¹⁹⁰ J.G.Frazer, 1994, s. 336.

¹⁹¹ J. Heller, 1988, s. 32.

zobrazeních i Eset. Někdy bývala také zobrazena s hlavou krávy, což je další podoba bohyně Hathor. To se vysvětluje na základě mýtu, při němž Eset vysvobodila Sutecha, který byl v nezáviděníhodné pozici po boji s jejím synem Horem, tj. sedící na zemi s přibodnutými varlaty k zemi. Za její pomoc kterou poskytla vrahovi jeho otce, jí Hor usekl hlavu, kterou jí pak Thovt nahradil právě hlavou krávy¹⁹².

Byla to zřejmě bohyně obilí (tak jako byl její muž Usir také bohem obilí) a byla považována za objevitelku pěstování kulturních plodin, pšenice a ječmene. Při slavnostech na její počest byly nošeny klasy obilí jako poděkování. „V nápisech se Eset dostalo epitet jako „*Stvořitelka zeleně*“, „*Zelená bohyně, jejíž zeleň se podobá zeleni země*“, „*Paní chleba*“, „*Paní piva*“ a „*Paní hojnosti*““¹⁹³. Jedno z jejích jmen bylo také *Sochit*, „*obilný lán*“, jehož byla Eset personifikací. Jednou z jejích podob je tedy Matka obilí, uctívaná zemědělským obyvatelstvem jako patronka dobré úrody, ale její druhá podoba je pro budoucí generace, jejichž touha po nesmrtelnosti a spáse překonala přirozenou potřebu obživy, zásadnější, tou je podoba bohorodičky. Její podoba s malým Horem u prsu tolik připomíná jednu z nejpůsobivějších ikon křesťanství – madonu s dítětem¹⁹⁴. Eset/Isis považuje za předobraz Panny Marie i prof. Jan Heller: „Isis je „*bohorodička*“, zobrazovaná stojící s dítětem v náručí, zřetelný předobraz stojící Marie, dokonce podobně jako Marie v tmavomodrém plášti, posetém hvězdami. Přitom Isis stojí na srpku měsíce, tak jako žena ze Zjev. 12,1 a jako častá pozdější zobrazení Marie /viz průčelí chrámu Panny Marie Vítězné čili U Jezulátka v Praze na Malé Straně/“¹⁹⁵.

Eset je tedy spojována s obilím jako hlavní obživou egyptského obyvatelstva, tuto vlastnost má společnou s bohyní Déméter. Podle

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ J.G.Frazer, 1994, s. 336-7.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ J. Heller, 1988, s. 32.

Luthera H. Martina byly tyto dvě bohyně v helénismu ztotožňovány. Mají společný i moment hledání a bloudění, kdy Démétér hledá svou zmizelou dceru Persefonu a Eset zase Usira, obě se také staraly o syna pozemské královny, která jim poskytla při jejich hledání azyl. A stejně tak byl zmařen pokus obou těchto bohyní o nastolení nesmrtelnosti tohoto jejich pozemského chráněnce¹⁹⁶.

Šíření této bohyně z Egypta koncem 5. století př. Kr. mělo za následek její sloučení s dalšími místními bohyněmi a vzájemné přejímání atributů. V čem se ale většina autorů shoduje je to, že přežila i nadvládu křesťanství, jako matka Hora, v římskokatolické mariologii¹⁹⁷. „Žádný dobrý katolík by nepoklekl před obraz Isis, kdyby věděl, že je to ona. Přesto všechny mytické motivy, nyní dogmaticky připisované Marii jako historické osobě, patří také – a patřily v době a místě vzniku jejího kultu – této bohyni-matce všech věcí, kterých byly Marie i Isis místními projevy: matka-nevěsta zemřelého a vzkříšeného boha, jejíž nejstarší známé reprezentace musí být připisovány nejméně k datu 5500 př.n.l.“¹⁹⁸.

Mateřské vlastnosti bohyně Eset měla i bohyně **Renenutet**, řecky Thermutis, česky „*živitelka*“. Byla dárkyní plodnosti a úrody, paní špýcharů a stodol, kde jí byly zřizovány oltáře. Má vlastnosti hadí bohyně. Na její počest se konala osmý měsíc v roce slavnost „*den, kdy se žne ječmen*“. Slavnost se konala v den narození boha zrna Napre, kterého na obrazech drží Renenuet na klíně, nebo ho dokonce i kojí. Toto zobrazení odkazuje k její funkci ochránkyně a živitelky dětí. J.Heller uvádí zajímavou souvislost s helénisticko-judaistickou tradicí, v níž se vypráví, že faraónova dcera, která vychovala Mojžíše, se

¹⁹⁶ L. H. Martin, 1997.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 64.

¹⁹⁸ J. Campbell, 2004, s. 42

jmenovala Thermutis. Kromě těchto atributů je také patronka lnu, dárkyně oděvů, a to nejen lidem, ale i bohům a mrtvím¹⁹⁹.

Sestrou Eset byla bohyně **Nebthet**, hospodyně, hospodářka, která nemá významné místo v Egyptském panteonu. Její původní místo kultu není známo, „jde jen o dvojnici Esety podle principu duality, tedy bohyni vytvořenou dodatečně pro potřeby tohoto mýtu. Jako manželka byla Sutechovi přiřazena asi jen pro symetrii s Usirem a Esetou“²⁰⁰.

6.6.4. Egyptské dárkyně života i smrti

Další důležitou egyptskou bohyní byla **Hathor**, bohyně lásky, radosti, hudby, zpěvu a tance. Jejím symbolem byla koruna s kravskými rohy okolo slunečního kotouče²⁰¹. Tato koruna symbolizuje její vztah k slunečnímu bohu Horovi, Hathor znamená „*dům Horův*“. Obvyklá byla představa Hathor jako obrovské krávy, která povstala z pravodstva, podle M. Gimbutas byla popisována jako prvotní had, který vládl na zemi²⁰².

Její břichem bylo nebe. Svou nebeskou povahou je spojována s Nut, svou mateřskou podobou zase s Eset. Je matkou krále, na některých obrazech je zachycena, jak v podobě krávy stojí nad králem, který pije z jejího vemene. Její jméno bylo později přeneseno i na sedm sudiček, „*sedm Hathor*“, určujících osud novorozence²⁰³.

K této bohyni se také váže mýtus z *Knihy božské krávy*, v němž je zachyceno spiknutí lidí proti bohům, kterým v té době vládl Ré. Na naléhání ostatních bohů proměnil Ré své oko v Hathor, která v mýtu vystupovala jako krvelačná

Obrázek 22 Bohyně Hathor držící na kolenní sistrum.

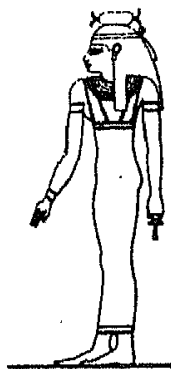
Nástěnná malba z hrobky 34. v Dér el-Medíně. 20. dyn.

nestvůra, jež v podobě krávy požírala nebohé smrtelníky. Mýtus nakonec skončil pro lidstvo šťastně, jelikož Ré lstí bohyni opil a ona tak zbylé lidi nenašla.

Hathor v tomto mýtu splývá s bohyní **Sechmet**, „Mocná“, která byla bohyní války a moru. Zobrazována byla s hlavou lvice a se slunečním kotoučem obtočeným kobrou. Původně byla bohyní války, nositelka nemocí, hlavně moru, a ničitelka. Když bylo ve Staré říši její domovské město Mennofer ještě městem hlavním, její ničitelská funkce byla transformována do funkce obranné, kdy plivala oheň na faraónovi nepřátele²⁰⁴.

Obě dvě jsou projekcí Velké Bohyně v její podobě dárkyně života i Bohyně smrti. Představa krávy, krmící lidstvo svým mlékem, sahá až k paleolitickým „Venuším“.

Další bohyní války byla **Neit**, česky „Hrozná“, která byla také patronkou lovu. Jejím atributem byl štít se dvěma zkříženými šípy. Je přímo zosobněním šípu, nadaného mocí. Zobrazována byla jako

Obrázek 23

Bohyně Neit

bohyně, držící v levé ruce luk a šípy a v pravé kříž života. Někdy byla její podoba redukována na symbol dvou zkřížených šípů, popřípadě na dva luky v pouzdru. Její původní podoba je panenská bojovnice, stejně jako Athéna nebo Diana. Na základě jejího kultu vztahujícího se k vodě, bývá někdy považována za

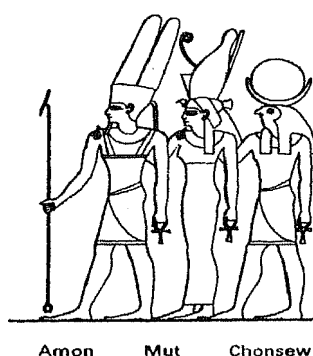
pramatku jsoucna, zosobněného prazáplavou. Někdy se v této roli jeví jako oboupohlavní bytost. V kultu mrtvých měla spolu s Eset a Nebhtet roli ochránkyně mrtvého²⁰⁵.

Zajímavá byla postava **Amemet, Velké požíračky**. Tu na své posmrtné cestě potkal každý zemřelý, který neprošel před „soudním tribunálem“

²⁰⁴ Tamtéž, s. 38.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 64.

dva a čtyřiceti soudců, jimž předsedal Usir, podsvětní bůh. Svědomí nebožtíka bylo váženo a pokud převážily skutky špatné nad dobrými, byl nebožák pozřen Velkou požíračkou Amemet a opět zrozen. S Amemet bývala ztotožňována bohyně **Taveret -Velká Země**, což byla ochránkyně rodičeK.. To naznačuje opět totožnost negativního a pozitivního aspektu jedné bohyně a také vlastnosti Velké Bohyně, jejíž přirozeností je plodit, ale i požírat.

Obrázek 24 Bohyně Mut se svým mužským doprovodem.

S Amonem, který byl státním bohem Střední říše, byla spojována jeho manželka **Mut**. Byla to supí bohyně, která byla zobrazována se supím čepčkem, jenž představoval spojené koruny Horního a Dolního Egypta. Byla matkou boha

Chonsewa, měsíčního boha se sokolí hlavou. Jejím atributem, kromě supího

charakteru, který po ní „zdedil“ její syn, bylo snad pouhé manželství s Amonem a její mateřství. Byla „pouhým“ ženským doprovodem těchto dvou bohů, když ve Wesetu, hlavním městě tehdejšího Egypta, putovaly jejich sochy při oslavách svátku *Opet* z chrámů v Karnaku do Luxoru.

Podoba Bohyně jako supy je opět již z paleolitu, bohyně Mut ovšem již ztratila povahu Bohyně Smrti a Dárkyně nového života. Zde je opět redukována na pouhou společnici mužských bohů.

6.7. Kréta

Než přejdu k náboženskému systému starověkého Řecka, musím zmínit minojskou kulturu, která vznikla na Krétě v 6. až 5. tisíciletí př. Kr. a trvala přibližně do 3. tisíciletí. V minojské kultuře a především

v krétském náboženství hrály ženy, kněžky a Bohyně hlavní úlohu. Na tuto skutečnost nás upozorňují sošky ženských bohů, které „se množí v průběhu neolitu: příznačná je pro ně zvonovitá sukně, která ponechává obnažená ňadra, a paže pozvednuté v gestu adorace. Ať už představují děkovné dary či „modly“, ukazují tyto sošky na náboženskou převahu ženy a zvláště pak na prvenství Bohyně“²⁰⁶.

Nejznámější minojské sošky Hadí Bohyně nebo jejích knězek pocházejí z podzemní schránky Druhého paláce v Knossu, pocházející z let 1600-1500 př.Kr. Mají dlouhé sukně zdobené paralelními pruhy, šachovnicí a sít'ovými motivy, korunu na hlavě, zobákovitou čapku a nádherně

upravené vlasy nebo spirálovité kadeře. Po jejich pažích se plazí hadi, svírají jejich pas nebo břicho, popřípadě se jim tyčí z jejich čepce. Hadí Bohyně nebo její kněžka se objevovali i v průběhu prvního tisíciletí př.Kr. v Řecku.

Např.

tzv. „Dipylonský“ typ

Obrázek 25 Krétské hadí bohyně

terakotové figurky z 8.st. př.Kr. s hadíma rukama, objevené v Héříně chrámu v Argosu, která byla zdobena řadami teček, napodobujících hadí šupiny²⁰⁷. Na Krétě byla Bohyně zpodobňována také mezi různými zvířaty, v této podobě bývá nazývána „Paní zvířat“ a s jako takovou se s ní můžeme setkat i v náboženství Řeků.

²⁰⁶ M.Eliade, 1995, s.131.

²⁰⁷ M. Gimbutas, 1991, s. 126-130.

Další podoba Hadí Bohyně z Kréty jsou sošky pruhované „Madony s dítětem“, sedící na židli nebo trůnu, s hadíma rukama, drobným nosem a výraznými očima, někdy se svinutým hadem vzadu na hlavě. Tato zobrazení se objevovala ve staré Evropě již po tisíciletí, na Krétě byla nalezena taková soška z 14-6. století př.Kr.

Spolu s Hadí Bohyní na Krétě uctíván také býk (nebo kráva?). M. Gimbutas ve své knize „*The Language of the Goddess*“ upozornila na podobnost mezi ženskými pohlavními orgány a býčí lebkou²⁰⁸. Já jen dodám, že je zajímavé, jak se všude uvádí uctívání býka i přes jeho časté spojení s bohyní. Proč by to nemohla být kráva, která evidentně více souvisí s plodností (samozřejmě, že na tom mají zásluhu oba, ale přínos samice je vždy zřejmější...)?

Krétská kultura ovlivnila řeckou v mnoha směrech a mnoho posvátných míst řecké mytologie je právě na Krétě. Z Kréty také pravděpodobně pochází kult většiny řeckých bohů, například bohyně Déméter, jejíž eleusinská mystéria se poprvé objevila právě na Krétě²⁰⁹. Tato mystéria naznačují opět souvislost mezi ženskou bohyní, zemí, smrtí a zmrtvýchvstáním. Jméno další řecké bohyně, Athény, se také objevuje již na tabulce nalezené v Knossu a pochází přibližně z roku 1400 př.Kr. Představovala krétskou patronku paláců a domácností, byla ochránkyní krále a hrdinů.

Stejně tak je známa i podoba a jméno krétské Artemis, **Eileithyia**. Její jméno znamená „*nosící děti*“, byla to tedy bohyně porodu. Existovala také v Řecku jako Dictynna, spojená s horou Dicte na Krétě, a jako Britomartis „*Sladká Panna*“, což je klasický epitet mladých a krásných bohů²¹⁰.

Kréta byla pravděpodobně posledním místem, kde si Velká Bohyně udržela své výsadní postavení v kultu i společnosti ve své podobě Hadí

²⁰⁸ M. Gimbutas přejala tuto teorii od Dorothy Cameron.

²⁰⁹ M. Eliade, 1995, s. 137.

²¹⁰ M. Gimbutas, 1991, s. 109.

Bohyně. V Řecku se samozřejmě také objevují epifanie Velké Bohyně, ale jejich postavení již nedosahuje důležitosti bohyně z Kréty.

6.8. Řecko

Počátky starověkého Řecka sahají do 2. tisíciletí př.Kr., kdy na toto území přišel první řecký kmen, Achajové. Ti byli, jak jsem zmínila, silně ovlivněni tehdy vyspělou kulturou Kréty. Po vpádu Dórských kmenů na řecké území kolem roku 1200 př.Kr. došlo k invazi indoevropského náboženského systému. Tento systém a rozdělení náboženských představitelů do tří komplementárních funkcí popsal G. Dumézil. První funkci podle něho představují svrchovaní bohové, jejichž kompetence je magicko-právní, druhá je válečnická a třetí má mnohoznačný význam, který zahrnuje plodnost, blahobyť, mír, rozkoš, atd.²¹¹.

Ovšem řecký pantheon nebyl klasickým příkladem indoevropského systému, zvláště proto, že jeho hlavní bůh, Zeus, přestože jinak odpovídá první funkci v Dumézilově smyslu, nebyl bohem prvních generací, nebyl stvořitelem. Klasické indoevropské schéma rozvinuli na půdorysu řeckého náboženství až Římané.

Co se týče postavení řeckých žen, byly stejně jako v celém středomořském světě ve stínu svého otce, či manžela. I řecká demokracie se stala čistě mužskou záležitostí. V právních záležitostech byl zástupcem ženy buď její otec nebo manžel, „pokud žádný z nich již nežil, pověřil městský stát poručnictvím některého úředníka. Širší možnosti měly ženy, které se zřekly manželského života a staly se družkami vážených měšťanů. Byly označovány jako hetéry, tj. přítelkyně. Nebyly to žádné pouliční prostitutky, ale byly vzdělané

²¹¹ G. Dumézil, 1997, s. 62-69.

literárně, hudebně nebo filozoficky a stýkaly se s významnými osobnostmi“²¹².

6.8.1. Chaos a kosmos aneb stvoření světa a první božské generace

Podle posvátných knih stoupenců pěvce Orfea byla na počátku všeho Noc (**Nyx**), a to v podobě ptáka s černými křídly. „Oplodněna větrem, snesla Pranoc stříbrné vejce do obřího klína Tmy. Z vejce se vyklubal syn vanoucího větru, bůh se zlatými perutěmi, nazýván Erós, bůh lásky“²¹³. Někdy bývá nazýván Prvorozený mezi všemi bohy). „Dole ve vejci byla země a nahoře obloha, které se působením Eróta spářily a zplodily dvojici sourozenců Ókeana a Téthyi“²¹⁴. Jak praví Orfeova báseň: „*To krásně plynoucí Ókeanos první obcovat počal: Téthyi za ženu pojal, je oba stejná povila matka*“²¹⁵. Tou byla ta, která snesla stříbrné vejce, Noc.

Podle Hésioda, sedláka a básníka, nejdříve povstal chaos. Poté vznikla Gaia s klenutou hrudí a Erós. Z chaosu pochází Erebos, temnota podsvětních hlubin, a Nyx (Noc). „Nyx zplodila Aithér, nebeské světlo, a Hémeru, Den, když se v lásce spojila s Erebem. Gaia zplodila především sobě rovné hvězdné Nebe, Úrana, aby ji kol dokola obklopoval,... a také pusté pěnlivé moře, Pontos. A to zrodila bez Eróta, aniž byla oplodněna“²¹⁶.

Dle orfeovské verze je tedy prvotní matkou Nyx, Noc, po ní následuje Téthys, prapůvodní vládkyně a bohyně moře, matka v pravém slova smyslu, která Okeánovi porodila 3000 synů a 3000 dcer! To je zřejmě starší verze, kdy byl původ světa ještě spojován s mořem. Dle Hésioda,

²¹² R. Tůma, 2005.

²¹³ K. Kerényi, 1996, s.22.

²¹⁴ Tamtéž, s.22.

²¹⁵ Tamtéž, s.23

²¹⁶ Ibid.

který zpracovává mýtus již z pohledu zemědělského, je matkou již Gaia, Země.

6.8.2. Telurická Matka Gaia a její děti

Gaia tedy byla obklopována Uranem, Nebem, a ten s ní zplodil tři Kyklopy (Steropés, Brontés a Argés – postavy s jediným kulatým okem uprostřed čela a se jmény znamenajícími hrom a blesk) a tři Hekatoncheiry, storuké obry s padesáti hlavami (Kottos, Briareós a Gyps – Bijec, Silák a Udatný).

Úranos poté plodil s Gaiou každou noc děti, které ale kvůli své nenávisti nepouštěl na světlo. Proto si Gaia vymyslela lest, kterou za ní vykonal její nejmladší syn, Kronos. Ten vykastroval svého otce Úrana ocelovým srpem, který vlastnoručně vyrobila Gaia. Poté mohlo všech šest synů (Ókeanos, Koios, Krios, Hyperión, Iapetos a Kronos) a dcer (Theia, Rhea, Themis, Mnémosyné, Foibé a Téthys) vyjít na světlo. Ti byli nazýváni Titáni.

Z kapek krve, které po kastraci Gaia zachytila, porodila **Erinye** („Mocné“), Giganty a Jasanové nymfy. Z Úranova údu, který padl do moře, se zrodila **Afrodité**.

Jak je zde zřejmé, byla Gaia skutečnou neolitickou Bohyní Matkou, Matkou Zemí. Po ní převzaly mateřskou úlohu Titánky. **Theia** porodila Hyperiónovi **Hélia**, boha slunce, **Selénu**, Lunu a **Éós**, Zoru, což byla bohyně ranních červánků.

Foibé a **Koios** měli **Létó**, která byla matka **Artemis** a Apollóna, a jejich vnučkou byla **Hekaté**. Roly klasické Bohyně Matky však po Gaie převzala její dcera Rhea²¹⁷, která se spojila s Kronem a počali spolu Olympské pokolení bohů, třetí a poslední vládnoucí božskou generaci. Kronos, jakožto královský bůh po otci Úranovi, však své děti polykal,

²¹⁷ Ve skutečnosti je Gaia a Rhea oddělena jen u Hésioda, jinak tyto bohyně splývají v jednu velkou Bohyni Matku.

Kult Velké matky přišel do Řecka několikrát. Nejdříve byla známa pod jménem Rhea, později například pod fryžským jménem Kybelé. Byla to bohyně mnoha jmen.

aby se některé z nich neujalo vlády po jeho vzoru. To se nakonec povedlo Diovi, který svého otce, poté co ho jeho matka Rhea před Kronem ukryla, spoutal a odnesl ho na Ostrov Blažených, kde od té doby Kronos pobývá. Doba jeho vlády byla považována za Zlatý věk. Pak Zeus donutil otce vyvrhnout své souzence a osvobodil také Kyklopy, kteří mu z vděčnosti věnovali hrom a blesk, symboly jeho moci²¹⁸.

Předposlední božskou generaci tedy tvořili Olympané, tři sestry **Hestie**, **Démétér** a **Héra** a bratři Hádés, Poseidon a Zeus. Tito si rozdělili pole své působnosti: Zeus byl bohem nebe, ročních období a blesku, určoval rovnováhu vesmíru, Poseidon byl bohem moře a Hádés bohem podsvětí.

Hestie byla bohyní domácího krbu, byla ochránkyní nehasnoucího ohně, který byl v každé rodině opatrován ženami. Při svatebním průvodu směřujícím do novomanželského domu nesla nevěstina matka pochodeň, zapálenou od domácího krbu, kterou byl zažehnut i oheň nový. Zajišťovala se tak kontinuita rodu po ženské linii, zároveň se tak uvedla Hestie do domu novomanželů²¹⁹. Snad to odkazuje k dávným dobám, kdy ženy měly zakládající postavení v každém rodu, naznačuje to jistým způsobem matrilinearitu předřecké společnosti.

Symbolika domácího krbu jako středobodu rodinného života a rodiny, spojená s ženskou-kněžskou, potažmo božskou funkcí, sahá pravděpodobně až do prehistorie²²⁰. Vykopávky vynesly na povrch ženské figurky z vrchního paleolitu, nalezené poblíž ohniště, podle některých badatelů mohly představovat prabáby, zakladatelky rodu²²¹.

²¹⁸ Tamtéž, s. 27.

²¹⁹ J. Komorovský, 1997, s. 13.

²²⁰ Stejně jako byla tato představa rozšířena v čase, šířila se i v prostoru. Proto najdeme ženské kněžky, prabáby rodu, starající se o oheň všude na světě. Například na Sibiři je tato představa rozšířena mezi všemi národy. Oheň sám zde má podobu „matky ohně“ („fadzja-mama“). Někde měla podobu děvčátka, jinde stařeny.

²²¹ Tamtéž, s. 10.

Kult Hestie měl tedy veskrze soukromou podobu, přesto se nedá říci, že by byl bezvýznamný. Jeho prostřednictvím se symbolicky předávala moudrost žen z generace na generaci, zajišťovala se tak kontinuita kultu Velké Bohyně jejíž sférou jsou všechny podoby života.

6.8.3. Obilná bohyně, dcera a smrt

Obrázek 26

Bohyně Démétér držící
v ruce svazek obilí, svůj
symbol.

Démétér byla naproti tomu nejuctívanější bohyní Řecka. Byla to bohyně půdy, obdělávané země, byla spjata s obilím, „Dá bylo prastaré jméno pro Gá, Gaiu. Dé-métér nebo Dá-métér nesla pravděpodobně ve své

roli „Matky-Země“ toto jméno a v téže roli měla za manžela Poseidóna“²²². „Ve svém svatebním spojení s Diem byla Démétér alter

Ego Velké matky Rhey, která se svým vlastním synem zplodila Persefonu a v ní se znovuzrodila – mystérium, o němž se nevyprávělo příliš otevřeně. Ve spojení s Poseidonem byla Démétér Zemí plodící rostliny a zvířata, a mohla proto na sebe brát podobu obilného klasu nebo klisny“²²³. Toto je součást Eleusinských mystérií, díky kterým se kult Démétrý a její dcery Persefony šířil za hranice Řecka a byl v dobách křesťanství skoro synonymem pro pohanství.

Démétér byla úzce spjata s vepřem. V evropském folklóru bývá vepř často vtělením obilného ducha, stejně tak i Démétér, proto je možné, že bývala dříve přímo tímto zvířetem, tedy bohyně obilí ve zvířecí, konkrétně prasečí podobě. V uměleckých zobrazeních bývala Démétér zobrazována s vepřem v náručí nebo v jeho doprovodu a při samotných Démétríiných mystériích jí bývalo toto zvíře obětováno. „Při thesmoforiích bývalo zvykem házet prasata, kobližky a borové větve do „propastí Démétrý a Persefony“, což byly zřejmě posvátné jeskyně nebo sklepení“²²⁴. Tento rituál byl vysvětlován jako napodobení okamžiku, kdy Hádes unesl Persefonu a zmizel s ní v propasti vedoucí do jeho podsvětí říše, čehož se náhodou zúčastnilo stádo vepřů pasoucích se

²²² Tamtéž, s.141.

²²³ Tamtéž, s.142.

²²⁴ J.G.Frazer, 1994, s. 408.

opodál se svým pasáčkem jménem Eubúleus. Prasata vhazovaná při rituálech do jeskyní napodobovala tedy zmizení vepřů v okamžiku sestupu do podsvětí samotné bohyně a mohla být také přeneseně zpodobněním této bohyně²²⁵.

„(...) ve Figalejské jeskyni v Arkádii byl portrét Černé Démétrý s koňskou hlavou a hřívou na ženském těle.(...) Legenda, která se vypráví o Démétře z Figaleie, napovídá, že kůň byl jednou ze zvířecích podob, kterou na sebe bral bůh obilí ve starověkém Řecku stejně jako v novodobé Evropě. Když Démétér hledala svou dceru, vzala prý na sebe podobu klisny, aby unikla Poseidónovu dvoření, a uražena jeho

Obrázek 27

Persefoné držící v ruce granátové jablko, díky kterému se musela cyklicky vracet do podsvětí.

dotěrností utekla ve hněvu do jedné jeskyně nedaleko Figaleie v horách západní Arkádie“²²⁶.

Démétér z obavy před nápadníkem zůstala v jeskyni tak dlouho, že veškerá zeleň na zemi uhynula a všude se prostíral stín hladu. Bohyně nakonec vyslyšela prosby lidí i bohů a svůj úkryt opustila. Na památku této události nechali místní lidé postavit sochu Černé Démétér s koňskou hlavou oblečenou v dlouhý černý šat.

Démétér zde symbolizuje odvrácenou tvář bohyně obilí v její hladové podobě nedostatku,

neúrody nebo prostě jen zimy, kdy veškerá zeleň přežívá ve své neživoucí podstatě ukrytá hluboko v zemi.

Dcerou Démétér byla **Persefoné**, personifikace mladého obilí nového roku, zatímco její matka byla personifikace starého obilí roku předchozího, které muselo podstoupit symbolickou smrt, aby se obnovilo v novém obilí, dceři²²⁷.

²²⁵ Tamtéž, s. 409.

²²⁶ Tamtéž, s. 410.

²²⁷ Tamtéž, s. 348.

Tuto smrt ale podstupovala i sama Persefoné poté, co ji Hádes unesl do podsvětí²²⁸. Hádes ji unesl s tajným svolením Dia, ale bez vědomí její matky. Démétér chodila zničeně po Zemi a hledala svou dceru. Desátého dne jí **Hekaté**, bohyně měsíce, prozradila, že jí unesl Hádes. Nechala si v Eleusis postavit chrám a v něm truchlila pro svou dceru. Na Zemi seslala strašnou neúrodu, ze země nevzešlo jediné semeno. Zeus, z obavy, že nikdo z lidí hlad nepřežije a nebude ho mít kdo uctívat, seslal za bohyní posly. Démétér ale nechtěla na božský Olymp, dokud neuvidí svou dceru. Hermes proto žádal Háda, aby Persefonu vydal. Ten svolil, ale Istí přiměl Persefonu, aby snědla jádro granátového jablka. Tato skutečnost způsobila, že se Persefona musela po dvou třetinách roku strávených s matkou a ostatními bohy vracet do podsvětí ke svému choti. Na jaře se opět vracela na svět mezi bohy a s ní i všechna zeleň a úroda. Toto je součást eleusinských mystérií, jejichž obsah byl přístupný pouze zasvěceným.

Podle některých tradic byla matkou Persefony Démétér i Rhea v jedné osobě. Někdy se dokonce uvádí, že syna, kterého měla Persefona s Hádem²²⁹, zplodil bůh s matkou, která je „známa pod mnoha jmény, nadto ještě jako matka a dcer : jako Gaia a Rhea, jako Rhea a Démétér a ve svém vztahu k Hádrovi hlavně jako Démétér a Persefoné“²³⁰.

²²⁸ Hádes, jak jsem již zmínila, byl bohem podsvětí, byl jedním z trojice bohů, kteří vládli světu. Původně byl ovšem „jen“ temnou stránkou jasného boha Dia. Podle Kerényiho byl v řecké mytologii svět rozdělen na tři části. A to proto, že byl nejdříve zřejmě podřízen vládě trojitě bohyně, ke které bylo až později přiřazeno mužské božstvo jako manžel/syn, anebo proto, že k nejstarší velké bohyni, Matce bohů, patřili od nepaměti tři synové. Dvojice starších bratrů k sobě navzájem lnoucích, a třetí, nejmladší, který měl převzít vládu. Zde je patrná zásada dle níž vládne buď ženská nebo mužská trojice.

Při vzniku světa jsme se setkali se třemi bohyněmi – mořskou Téthys, bohyní Noci a Gaiou – Matkou Zemí. Tuto trojjedinou bohyni považuje Kerényi za Měsíc, díky třem tvářím měsíce – přibývání, úplňku a ubývání měsíce. Tak jako byly tyto tři prvotní matky trojjediné, může být také jejich pokračování v podobě Rhei, Démétér a Persefony považováno za trojjedinou bohyni matku vztahující se k Zemi, plodnosti, úrodě, ale opět také ke smrti a zmrtvýchvstání.

²²⁹ Který byl mnohdy totožný přímo s Hádem, byl totiž označován stejnými jmény jako bůh podsvětí, Plútos, Eubúlos, což znamená „Bohatý“, „Přijímající mnoho hostů“, „Dobrý rádce“.

²³⁰ K. Kerényi, 1996, s.175.

„Bohyně se kterou Zeus zplodil Persefonu byla původně jeho matka Rhea, Démétér se objevuje později, jako třetí postava vsunutá mezi matku a dceru, které byly v Řecku dříve. Uvádí se jako Rheino alter ego, avšak splývá také s Persefonou: Zeus prý – tak se výslovně praví – zplodil Dionýsa s Démétrou nebo s Persefonou“²³¹. Zeus se ke své dceři připlížil v podobě hada a té se pak narodil Dionýsos, který měl být novým, již šestým, světovládcem. Byl však na popud žárlivé Héry roztrhán na sedm kusů Titány, kteří si z něho udělali hostinu. Byli za to Diem srazeni bleskem zpět do Tartaru²³². Jak Rhea, Démétér, tak i Persefoné představují všechny vtělení Velké Bohyně v jejím aspektu plodnosti, nadto má ještě Persefoné, jako paní podsvětí, charakter Bohyně Smrti, v jejím případě však spíše převažuje její symbolická úloha při znovuzrození obilí, a tím i života.

6.8.4. Hadí bohyně nebo žárlivá manželka?

Další z bohyň první generace Olympanů byla **Héra**. „Alcaeus ji na začátku 6. století př.Kr. nazývá „*původce všech věcí*“, její jméno je

Obrázek 28
Bohyně Héra

spojováno se slovem Hōrā, „*roční období*“, její svatyně byly v údolích, poblíž vodních živelů a pastvin. Kromě figurek s velkýma kulatýma očima a dlouhou sukní, byly v jejích svatyních nalezeni terakotví hadi, rohatá zvířata a mláďata. Byla spojována s pastevcí a rohatými zvířaty, obzvláště s krávy a telaty. Homér ji nazýval „*s kravím obličejem*“, *boöpis*²³³. Je tedy přímou pokračovatelkou Hadí Bohyně z Kréty.

²³¹ Tamtéž, s.189.

²³² Jak uvádí K. Kerényi byl v řecké mytologii, kromě rohatého syna podsvětní bohyně, kterého porodila Diova dcera a podzemní dvojnice Velké matky, ještě druhý Dionýsos, syn Semely, dcery krále Kadma. Semele, lidská matka Dionýsa, sehrála důležitou roli v dalším vývoji náboženských představ. Její vstup na Olymp, přestože byla pouhou smrtelnicí, byl předlohou pro známější nanebevzetí Panny Marie.

²³³ M. Gimbutas, 1991, s. 134.

Héra se objevuje s korunkou a vlastní magické rostliny, jak dokazují mince z Knossu a Tyliosssu ze 4. a 3. století př.Kr. Každý rok obnovuje Héra své panenství koupáním v prameni Kanathes, což může být alegorickým vyjádřením hadího každoročního svlékání z kůže. Héra a Athéna na sebe v Homérovi braly také podobu holubice, které byly považovány za prorocké ptáky, znamení a duchy smrti.

Po své patriarchální proměně se Héra stala poslední a největší manželkou Dia, proto v této své redukované podobě představovala velkou bohyni manželství. „Formou manželství, kterou Héra jako bohyně manželství střežila, bylo jednoženství doplněno také jedním mužem“²³⁴. V těchto představách to byla žárlivá bohyně (čemuž se díky Diově pověsti nelze ani divit) a mstila se na manželových milenkách i dětech. Její přívlastky vyjadřují „trojjedinnost a určitou periodičnost připomínající měsíční fáze: Pais (*Dívka*), Telená (*Naplněná*), Chéra (*Osamělá*)“²³⁵. Souvisí to zřejmě s představou, dle níž se každým rokem obnovovalo Hérino panenství. Stejně tak připomínají již zmiňované hadí svlékání a tím obnovování života.

Dle některých hypotéz je Héra další z mnohých personifikací Země Matky, a to především díky *hieros gamos* připomínaných na mnoha místech, vztahujících se k sňatku boha bouře se Zemí Matkou, Diem s Hérrou²³⁶.

Héra měla s Diem tři děti: Hébu, která je považována za Pais, dívčí obraz své matky, Area (boha války) a Eileithyii, která byla božskou pomocnicí při porodech. Sama ze sebe pak Héra zrodila Héfaišta, božského kováře. Tato její partenogenetická povaha připomíná opět původní představu Velké Bohyně, Dárkyně Života, které ke svému tvoření nepotřebovala mužský princip.

²³⁴ K. Kerényi, 1996, s. 123.

²³⁵ Tamtéž, s.93.

²³⁶ M. Eliade, 1995, s.263.

6.8.5. Dcery Diovy

Toto byly tedy bohyně první generace Olympianů, druhou generaci tvoří Diovi děti, které zplodil s různými bohyněmi. Jsou jimi Áres, Apollón, **Artemida**, Hermés, Hefaistos (v jeho případě je Diovo otcovství sporné, srov. výše) a **Athéna**²³⁷.

Artemidina matka byla Létó, jejím otcem byl Zeus. Létinou matkou byla **Foibé**, která byla bohyní měsíce (*Čistou, Očišťující, Odstrašující, Nedotknutelnou*). Od toho se také odvozuje Apollónův a Artemidin vztah k tomuto nebeskému útvaru. Létó, Apollón i Artemida byli dříve než v Řecku uctíváni v Malé Asii. Héra seslala na Létó ve své žárlivosti porodní potíže, nechtěla, aby se Diovi levobočci vůbec narodili. Létó kvůli tomu rodila devět dní, nikdo (žádná země) jí totiž nechtěla kvůli Hérinému hněvu dovolit spočinout.

Artemis byla klasickou ukázkou Velké Bohyně jako „Paní zvířat“. V této své podobě byla lovkyní i ochránkyní divoké zvěře. Byla to panenská bohyně, netečná vůči lásce (Afrodita na ní neměla žádný vliv). Bývaly jí zasvěceny dívky od devíti let věku, které u ní zůstávaly

Obrázek 29
Bohyně Artemis

zasvěceny dokud nedosáhly věku na vdávání.

Přes svou panenskost však byla zároveň mateřskou bohyní, i ochránkyní u porodu. Tuto svou vlastnost získala záhy po svém narození, když pomáhala matce přivést na svět svého bratra, Apollóna. I přesto se ale věřilo, že její šípy mohou zabít rodičku ihned po slehnutí, takže

měla ve své mateřskosti opět i aspekt smrti.

Stejně jako její bratr, tak i Artemis mohla působit na uzdravení, naproti tomu byla ale i příčinou některých nemocí, jako lepra, vzteklna nebo dna, které šířila²³⁸.

²³⁷ R. Martin, 1993.

²³⁸ R. Leadbetter, 1999.

„Někdejší paní hor a vládkyně zvířat středomořské prehistorie si velmi záhy přisvojila vlastnosti bohyní matek, aniž přitom ztratila své nejarchaističtější rysy: patronky lovců, divoké zvěře a mladých dívek“²³⁹. M. Gimbutas ovšem tuto teorii nesdílí. Podle ní se totiž nikdy tyto dvě bohyně neoddělily, tudíž se nemohly ani následně sloučit. Ve skutečnosti jsou to pouze dvě různé podoby jedné Bohyně, která na sebe jednou bere podobu panenské lovkyně a podruhé zas má podobu matky.

Artemis byla uctívána více v Malé Asii, než v Řecku. V Efezu jí byl postaven chrám, jeden ze sedmi divů světa. Zde byla ale uctívána

Obrázek 30

Artemis z Efezu v její podobě Velké Matky.

především její podoba bohyně plodnosti a byla spojována s **Kybelé**, asijskou Velkou Bohyní Matkou. Její zobrazení z této oblasti se také v mnohém liší od pevninského Řecka, kde byla znázorňována především ve své podobě lovecké bohyně s lukem a šípy, zatímco v Efezu měla

podobu spíše východních bohyň. Artemis zde stála vzpřímeně a na její hrudi bylo množství

„hrbolků“. Někteří je považují za bradavky, jiní zase za býčí varlata, která jí bývala obětována²⁴⁰.

Jako Paní Zvířat jí byl zasvěcen jelen, ona sama se v jelena (spíše v laň) i proměňovala, což je u tohoto typu bohyně časté. Ve své mateřské podobě byla uctívána jako Elaphaia, „*Samice červeného jelena*“, v podobě panenské lovkyně měla zase podobu Elaphebolia, „*Ta která zasáhne nebo udeří červeného jelena*“. Socha Artemis na jejím chrámu v Arkádii měla na sobě jelení kůži. Při jejím svátku jí byli obětováni jeleni a medové koláčky ve tvaru jelena. Stejně tak byl řecký Actaeon

²³⁹ M. Eliade, 1995, s. 263.

²⁴⁰ R. Leadbetter, 1999.

proměněn v jelena a později roztrhán vlastními psy, protože pozoroval Artemidu koupající se v lesní tůni.

Druhé zvíře, jež jí bylo zasvěceno a hrálo důležitou roli v mýtech spojených s touto Bohyní, je medvěd, popřípadě medvědice. Vypráví se, že jedna z nymf, které tuto panenskou bohyni doprovázely, jménem Kallisto, byla proměněna Artemidou v medvědice²⁴¹, poté co Bohyně zjistila, že se nechala svést Diem. Syn, který vzešel z tohoto spojení byl Arkas, prapředek Arkádie. Kallisto byla Artemidou zabita a vzešla na nebe v podobě Velké Medvědice²⁴². Její další jména byla Megisto nebo Themisto, což jsou ve skutečnosti všechno epiteta Artemidy. V současném Řecku, přesněji v jeskyni Acrotiri poblíž starověké Kydonie na západní Krétě, je slaven 2.2. svátek na počest *Panagia Arkoudiotissa* „Medvědí Panny Marie“²⁴³.

Poslední aspekt této bohyně, který nesmím opominout, je její spojitost s lunou a lunárním cyklem, což je pro Velkou Bohyni typické opět již od pravěku. Tento aspekt zdělila Artemis po své babičce Foibé a měla jej společný jak se svým bratrem, tak s další významnou bohyní řeckého panteonu, totiž s **Hekaté**. „Artemis a Hekaté jsou jedna, lunární Bohyně lidského cyklu se dvěma aspekty: jedna stojící na začátku tohoto cyklu, druhá na jeho konci; jedna mladá, čistá a krásná, spojená s mladým životem, druhá strašná, spojená se smrtí“²⁴⁴. O této bohyni se ovšem zmíním později u trojjediných bohů spojených se smrtí.

Druhou Diovou dcerou byla **Pallas Athéné**. Ale její původní podoba, sahající až do paleolitu, je Ptačí Bohyně, konkrétně na sebe brala podobu sovy. Sova je již od prehistorie posel smrti, ale kromě své zlověstnosti představuje na druhou stranu i moudrost a věštecké

²⁴¹ Podle Ovidiových Proměn ji v medvědice proměnila žárlivá Héra a na nebe se dostala spolu se svým synem díky Diovi, který tím zabránil Arkasovi, aby ji v podobě medvědice zabil. Srov.: Ovidius, Proměny, Praha, 1969.

²⁴² Ibid.

²⁴³ M. Gimbutas, 1991, s. 116.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 208.

schopnosti. Což obojí jsou schopnosti i Athény. Skrze smrt přináší tato bohyně i regeneraci, což naznačují mnohdy i oči soví bohyně, které mají podobu spirály nebo přímo stočeného hada.

Původní podoba Athény jako mocné Ptačí, Soví Bohyně²⁴⁵, vládkyní nad životem a smrtí, musela zákonitě projít patriarchální hybridizací.

Obrázek 31:
Athéna, rodící se v plné zbroji z hlavy Dia.

Tou byla Athéna přeměněna na militarizovanou postavu nesoucí štít a helmici. Ještě absurdnější je představa jejího narození z hlavy Dia, vládnoucího boha řeckých Indoevropánů. Přesto podle M. Gimbutas existuje vysvětlení: Zeus,

jako bůh hromu měl podobu býka (což je univerzální indoevropská podoba tohoto boha), býk byl ale původně symbolem nebo inkarnací Velké Bohyně. Proto může být zrození Athény z hlavy býka/Dia pouhým patriarchálním přepisem prastaré představy zrození z býčí/kravské lebky, symbolu dělohy, v symbolickém systému Staré Evropy²⁴⁶.

Z původní mocné bohyně se v řecké mytologii stala z Athény bohyně moudrosti, války a řemesel, jejíž uctívané zvíře byla sova. Její jméno se objevuje již na tabulce nalezené v krétském Knossu, pocházející přibližně z roku 1400 př.n.l. Představovala krétskou patronku paláců a domácností, byla ochránkyní krále a hrdinů²⁴⁷. Pro Řeky symbolizovala odvahu a rozvážnost, kteroužto zdědila po své matce, **Métis**,²⁴⁸ „Rozvážnost“, kterou ovšem Zeus před porodem pozřel a porodil

²⁴⁵ V *Odyseji* se jednou Athéna změnila v supu, což je také symbol smrti.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 318.

²⁴⁷ J. Campbell, 2004, s. 146.

²⁴⁸ J. Campbell ji uvádí jako dceru prvotní dvojice z vesmírných vod, Okeány a Tethys, kteří byli přesnými protějšky mezopotamského Apsúa a Tiámat. Jejich nejstarší syn byl Mummu, Svět, Logos, Pán pravdy a znalosti, tedy moudrost. Stejně tak i Métis byla bohyně moudrosti.

Athénu sám ze své posvátné hlavy²⁴⁹. Athéna mu z ní vyskočila ve válečné zbroji zářící zlatem, což určovalo její vztah k válečnictví. Přesto nebyla klasickou bohyní válek. Díky tomu, že symbolizovala rozvážnost, podporovala také bojovníky, kteří stejně jako ona vyznávali tuto ctnost. Klasický bůh války v tom zběsilém, afektovaném smyslu byl Áres.

Její postava byla spojena s řemesly, jako je předení, tkaní, ale i metalurgií, byla ochránkyní kovářů a kovolijců. „Z řeckých mýtů víme, že Athéna vynalezla pozemské výrobky, předení a tkaní, flétnu, trumpetu, pluh, hrábě, volí spřežení, uzdu, vůz a dokonce i loď. Byla stejně jako její předchůdkyně, Ptačí Bohyně, Dárkyní Všeho, tedy také Dárkyní Řemesel“²⁵⁰.

Athéna byla vždy považována a uctívána jako Parthenos, „Panna“, ale „zároveň byla vzývána jako Métér – Matka“²⁵¹. Existovala vyprávění, dle kterých dokonce i přes své panenství porodila Athéna dítě, jehož otcem byl Héfaiostos. „Vyprávělo se, že Héfaiostos žádal, aby mu (...) dali Athénu za ženu. Bylo mu také vyhověno a už si ji vedl na svatební lože. Když však vedle ní ulehl, bohyně zmizela. Tak padlo semeno na Zem. Bohyně Gaia – zvaná také Chthón – zrodila z něho Erichthónia, božské dítě athénské Akropole, a odevzdala novorozeně Palladě Athéně“²⁵². Athéna měla i v Řecku svou temnou stránku, podobnou Persefoně. Aristoteles údajně tvrdil, že se za jménem Athény skrývá ve skutečnosti měsíc. Další temnou stránku této bohyně představuje „magicky mocná ochrana klasické Athény nošená na hrudi, Medúzina

²⁴⁹ Již zmiňovaný velký mytologický kotrmelec ospravedlňující patriarchální postavení boha Dia. Dle Campbella to připomíná Adama, z jehož žebra vznikla Eva. A Eva byla v předhebrejské inkarnaci družkou hada a na Krétě byly dary poskytované Athéně adresovány hadí bohyni.

²⁵⁰ M. Gimbutas, 1991, s. 67, (překlad K. Titěrová).

²⁵¹ K. Kerényi, 1996, s. 97.

²⁵² Ibid.

hlava, připevněná za své příšerné vlasy z kroucících se a syčících hadů“²⁵³.

6.8.6. Bohyně sahající za olympské časy

Toto byly bohyně sídlící na Olympu, ale Řekové uctívali i bohy a bohyně, jejichž stáří je větší než Olympanů, a proto byla i jejich moc větší. Ani Zeus například nemohl odolat touze, kterou na něj seslala Afrodité, a nemohl také vzdorovat osudu, který stanovily Moiry.

Afrodita byla Velkou Bohyní plodnosti toužící po lásce a rozkoši a obě

Obrázek 32:
Zrození Afrodity, 1516.
Autor M. D. Da Ravenna

také rozdávající. Byla na nebi jako Večernice a Jitřenka, tedy Venuše, jako její zvíře byla uctívána holubice, což je ovšem také symbol smrti. Její orientální předchůdkyní je Ištar a Aštoret. Afrodita byla manželkou Héfaista a za milence měla, kromě jiných, také boha války Area. Podle jiných verzí byl i Arés jejím

manželem. Představovala mocnou bohyni lásky, jíž mohla ovládat všechny bohy, kromě

tří bohyň, které ovládnout nemohla. Byly to Athéna, Artemida a Hestie.

Pro Athéňany byla nejstarší Moirou a spolu s Moirami a Erinyemi byla pokládána za dceru Krona, jinak je za jejího otce považován Úran, respektive jeho useknutý úd, který Kronos odhodil do moře. „Kolem nesmrtelné pokožky se utvořila bílá pěna (afros), z té vznikla dívka a vzápětí vzrostla“²⁵⁴. Z moře vystoupila na Kypru, kde jí přivítali Hóry a oblékly ji. Kypr, jako domovská oblast této bohyně, může být také vysvětlením její spojitosti s Astartou (Aštoret) a nakonec i s Ištar. Po kolonizaci Kypru si sebou semité přinesli také své bohy, mezi nimi také Afroditu – Astartu a Adonida²⁵⁵. Svatyně, kterou v Pafu Afrodité

²⁵³ J. Campbell, 2004, s. 148.

²⁵⁴ K. Kerényi, 1996, s.57.

²⁵⁵ Příběh Adonise a Afrodity dával již Frazer do souvislosti s ještě dávnějším příběhem o sestupu Inanny/Ištar do podsvětí a její výměnou za Dumuziho/Tamúze.

postavili, byla jedním z nejslavnějších starověkých chrámů. Pravděpodobná je domněnka, že zde původní obyvatelé uctívaly svou bohyni plodnosti, jejíž místo zaujala semitská Astarta či Baalath. Zpodobením této mateřské bohyně byl prostý bílý kužel nebo pyramida, s nímž se setkáváme jak při zobrazení Astarty v Byblu, tak u místní bohyně ve městě Perga v Pamfýlii, kterou Řekové nazývali Artemis²⁵⁶. Ke kultům těchto bohyní plodnosti patří také tzv. chrámová neboli posvátná prostituce. Tu provozovaly neprovdané „panny“ na Kypru, ale i např. v Babylónu a jiných místech západní Asie. „Bez ohledu na motiv nebyl zřejmě tento obyčej chápán jako vilné orgie, ale jako slavnostní náboženská povinnost, konaná ve službách velké západoasijské Matky Bohyně, jejíž jméno se od místa k místu měnilo, ale typ zůstal týž. Tak v Babylónu se každá žena, bohatá či chudá, musela jednou za život podvolit obětím cizince v chrámu Myllity, to je Išary neboli Astarty, a obětovat bohyni odměnu získanou tímto posvěceným smilstvem“²⁵⁷. K jejímu jménu Afrodité, které znamená „*milostná rozkoš*“, se pojila také různá přízviska. Ta vyjadřují jiné stránky povahy a moci této bohyně. Ve Spartě byla například nazývána jako ta, která „*odsouvá stáří*“, v attice byla zase Genetyllis - ochránkyní při porodech. Měla ale také odvrácenou tvář, k níž se pojal například kozel, kdy bývala označována jako „*Černá*“ nebo „*Temná*“. Při těchto příležitostech byla přiřazována k Erinyím. Přízviska jako „*Vraždící*“ nebo „*Pohřbívající*“

Řekové si tento příběh vypůjčili a přepsali jej svou bohyní lásky a plodnosti, Afroditou. Podle Řeků byl Adónis půvabný mladík, kterého milovala Afrodité. Jako malého chlapce jej Afrodita schovala v truhle, kterou světila do opatrování mocné bohyni podsvětí Persefoně. Když ale Persefona truhlu otevřela, odmítla krásné dítě Afrodité vrátit. Bohyně lásky k ní sama sestoupila do podsvětí, ale osvobodit svou lásku z moci podsvětí bohyně sama nedokázala. Spor těchto mocných bohyň- bohyně lásky a smrti musel rozřešit Zeus, který rozhodl, že bude Adonis část roku trávit ve společnosti bohyně lásky ve světě smrtelníků a druhou část roku v podsvětí s bohyní smrti. Jak Frazer dále uvádí byl Adonis nakonec zabit kancem při lovu (nebo žárlivým Áreem, který na sebe vzal podobu kance). Byl pak hořce oplakáván Afroditou a po jejím vzoru také řeckými ženami. Tyto obřady se pořádaly hlavně v Byblu v Sýrii a na Kypru, ve městě Pafos. Obě tato města byla sídla kultu uctívání Afrodity, respektive její semitské dvojnice Astarty.

²⁵⁶ J.G. Frazer, 1994, s. 290.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 291.

naznačují již naprosto temnou a nebezpečnou stránku této bohyně. „Všechny tyto rysy nasvědčují tomu, že kdysi existovala vyprávění, v nichž bohyně lásky a bohyně smrti splývaly podobně jako u římské Venus Libitina“²⁵⁸. Tato vyprávění sahají, jak už víme až do paleolitu a jejich ústřední postavou je Velká Bohyně.

6.8.7. Trojité bohyně

Obrázek 33

Charitky

astro.pef.zcu.cz/.../obr/nazvoslovi/charites.gif

Za trojjedinou Afroditu bývají považovány **Charitky**, které byly bohyně radosti (*chairen*, „radovat se“). Zobrazovány bývají jako mladé dívky, z nichž dvě jsou obráceny čelem a prostřední zády. Bývají spojovány také s vodními hlubinami (při tanci spadly do studně) a s podsvětím. Charitky bývají považovány za protipól k **Erinyím**,

kteřé symbolizovaly hněv a pomstu. Syntézou těchto aspektů pak může být právě Afrodita, jakožto ambivalentní bohyně lásky i smrti, což znovu odkazuje k Velké Bohyni.

Tato trojitost/trojedinost bohyně je představa, která provází lidstvo už od nepaměti (z Magdalénienu, z Francie, se dochoval reliéf se třemi ženskými postavami se zdůrazněnou pochvou)²⁵⁹. Její klasickou ukázkou nejenom v Řecku jsou Sudičky neboli Moiry.

Moiry byly dcery Noci. Jméno Moira znamená díl, podle orfiků vyjadřují tři díly měsíce. Jinak byly Moiry přadlenami, Klóthes. Jejich jména jsou Klóthó (*Přadlena*), Lachesis (*Udělující*) a třetí Atropos (*Neodvratná*), ta byla ze všech tří nejstarší a nejmocnější. Rozhodnutí Sudiček nemohl zvrátit ani Zeus. Předání, jako projev Velké Bohyně,

²⁵⁸ K. Kerényi, 1996, s.66.

²⁵⁹ M. Gimbutas, 1991, s. 97.

spřádající délku života a určující tím příchod smrti sahá, stejně jako trojitost této bohyně až hluboko do prehistorie.

Další trojjedinné bohyně byly **Erinye**, třetí ze skupiny šedivých starých předolympských bohyň vedle Graiai²⁶⁰ a Moir. Měli místo vlasů hady, černou pleť a šedé roucho. Nebyly vždy okřídlené, „jejich dech a výpary byly nesnesitelné, z očí jim vytékal jedovatý hnis“²⁶¹. Byly to bohyně odplaty, „všechny tři byly panny, ale zastupovaly především rozhněvanou matku“²⁶², na které se udála křivda.

Mezi předolympské trojité bohyně patřily také **Gorgony**, které byly spíše než stařeny považovány za masky. Jmenovaly se Sthennó, Euryalé a Medúza. Byly to mořské bohyně, kdo na ně pohlédl, zkameněl. Medúza byla jediná smrtelná. Perseus, který byl pod ochranou Athény, jí srazil hlavu srpem. Tu pak nosila Athéna na svém štítě.

V době bronzové se na kykladských a maltských malbách objevují strašlivé přízraky s maskou, mající buď soví nebo hadí obličej, řadu tesáků a ptačí drápy. Jsou to možná zobrazení Gorgony Medusy, ta má někdy znaky včely nebo hada, oba symboly regenerace²⁶³. V Bulharsku byly nalezeny hroby bez těl s pohřbenými maskami Bohyně se zlatými plátky místo částí obličeje. Charakteristickým znakem je široký obličej, velká pusa a tesáky. Podobné vázy byly nalezeny v hrobech v Rumunsku, zde má opět širokou pusu nad níž je řada zubů, na sobě má ptačí znaky (spirály, dvojité vejce, tvary U), což jsou všechno symboly regenerace. Hadí podoba Medúzy proto ukazuje na Velkou Bohyni Smrti a Regenerace²⁶⁴.

Původní Gorgona byla Velkou Bohyní související s životem a smrtí, ne jako pozdější Indoevropské monstrum zabíjené hrdiny jako byl Perseus.

²⁶⁰ „Šedivé bohyně“ (**Graiai**) byly dcery mořského starce Forkyna, měli společné jediné oko a jediný zub. Strážili cestu ke Gorgonám, což byly jejich sestry, srov.:K. Kerényi, 1996, s. 42.

²⁶¹ K. Kerényi, 1996, s. 43.

²⁶² Ibid.

²⁶³ M. Gimbutas, 1991, s. 205-8.

²⁶⁴ Ibid.

Její zobrazení s křídly včely, obklopené víry (otáčení), jeřáby a lvy (kteří nahradili původní psy), nebo držící jeřáby a husy v rukách, naznačují její identitu jako „Paní Divokých Věcí“ podobně jako byla Artemis. Její strašlivá maska napovídá, že je Erinyjská, nebezpečná strana Artemis²⁶⁵.

Gorgona přežila starověkým Řeckem, se svými strašnými rysy (visící jazyk, trčící zuby, kroutící se hadi místo vlasů) byla považována za obranu před Dábelským Okem, jako ochranná maska byla používána na štítech, budovách,.. Na západním štítu Artemidina chrámu na Korfu, z roku 580 př.Kr. je zobrazena s hady objevujícími se horizontálně z její hlavy, je opásána dvěma hady syčícími na sebe a vyzařujícími silnou energii²⁶⁶.

J. Campbell uvádí příměr mezi Medúzou a indickou bohyní Kálí, stejně mocnou Velkou Bohyní indického symbolického světa: „prostřednictvím Athény bůh léčení Asklépius zachytil krev ze žil Medúzy, jak z levé, tak z pravé strany. S krví z levé strany zabíjel, s krví z pravé strany léčil a navracel k životu. V Medúze tak vedle sebe existovaly dvě síly, stejně jako u indické černé bohyně Kálí, která pravou rukou poskytuje dary a v levé drží pozvednutý meč. Kálí dává život všem bytostem ve vesmíru, a přece vyplazuje svůj dlouhý červený jazyk a olizuje jejich živinu krev. Nosí náhrdelník z lebek. Její sukni tvoří useknuté paže a nohy. Je Černým časem života a smrti všech bytostí, lůnem a hrobem světa: první, jedna jediná nejvyšší realita přírody, a bohové sami jsou jen fungujícími prostředníky“²⁶⁷.

Všechny tyto bohyně byly trojjedinné, to znamená, že se objevovaly v počtu tří, ale mohla je zastupovat pouze jedna z nich. Většinou se také od sebe vůbec nelišily (pouze jménem). Trojnost sama o sobě bývá

²⁶⁵ Tamtéž, s. 208.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 208-9.

²⁶⁷ J. Campbell, 2004, s. 25

spojována se ženstvím. Trojnost bohyní bývá dávána do souvislosti s fázemi měsíce, ale může také symbolizovat psychiku a její síly.

S trojjedíností souvisí také **Hekaté**. Titáni Foibé a Koios měli dvě dcery: Létó – matku Apollóna a Artemidy – a Artérii, hvězdnou bohyni, která „Persovi, synu Eurybiinu, porodila Hekatu“²⁶⁸. Ta byla všemohoucí trojitou bohyní, vládnoucí na zemi, na nebi i ve vodě. Po své babě, Foibé, zdělila stejně jako Artemida, měsíční božství. „Zeus ji ctil nade všechny“²⁶⁹. Pomáhala šestinedělkám, stávala na rozcestí tří

cest jako tři dřevěné masky na kulech. Byla to bohyně lidských žen, ale přes svou obsáhlost se nikdy nestala pravou Olympankou. „Vyprávělo se také, že Hekaté jakožto vládkyně podsvětí za noci spolu s dušemi zemřelých halasně táhne krajem, provázena vytím psů. I ji samu nazývali psice a vlčice“²⁷⁰.

Obrázek 34

Trojitá bohyně Hekaté. Jako bohyně podsvětí byla přirovnávána k Persefoné, ale byla mocnější, Zeus ji „nezbavil oné trojnásobné důstojnosti, jaké požívala mezi dřívějšími bohy, Titány; Hekaté si podržela všechno tak, jak to bylo v dobách prvního rozdělení poct a hodností“²⁷¹.

Hekaté, tedy stejně jako ostatní trojité bohyně souvisí se samotným ženstvím, měsícem ve třech jeho fázích a také trojitou mocí Velké Bohyně, Životem, Smrtí a Regenerací. To, že ji i Olympané považují za prastarou bohyni, stejně jako ostatní božstva, o kterých jsem se v této kapitole zmiňovala, ukazuje že je to právě sama Velká Bohyně, která

²⁶⁸ K. Kerényi, 1996, s.35

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Ibid.

byla uctívána před příchodem Indoevropanů a jejich patriarchálním pojetím světa.

Další bohyně měsíce byla **Selené**. Ve starých příbězích slavila bohyně měsíce svatbu v podobě krávy se Sluncem v podobě býka, z toho se dochoval pouze Selénin vůz tažený dobytčaty. Seléna, jejíž jméno *selas* znamená „světlo“, měla ještě jedno jméno – Méné, což je ženský rod od Mén (*Luna*), tak se také označoval Bůh měsíce v Malé Asii.

Slunce a Měsíc nehrály v řecké mytologii velkou roli. Jen propůjčovaly ostatním božstvům své vlastnosti. Nejdříve bylo slunce mateřské božstvo, později byl už Hélios rodu mužského a byl považován za „otce plodícího sluneční paprsky“²⁷². Hélios měl dvě sestry Seléné a Éós – bohyně měsíce a bohyně jitra a červánků. Jejich rodiče byli Titáni Theia a Hyperión.

Dosti abstraktní²⁷³ bohyní byla **Themis** (dcera Gaii a Úrana). Themis znamená „řád v přírodě, normu soužití jednotlivých pokolení, ba přímo soužití bohů a lidí vůbec“²⁷⁴. Díky ní se bohové i lidé sdružují a „muži se sbližují se ženami a spojují se s nimi v lásce“²⁷⁵. Themis měla s Diem tři dcery, **Hóry**. Jmenovaly se Eunomia („*Zákonný řád*“), Diké („*Spravedlivá odplata*“) a Eiréné („*Mír*“), což také přinesly světu. Diké, která symbolizuje nejen spravedlivou odplatu, ale spravedlnost samu, se poté, co ji lidé přestali uctívat, uchýlila do hor. Nyní, kdy už není na Zemi po Diké ani památky, se nachází na nebi jako souhvězdí Panny.

S Themis úzce souvisí bohyně **Nemesis** (dcera Noci). Symbolizuje „spravedlivý hněv, který se obrací proti těm, kteří porušili řád, především řád v přírodě, a nedbali jejích pravidel a míry. Nectíme-li Themidu, dostaví se Nemesis“²⁷⁶. Erinye, které byly bohyněmi pomsty,

²⁷² Tamtéž, s.146.

²⁷³ Takovou bohyni znal i Egypt v podobě Maat.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 81.

²⁷⁵ Tamtéž, s.82.

²⁷⁶ Tamtéž, s.84.

se Nemesis podobaly, ale měli omezenější pole působnosti. Odplácely především prohřešky na matce.

Zmíním se ještě o **Mnémosyné (Paměť)**, byla to Diova choť, která mu porodila devět dcer, Múz. Známé jsou také **Nymfy**, „slovo *nymfé* znamená ženskou bytost, jejímž prostřednictvím se z muže stane *nymfios*, tj. šťastný ženich, který došel cíle svého mužství“²⁷⁷.

6.9. Řím

Legendární založení Říma Romulem a Remem, s nímž byl spojen i prvotní hřích (bratrovražda), se odehrálo kolem roku 754 př.Kr. Starověký Řím, spolu s Řeckem, představuje klasickou kolébkou naší civilizace, která ovlivnila naše pojetí zákonů (vycházející z římského práva), ale i naše představy duchovní, které se uchovaly skryté pod křesťanskou dominancí.

„Římské ženy neměly obecně žádná politická práva, byly vyloučeny ze státních i ostatních veřejných úřadů. Nemohly být ani poručníky svých dětí. Jedna výjimka existovala, mohly se stát kněžkami. Mnohé kněžské úřady byly ostatně určeny jen ženám, např. kultovní služba pro bohyni Vestu, ochránkyni rodinného krbu a jeho svatého ohně, který byl v chrámu na úpatí Palatinu a byl symbolem existence a blaha státu“²⁷⁸. Jinak bylo uspořádání Říma čistě patriarchální.

Římané představují klasickou ukázkou indoevropské náboženské tradice. Podle Dumézilova členění na tři základní náboženské (ale i společenské) funkce, které je přítomno v každém indoevropském panteonu, je rozděleno i náboženství starověkých Římanů. Trojfunkčnímu dělení nejprve odpovídají prvotní, legendární, kmeny,

²⁷⁷ Tamtéž, s.136.

²⁷⁸ R. Tůma, 2005.

jež tvoří římskou populaci (Rammes od „boha-zakladatele“ Romula, Luceres/Etruskové, válečníci, a Sabinové, poskytující své ženy - plodnost)²⁷⁹.

6.9.1. Nejstarší božská trojice a bohyně Vesta

Tomuto členění také odpovídala starobylá vládnoucí trojice bohů Jova, Marta a Quirina, které doplňuje bůh počátků Jánus a bohyně **Vesta**. Jupiter představoval svrchovaného, nebeského boha hromu, Mars boha války a Quirinus boha plodnosti, vztahujícího se k obilí.

Jméno bohyně **Vesty** bylo odvozeno od indoevropského kořene „*hořet*“. Její chrámy byly kulaté, narozdíl od klasických čtyřhranných chrámů, které odrážejí nebeskou orientaci. Vestin chrám ovšem orientován být nemusí, protože veškerá moc této bohyně je na *Zemi*²⁸⁰. Původně tato bohyně neměla žádná zobrazení, jelikož její obraz vyjadřoval sám oheň. Jedná se zřejmě o již zmiňovanou podobu prabáby, která byla uctívána v ohni/krbu a udržovala kontinuitu rodové tradice.

Oheň v chrámech udržovaly po celém Latii už od nejranějších dob panny vestálky. Titul Vesta, který odkazuje k věčnému ohni, souvisí také s dubem, protože oheň byl živen dubovým dřívím²⁸¹. Dub byl posvátným stromem, který se vyskytuje ve většině náboženství jako *axis mundi*, osa světa, spojující všechny stupně bytí - podsvětí, zemi a nebe. M. Eliade jej dává do souvislosti i se samotnou Velkou Bohyní, na jejíchž zobrazeních se často právě strom života nebo světa objevuje²⁸². „Zmiňovaná ikonografie je společná veškeré afroasijské civilizaci starší doby bronzové včetně Egypta“²⁸³. Hathor je například na reliéfu zobrazena na nebeském stromě, jak podává duši zemřelého

²⁷⁹ G. Dumézil, 1997, s. 74.

²⁸⁰ M. Eliade, 1996, s. 117.

²⁸¹ J.G.Frazer, 1994, s. 150.

²⁸² M. Eliade, 2004, s. 282-7.

²⁸³ Tamtéž, s. 282.

nápoj, čímž nepochybně zajišťuje kontinuitu života. Tuto funkci tedy v Římě zastává právě Vesta.

6.9.2. Řecké bohyně v římském vydání

Za vlády Etrusků byla původní trojice nahrazena novou, která již byla ovlivněna náboženskými představami Řeků, jejichž kulturou byli Etruskové silně ovlivněni. Tuto novou trojici tvořil Jupiter, Juno a Minerva, kteří se stali římskými obrazy Dia, Héry a Athény.

Juno představovala nejdůležitější, ale jak Eliade parafrázuje Dumézila, nejvíce matoucí římskou bohyní. Její jméno *Iuno* je odvozeno od kořene vyjadřujícího „*životní sílu*“. „Má četné funkce: spravuje několik svátků vztahujícím se k ženské plodnosti (je stejně jako Lucina vzývána u porodů), ale také svátek vztahující se k počátkům měsíců, „vzkříšení“ měsíce atd.“²⁸⁴. Po vzoru Héry je tedy bohyní plodnosti, která je skrze tento aspekt také vztahována k měsíci.

Minerva, jako řecká Athéna, je bohyní a ochránkyní řemesel a umění. „Jméno je pravděpodobně italické (odvozené z indoevropského kořene **men-*, jímž se označuje veškerá duševní činnost)“²⁸⁵. Jak Minervu, tak i ostatní řecká božstva přijalo římské náboženství prostřednictvím Etrusků. O jejich původním náboženství toho není příliš známo, ale z názvů i povah bohů je zřejmé, že brzy přejímali řecké náboženské představy. Jejich společenské zřízení bylo pravděpodobně matriarchální, „řečtí autoři si s překvapením všímali, že etruské manželky se těšily svobodě, jež v Řecku byla povolena pouze hetérám. Předváděly se mužům bez závoje a hrobové fresky je ukazují v průsvitných šatech, jak křikem a gesty povzbuzují nahé atlety při soubojích“²⁸⁶.

²⁸⁴ M. Eliade, 1996, s. 117.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 118.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 120.

Po ukončení etruské nadvlády byla uctívána nová trojice : **Cerés**, **Líber** a **Líbera**. Jedná se o starodávná božstva plodnosti. Cerés, personifikovaný „*růst*“, je starobylá představitelka bohyně plodnosti, řecká Démétér. Jméno Líber(a), je odvozeno z indoevropského **leudh*, „*ten, kdo je u klíčení, kdo zaručuje narození a sklizeň*“²⁸⁷. Opět zde figuruje bohyně obilí, jejíž dcera podstupuje symbolickou smrt a zmrtvýchvstání v podobě semene.

Římané obětovali březí prasnice Ceres a Tellur (Terra Mater) při svátku Sementiva, dne setí. Její svátek, Cereálie, byl oslavován 19. dubna. Její dceru **Proserpinu** stihl stejný osud jako Persefoné, tedy osud semene podstupující smrt a zmrtvýchvstání. V podsvětí byla Proserpina obávanou bohyní smrti.

Od 6. století př.Kr. docházelo k rychlé asimilaci řeckých božstev. Afroditá byla přejmenována na **Venuši**, původně obecný pojem pro magické kouzlo. Její pojetí se ale změnilo pod vlivem trojské legendy. Nejinak tomu bylo s Artemis, která byla ztotožněna s **Dianou**.

Kromě toho, že byla patronkou lesní zvěře a také lovkyní, byla Diana především bohyní zajišťujícím potomstvo (přestože sama byla panna), a to jak ženám tak i mužům, a ženy jí také prosily o snadný porod.

Obrázek 35
Diana, dvojnice
Artemis.

V jejích obřadech hrál oheň velkou roli, v jejím posvátném háji v Nemi hořelo každoročně na její svátek (13. srpna) mnoho pochodní. „Bronzové sošky, nalezené v jejím posvátném okrsku, představují samu bohyni, jak drží ve vztyčené pravici pochodeň“²⁸⁸.

Posvátný oheň odkazuje k aspektu bohyně Vesty, tento titul také Dianě v jejím posvátném háji náležel. Její kruhová svatyně v chrámu, kde pravděpodobně hořel věčný

²⁸⁷ Tamtéž, s. 123.

²⁸⁸ J.G. Frazer, 1994, s. 11.

oheň, také připomíná Vestin kruhový chrám na Římském fóru. Oheň zde pravděpodobně udržovaly panny vestálky, o čemž svědčí nalezená terakotová hlava vestálky²⁸⁹.

Diana byla také bohyní lesa, pravděpodobně obzvláště bohyní dubu, jakožto posvátného stromu nejvyššího boha Latinů, Jova. Souvislost Diany s dubem, jakožto posvátným stromem boha Jova, může být považována za matoucí, protože božskou chotí Jova byla Juno a pravděpodobným manželem Diany měl být Dianus, někdy bývala tato dvojice nazývána Janus a Jana. Ve skutečnosti mohou být tyto dvě dvojice zaměnitelné, původně byly zřejmě totožné. Všechna jejich jména pocházejí z indoevropského kořene *di*, což značí jas, tak jako jméno řeckého boha Dia. Obě bohyně – jak Diana, tak Juno – byly bohyněmi plodnosti a porodu, obě byly také později ztotožněny s Lunou²⁹⁰. A nakonec jsou všechny inkarnací Velké Bohyně, která se objevuje v mnohých podobách.

Postava bohyně Luny byla sama o sobě synkretickou bohyní, spojená se všemi bohyněmi římského panteonu, o čemž svědčí Lucianova modlitba k nebeské královně Luně:

*„Královno nebes, ať už jsi Cerera, bohyně živitelka, prvotní stvořitelka obilí.... nebo jsi nebeská Venuše... nebo Foibova sestra ...nebo jsi Proserpina, která nočními výkřiky nahání hrůzuty, která ozařuješ všechny hradby ženským kouzlem svého světla ...“*²⁹¹.

Řecká božstva ovšem nebyla jediná, kterým se dostalo pozornosti Římanů. „V letech 205-204 př.Kr., v předvečer vítězství nad Hanibalem, přijal Řím na popud Sibylliných knih první asijské božstvo Kybelé, Velkou matku z Pessinúntu“²⁹². Římané tehdy uposlechli věštbu, dle níž mohli nad vetřelcem zvítězit pouze za pomoci velké

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 150.

²⁹¹ C.G.Jung, 2004, s. 141.

²⁹² M. Eliade, 1996, s. 125.

východní bohyně. Kybelé k nim byla přivezena v podobě černého kamínku, který zosobňoval tuto velkou bohyni. S její pomocí byl Hanibal zapuzen.

Římané přejali tuto bohyni a s ní i kult o smrti a zmrtvýchvstání jejího milence Attida, který se slavil o jarních svátcích, přesně od 22. března. První den byla v lese poražena borovice, která byla přenesena do Kybeliny svatyně, ke kmeni byla přivázána socha, která představovala Attida. Druhý den byl dnem hraní na trubky, ale třetí den byl v kultu nejdramatičtější. Nazýval se *Den krve* a skutečně dnem krve byl. Velekněz si při obřadu pustil žilou a krev předkládal jako obětinu. Nebyl ovšem sám, nižší kněží si v extázi rozdírali svá těla střepy a odřezávali si kusy těla a svou krev stříkali na oltář, což mělo pravděpodobně posílit zmrtvýchvstání Attida. Tato krev však byla stále málo, někteří účastníci si v extázi podle Attidova vzoru odřezávali své přirození a házeli je na sochu kruté bohyně matky Kybelé. „Uťaté nástroje plodnosti byly pak s úctou zabaleny a uloženy do země nebo do podzemních komor zasvěcených Kybele, kde byly podobně jako krvavá oběť patrně považovány jako prostředek k navrácení Attida životu a k urychlení všeobecného probuzení přírody“²⁹³.

Tyto orgiastické projevy byly později senátem omezeny, stejně jako druhá orgiastická mystéria v podobě *bacchanalií*, původní dionýsovský kult.

O střízlivé římské povaze, přičítící se jakýmkoliv výstřelkům, svědčí přijetí sekularizované podoby řecké bohyně Týché, latinské **Fortuny**, personifikace Štěstěny, uctívne všude od 3.st. př.K. Tato bohyně je považována za poslední stupeň sekularizace jak řeckého tak římského náboženství, podle Plinia se „personifikace nevyzpytatelného a nevysvětlitelného prosazuje „místo boha“²⁹⁴. Tato náboženská

²⁹³ J.G. Frazer, 1994, s. 306.

²⁹⁴ L.H. Martin, 1997, s. 20.

sekularizace je protipólem příklonu k orgiastickým náboženským obřadům v helénistickém období.

6.10. Keltové

Keltové patří spolu s italiky do západní větve Indoevropanů, kteří osidlovali Evropu od 3. tisíciletí př.Kr. Za pravlast Keltů je považována střední Evropa, na jejímž území se usadili od 2. tisíciletí př. Kr. a odkud opět vyrazili na sever a západ při stěhování národů na počátku 6. století př. Kr. Keltové, stejně jako ostatní Indoevropané, patří původně ke kočovným pastevcům patriarchálního řádu²⁹⁵.

Rekonstrukce původního keltského panteonu je v podstatě nemožná, a nejen proto, že každý keltský kmen měl vlastní bohy odlišných jmen, ale také proto, že přejímali božstva všech kultur, se kterými se na své pouti Evropou shledali²⁹⁶. Většinou se setkali s původním evropským obyvatelstvem, které uctívalo především Velkou Bohyni. „Ne všude se podařilo Indoevropanům bohyni dostatečně rychle sesadit z jejího nejvyššího „nebeského trůnu“. To dokládá například i přetrvávající, téměř dominantní postavení žen (bohyní) u Keltů (známé především z Irska), které bylo na konci starověku ve velkém protikladu ke zcela bezprávnému postavení žen například v antickém Středomoří“²⁹⁷.

Velká Bohyně, původně vládla nebi i zemi, jejím symbolem byl opět Měsíc a ohniště (viz Hestie/Vesta), později byla ztotožněna se zemí, v podobě Terra Mater²⁹⁸. S indoevropskou transformací její síly slábly, její podoba byla zmnožována (násobky 3) a tím ztrácela na své původní celosti. Opět, tak jako ve všech patriarchálních společnostech, se z ní

²⁹⁵ J. Vlčková, 2002., s. 7-14.

²⁹⁶ Ibid. Jako zdroj informací o keltském náboženství nám slouží pouze zprostředkovaná díla latinských autorů (Caesar, Lucanus), irské legendy byly dokonce sesbírány až na počátku středověku a byly již proto ovlivněny křesťanstvím.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 8.

²⁹⁸ I. Clarusová předpokládá, že byla uctívána v mladší době kamenné, konkrétně v rozmezí let 4000-2500 př.Kr. a považuje toto období za dobu původního matriarchátu, který byl vystřídán patriarchálním uspořádáním, které se v mytologii odrazilo v cyklu o Cúchulainnovi, srov.: I. Clarusová, *Keltské mýty*, Vyšehrad, Praha, 2001.

stávají manželky nebo družky hlavního solárního boha Indoevropanů. Přesto v Irsku, které svou ostrovní povahou bylo odříznuto od okolních vlivů, neztratila své původní postavení a prostřednictvím *hieros gamos* mezi králem a bohyní **Ériu** (stejný název má i Irsko, tudíž se jedná o Matku Zemi) dochází k ustavení nového krále a stejně tak k nutnému omlazení vegetativní bohyně²⁹⁹.

Emanace Velké Bohyně ve starém keltském panteonu byly Matrony, Matronae. **Matrony** byly bohyně velmi starého původu, říkalo se jim i Matres. symbolizovaly plodnost a nový život, ale i smrt a záhrobí. „V galořímském období byly matrony zobrazovány nejčastěji jako tři sedící zralé ženy (...), které drží rohy hojnosti nebo koše naplněné zemědělskými produkty“³⁰⁰. Spolu s nimi byli zobrazováni psíci nebo hadi.

Klasickou ukázkou bohyně, transformované do indoevropské podoby, je **Epona**, z galského „*epo*“, *kůň*. Jedná se o galské chtonické božstvo, původem z neolitu, které Keltové spojili s jejich vlastním kultem koně. Epona byla mateřská Bohyně Země, spojená s plodností a úrodou, ale opět i se záhrobím (vyobrazení s hady a ptáky). Zobrazována byla s trojicí matrón, nebo byla sama jednou z nich. Eliade uvádí ještě jeden *hieros gamos*, tentokrát doložený z 12. století, při němž se král před očima svých poddaných spojil s bílou klisnou, která byla ovšem ihned zabita a snědena. Tímto způsobem docházelo k ustavení moci krále prostřednictvím styku s hipomorfní Terra Mater³⁰¹.

Později byla nahrazena bohyní **Rigani**³⁰². Rigani, „Velká královna“ byla galská Velká Bohyně, původně jediná vládkyně země, záhrobí i nebes.

Známý je mýtus o jejím putování třemi sférami světa v jednotlivých ročních obdobích,

1.

kdy postupně uzavírala sňatky s hlavními bohy daných sfér³⁰³. „Jako Královna nebes byla manželkou Taranovou, jako Královna podsvětí měla podobu tří jeřábů³⁰⁴, byla manželkou Cernunnovou. Ten se prostřednictvím oběti jelena mění v Esa a Rigani prostřednictvím oběti býka nabývá své předzásvětní podoby. (...) Ve své třetí podobě se Rigani stává Královnou země. Bere si za muže Esa“³⁰⁵. Rigani zde vystupuje jako trojjediná bohyně, jejímž prostřednictvím dochází k cyklickému obnovování přírody/úrody, skrze její sestup do podsvětí a obětování jelena, původně snad i kance (srov.: Inanna, Déméter). Původně se zřejmě jedná o Velkou Bohyni, která byla ze svého pomyslného trůnu sesazena a v pantheonu již zůstala pouze její redukováná postava manželky hlavních bohů, putující napříč sférami světa.

Jednou z nejstarších keltských Velkých Bohyň je **Brigantia**, „vznešená“, „veliká“. Její stopy najdeme po celém území obývaném Kelty v podobě vlastních místních názvů³⁰⁶. Její pokračovatelkou je irská **Brigit**. „Jako Velká mateřská bohyně byla ochránkyní plodivých sil přírody, zabezpečovala úrodnost zemědělské půdy, starala se o vše nově narozené“³⁰⁷. Jejím hlavním atributem byl oheň symbolizovaný svastikou, proto také ovládala sluneční energii. Byla to trojitá bohyně (spolu s ní se objevovaly její dvě sestry stejného jména), patronka věšteství, poezie a moudrosti, její „sestry“ pak lékařů a kovářů. Po pokřesťanštění Irska se z ní stala sv. Brigita z Kildare. V této podobě dohlíží na porod. Je považována za pomocnici při porodu Požehnané Panny a za pěstounku Krista. Její svátek je 1. února, kdy se oslavuje laktace ovcí, symbol nového života a příchodu jara, mléko je lito na

³⁰³ Teran byl galským bohem hromu, Cernunnos, galský bůh s jelením paroží, symbolem života, smrti a zmrtvýchvstání, pravděpodobně zásvětní podoba boha Esa (Esus), který se může vrátit na zemi pouze při obětování jelena.

³⁰⁴ Vodní pták, jako symbol bohyně plodnosti, ale i aspektu smrti.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 256.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 49-50.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 50.

zem jako oběť. Její květinou je pampeliška pro své mléko, které se považovalo za výživu jehňat³⁰⁸.

Brigit byla dcera Dagdy, nejvyššího irského boha z generace Tuatha Dé Danannů, „lid bohyně Danu“. Skutečnost, že se vládnoucí generace jmenuje po legendární bohyni nutně evokuje původní vedoucí postavení Velké Bohyně, vládkyně nad životem a smrtí³⁰⁹.

Nemohu zde opominout důležitý aspekt Velké Bohyně, který v keltském panteonu zaujímá bohyně **Morrigan**. Ta spolu s Badb a Nemain nebo s Machou³¹⁰ tvoří triádu, sama se objevuje jako jediná nebo trojjediná. Její jméno znamená „Velká Královna“, nebo také „královna Alb“, působící noční můry³¹¹. Jedná se o Velkou Bohyni v jejím aspektu Bohyně Smrti, která na sebe bere podobu Ptačí Bohyně, zde konkrétně havrana nebo vrány. Morrigan byla nazývána bojovnou vránou, usedala při bitvách v podobě těchto ptáků a čekala na své oběti. Mohla se zjevit v podobě krásné ženy, čarodějnice, vrány nebo krkavce. V Galii měla podobná bohyně jméno Nantotsuelta, „točící se řeka“, zjevující se v podobě havrana a s holubími symboly. Jedno ze jmen Trojité Bohyně z Irska bylo *Badb*³¹², „vrána“³¹³. Ve starém Irsku se zase objevuje jako Morrigan (samotná nebo trojjediná). Její postava se objevuje do 18. století jako Vraní Bohyně, později sloučená s představou víly věštící smrt (*banshee*).

Ve Skotsku je zase známá pod jménem *Bean-nighe*, prادلena, která pere oblečení pro umírající do hrobu. Říká se, že je to duše zemřelých žen při porodu, má jednu nosní díрку, jeden trčící zub, plovací blány na

³⁰⁸ M.Gimbutas, 1991, s. 110.

³⁰⁹ Velkých mateřských bohyň bylo v keltském panteonu požehnaně, v podstatě měl každý kmen svou vlastní mateřskou bohyni, proto nemá smysl zde všechny vyjmenovávat. Pokaždé se jedná o bohyni s různými atributy náležejícími do oblasti trojnosti životního/přírodního cyklu. Proto měly tyto bohyně často trojitou podobu.

³¹⁰ Všechny tyto bohyně mají kromě válečného aspektu i povahu prastaré bohyně plodnosti.

³¹¹ J. Vlčková, 2002, s. 219-20.

³¹² Badb je také bohyně války, která se objevuje v podobě krkavce nebo mrchožravé vrány.

³¹³ M.Gimbutas, 1991, s. 189.

nohou a dlouhé visící prsy. Smrtelník, který se odváží k ní přiblížit a sát z jejích prsů, na ní může požadovat nějaké přání (stane se z něj její adoptivní dítě)³¹⁴. V Irsku na sebe tuto podobu bere sama Morrigan nebo Badb. S Morrigan je identifikovaná i bretonská Ankou neboli „smrt“, ta je zase identická s irskou Anou, všechny patří do stejné skupiny Ptačích Bohyň, proměňují se v dravce, jako aspektu smrti³¹⁵.

Zmíním zde ještě bohyně, které se vyskytovaly v podobě krávy, mýtického zvířete spojeného s plodností již od paleolitu. První z nich byla keltská **Verbena** z Yorkshiru. Ta bývala nazývána „*ta s kravami*“ a je spojována s posvátnými studánkami a zobrazována na rytinách jak drží hady. Což jí spojuje s irskou sv. Brigit, která byla také spojována s dobyt看kem a byla uctívána jako jeho ošetřovatelka³¹⁶. Další takovou bohyní byla **Boand**, „*kráva-bílá-bohyně*“ a **Damona**, „*Veliká kráva*“.

6.11. Germáni

Germáni představují jednu z větví Indoevropanů, obývajících území střední části Severoněmecké nížiny, Jutský poloostrov, dánské ostrovy a jižní oblast Skandinávie. Od eneolitu zde probíhal kontinuální vývoj³¹⁷.

Postavení žen bylo podobné jako u ostatních starověkých národů, tzn. byla v područí svých otců nebo manželů. Cizoložství (žen) bylo i zde těžce trestáno, většinou smrtí³¹⁸.

Mytologie severanů³¹⁹, jak je také někdy nazývána, je charakteristická svým pojetím času. Již na počátku světa je ohlášeno jeho zánik, tzv. *soumrak bohů*, nebo-li *ragnarok*. Veškeré světové dění mezi bohy a

³¹⁴ M. F. Lindemans, 1999.

³¹⁵ M. Gimbutas, 1991, s. 209.

³¹⁶ Tamtéž, s. 134.

³¹⁷ J. Vlčková, 1999, s. 14.

³¹⁸ R. Tůma, 2005.

³¹⁹ Jako zdroj informací o severské mytologii slouží především prozaická *Edda. Sága o Ynglínzích* od Snorri Sturlusona (1179-1241).

obry pak směřuje právě k tomuto okamžiku a každý božský čin jej nějakým způsobem přibližuje a potvrzuje.

Protože se již jedná o náboženství indoevropské, je hlavním bohem panteonu bůh, Ódin/Wodan, původně bůh bitvy a větru, později i znalec magické moudrosti. Pochází z rodu Ásů, hlavní ze dvou původně zneprátelených božských rodů, druhým jsou Vanové, božstva plodnosti. Manželkou Ódina je **Frigg** (germánsky a staroněmecky „*milenka, manželka*“) díky svému manželovi je to nejvyšší bohyně, matka Ásů. Byla to mateřská bohyně, směřovány jí prosby při porodech. Doprovázela ji Fulla, panenská bohyně. „Z původně promiskuitní bohyně se Frigg na severu Evropy transformovala v celkem spořádanou matku s rysy praktického, dnes bychom řekli racionálního jednání, v bohyni manželské lásky. Onu „volnějš“ část své osobnosti přenechala Freye“³²⁰. Jejím atributem je sokolí roucho, jinde se uvádí, že nosila šaty s volavčím nebo sokolím peřím³²¹, což ji odkazuje k symbolice smrti. Podle některých verzí také byla bohyní mrtvých, kdy do podsvětí přijímala duše zemřelých, kteří se znovu zrodí pomocí čápa, který jí byl zasvěcen³²². Dalšími atributy byly přeslice a vřeten, protože lidstvu darovala len a prostředky na jeho zpracování³²³. Což ji ukazuje nejen jako dárkyni řemesel, ale také bohyni osudu, který je přeslicí a vřetenem symbolizován. Frigg také jako „jediná z bohů zná osudy všech a může do nich v určité míře zasahovat“³²⁴. Zнала také tragický osud svého syna Baldra, ale přes veškerou snahu mu nedokázala zabránit (zde zasáhl strůjce všeho zla, Loki).

Matku Zemi představovala pro Germány **Nerthus**, „*bohyně na voze*“. Rituály k plodnosti země přežily po tisíciletí, čehož byl příkladem právě kultický svátek germánské Bohyně Nerthus, uctívané germánskými

³²⁰ Tamtéž, s. 74-75.

³²¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Frigg>, přístupno online 5.12.07, 21:30.

³²² L. Spáčilová a M. Wolfová, 1996, s. 67.

³²³ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Frigg>, přístupno online 5.12.07, 21:30.

³²⁴ Ibid.

kmeny z oblasti dolního Labe, zaznamenaný Tacitem v *Germanii*, z roku 98 n.l.: „uctívali obvykle Nerthus, Matku Zemi, a věřili, že zasahuje do lidských událostí a že jezdí mezi jejich lid. Na ostrově v oceánu je posvátný hrob a v něm je posvěcený vůz, přikrytý látkou. Jedinému knězi je dovoleno se ho dotknout. Pocítí přítomnost bohyně ve vnitřní svatyni a následuje ji s velkými poctami, když je krávy tažena ven. Následují dny radosti a svátků všude tam, kde poctí lid svou návštěvou. ... Když už má dost společnosti smrtelníků, kněz přinese bohyni zpět do jejího chrámu. Poté jsou vůz, oblečení a, pokud tomu věříte, tak i Bohyně sama omyty v tajném jezeře³²⁵“.

Ovšem otroci, kteří ji omývali, skončili v jezeře navždy. Její cesta mezi lidmi se konala vždy počátkem jara, při obnově plodnosti země.

Nerthus byla pravděpodobně sestra, ale i manželka³²⁶ Njörda, jejíž dvojice byla replikována jejich dětmi, Freyou a Freyem³²⁷.

Freya, (germánsky *Fraujó*, „paní“), byla uctívána hlavně u severních kmenů, na jihu vládla spíše Frigg. „obě se zřejmě vyvinuli z jedné

Obrázek 37:
Bohyně Freya

společné starší bohyně³²⁸. S bratrem Freyem, otcem Njördem, a matkou Nerthus představovali božstva plodnosti, Vany. Byla krásná, ráda se zdobila šperky, pověstný byl její nákrčník Brísingamen, spojovaný se západem slunce. Loki jí ho každý večer kradl a Heimdall (Ódinův syn) ho musel vždy vybojovat zpět. Druhý její atribut bylo sokolí roucho, třetí kanec (vše

³²⁵ M. Gimbutas, 1991, s. 143, převzato z Tacitus, *Germania*, 40, (překlad K. Titěrová).

³²⁶ U Vanů byl incest na denním pořádku a odpovídá to jejich povaze bohů plodnosti. Tento morální prohřešek byl trnem v oku Ásům, které nadmíru pohoršoval.

³²⁷ J. Vlčková, 1999, s. 158.

³²⁸ Tamtéž, s. 72.

aspekty Velké Bohyně). Pověstné byly hlavně její pletky, v eddické básni *Lokiho svár* jí Loki na hostině bohů vyčetl:

„Mlč, Freyo!

Mysl tvou znám.

Nejsi naprosto bez chyb.

Z Ásů a álfů,

Kteří uvnitř zde jsou,

*Každého jsi milencem měla*³²⁹. „³³⁰

Freya byla bohyní nespoutané plodnosti, jezdila na kanci nebo v kočáře taženém dvěma kočkami. Když na něm přijela k bitvě, patřila jí rázem polovina padlých bojovníků (druhá šla k Ódinovi do Valhally). Vyznala se v magii, do které pravděpodobně zasvětila i Ódina³³¹.

Idunn, byla bohyně, která opatrovala jablka nesmrtelnosti, které jsou také jejím atributem. Pravděpodobně byla původně bohyně plodnosti. Poté co byla unesena obrem Tjazim, začali bohové chřadnout, proto ji Loki, který vše způsobil, musel zase vrátit zpět. Jedná se pravděpodobně o další, trochu odlišnou, verzi vegetativního mýtu spojeného se zmizením boha plodnosti³³².

Hel byla vládkyně říše mrtvých. Byla dcera Lokiho a obryně Angrbody.³³³, která byla hned po narození svržena do Niflheimu, kde ovládala devíti podzemním světům. Jejím sídlem je paláci Elvidni („Utrpení“). Do podsvětí odcházeli ti, co zemřeli na nějakou nemoc nebo stářím. Její barva je z poloviny normální a z poloviny černá³³⁴, někdy je také popisována jako napůl krásná žena a napůl hnijící mrtvola³³⁵, která při chůzi neustále hledí k zemi. M. Gimbutas popisuje

³²⁹ Tamtéž, s. 73.

³³⁰ Podobně se choval Gilgameš k Ištar.

³³¹ Ibid.

³³² Tamtéž, 115-6.

³³³ Jejími sourozenci jsou vlk Fenri a had Midgardsorm, obludy, které hrají zásadní roli při ragnaroku.

³³⁴ Tamtéž, s. 100.

³³⁵ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hel>, Přístupno online na 5.12.07, 21:50.

Obrázek 38:
Bohyně Hel

germánskou Hel (Holle, Holla), jak převáděla mrtvé do onoho světa a její vlčí psy uštípovali mrtvole maso z těla³³⁶.

V severské mytologii se také vyskytují sudičky, **Norny**. Jako vždy určují osud při

narození dítěte a jsou tři: Urd („*Osudová*“),

Verdani („*Stávající*“) a Skuld („*Co musí*

být“). Nejstarší a původní byla Urd, měla svoji studnu pod jasanem Yggdrasilem, stromem světa. U ní byla síň, kde tyto panny bydlely a rozhodovaly o běhu věcí³³⁷. Jejich úkolem je tkát *wyrd* (*pavučinu osudu*)³³⁸. Na konci života čekaly na smrtelníka **Valkýry**, „*ty které vybírají, kdo zemře*“). Mají moc „*vyvolovat ty, co zahynou a určují vítězství*“³³⁹. Dle pověstí se jedná o krásné, ale nebezpečné dívky – válečnice severského boha Ódina, které jezdí na okřídlených koních. V dobách míru obsluhují a rozptylují padlé válečníky ve Valhalle³⁴⁰.

Takové jsou tedy epifanie Velké Bohyně v germánské nebo-li severské mytologii. Poslední oblastí mého zájmu, než přistoupím k biblické tradici, jsou slovanské bohyně.

6.12. Slované

Slované jsou také obyvatelé indoevropského původu, proto mají jejich náboženské tradice stejný základ jako většina již zmiňovaných. Přesto ale toho o jejich náboženských představách mnoho nevíme. Tato skutečnost je dána jejich relativně pozdním nástupem na scénu dějin, díky čemuž byli Slované jako pohané tvrdě potíráni ze strany křesťanských „pravověrců“. Většina zpráv o slovanských bozích je tedy

³³⁶ M.Gimbutas, 1991, s. 197.

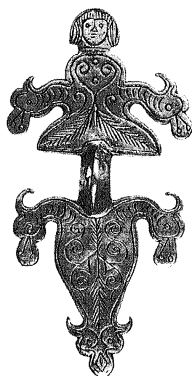
³³⁷ Tamtéž, s. 162.

³³⁸ Přístupno online na <http://cs.wikipedia.org/wiki/Norny>, 5.12.07, 21:55.

³³⁹ M.Gimbutas, 1991, s. 240.

³⁴⁰ Přístupno online na <http://cs.wikipedia.org/wiki/Valkýry>, 5.12.07, 21:55.

silně zprostředkovaná (např. kroniky, které psali křesťanští učenci, atd.), popřípadě se některé dochovaly ve folklóru.

Obrázek 39
Mokoš

Zmíním zde pouze dvě slovanské bohyně. První z nich je **Mokoš**, jediná ženská postava ruského panteonu. Jak jméno napovídá, jeho kořen „mok-“ je spojen s vlhkostí, mokrem, zde snad vlhkost ženského lůna, tedy plodnost. „Ze stejného kořene lze odvodit též souvislost s vlhkou úrodnou zemí, znamenající

jeden z nejdůležitějších faktorů pro obživu obyvatelstva“³⁴¹.

Tvar *kš*, *koš* by mohl být, podle Profantové, ve spojení s osudem a je spojeno se zrnem a vázáním snopů³⁴². „Teze vycházející z výrazu *mot-koši* nachází kmen v ruském „*motat, navíjet*“, odkud by pramenilo posláním Mokoše jako bohyně předení a tkaní“³⁴³. Ve folklóru se objevuje Mokoš jako „bájná ženská bytost, která obchází stavení a dohlíží na přadleny. Kromě toho pečuje o ovce, jež sama stříhá“³⁴⁴.

Druhou bohyní je **Živa**, bohyně Polabanů, jediné pojmenované ženské božstvo u severozápadních Slovanů, výklad jména odkazuje na kult plodnosti³⁴⁵. Jinak není o této bohyni mnoho známo.

Nemohu zde ovšem opominout naší, českou mytologii. Jedním z nejstarších slovanských mýtů je podle E. Hrycha **Mýtus o třech dcerách Krokových a o Libuši a Přemyslovi**. První se o něm zmiňuje latinská legenda „takřečeného“ Kristiána z konce 10. století (o Slovanech a Čechách ne příliš uctivě - Libuše je zde nazvána „nějaká panna hadačka“), pak o ní píše i Kosmas. **Kazi**, nejstarší ze sester, měla znalosti bylin a věšteb, lékařského umění. Sudičky se díky ní mnohdy

³⁴¹ M. Pitro a P. Vokáč, 2002, s. 73.

³⁴² N. Profantová a M. Profant, 2004, s. 136.

³⁴³ Tamtéž, s. 74.

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 192.

vzdaly své práce. Druhá byla **Teta**, snad „panenská bohyně“(?) „žena to jemného citu, a bez muže svobodně žila“³⁴⁶. „Navedla hloupý a nerozumný lid, aby se klaněl vílám, jež vládnou horami, lesy a stromy, a ctil je; zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům (...)“³⁴⁷. Poslední Libuše, cudná, krásná a moudrá, „ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá a chvály hodná -ach, nešťastného osudu lidského! - byla prorokyně“³⁴⁸.

Tolik jen tak na okraj zmínka o hlavních představitelkách našeho „národního mýtu“ vztahující se mimo jiné k založení Prahy, ale ve své podstatě také odvozuje původ našeho prvního knížecího a následně královského rudu od trojice žen.

6.13. Starý zákon

Přestože Judaismus vychází z patriarchální tradice semitských národů, což se naprosto nepochybně ukazuje v postavě Boha Otce, dají se i ve Starém Zákoně najít zmínky o starších dobách, v nichž byl Jahve doprovázen svým ženským protějškem.

6.13.1. Jahveho paredros a Eva

V severopalestinské oblasti doprovázela Jahveho při vzýváních a nápisech bohyně Anat, ugaritská družka boha Baala, bohyně lásky, lovu a války. Hojnější jsou však zmínky o Ašeře, spojované s Jahvem v jižním Jutsku, která je i mnohokrát zmiňována v Bibli. Zde už ovšem představuje degradovanou podobu této dříve mocné bohyně, pouhý kůl, který ji symbolizoval i dříve a jež je zde zmiňován jen proto, aby ho pobořili. Přesto se objevují mnohé nápisy, které nasvědčují, že bylo její

³⁴⁶ E. Hrych, 2000, s. 403, převzato z Kosmasovy kroniky české, překlad Karla Hrdiny.

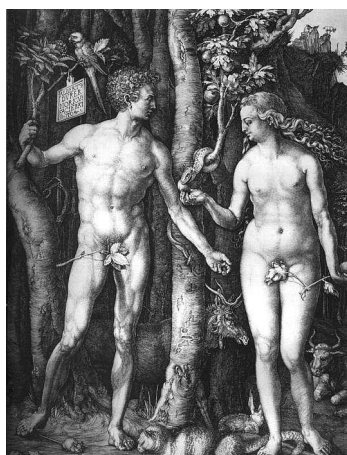
³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Ibid.

postavení po boku Jahveho dříve mnohem vyšší. D. Antalík zmiňuje nápis: „Požehnání buďte skrze Jahveho samařského a jeho Ašeru“³⁴⁹.

D. Antalík je toho názoru, že izraelské náboženství bylo dříve polyteistické, stejně jako okolní náboženství Předního Východu a monoteistické tendence přišly až po babylonském exilu.

Přes výše zmíněné pozůstatky semitských bohyní v Bibli a kultu archaického Judaismu, představuje toto náboženství vrcholnou podobu patriarchálního náboženství. Bůh je stvořitel i dohlížitel na řád světa. V Genezi stvoří nejdříve muže a z jeho žebra ženu, Evu³⁵⁰. Podle feministického pohledu na Bibli již prvotní akt stvoření ze žebra zanechává na postavení ženy nesmazatelné stopy. Toto však vyvrací M. Balabán, který na stvoření Evy z Adamov žebra vidí symbolické podobnosti o rovnosti, ale absolutní odlišnosti těchto dvou stvoření. „Žena je muž sám, ale muž sám sobě skrytý, vyvedený *ven* jen samotnou Pravdou³⁵¹. Žena je tedy muži rovná, vpravdě pomocná, to znamená plně solidární, stejně svobodná jako muž - a přece protějšek. Žena je mužův *bližní* a přece mystérium“³⁵².

Pokud tedy přijmeme fakt, že si byli Adam a Eva na počátku stvoření rovni, hned následující událost ovšem ukazuje na kodifikované nižší postavení ženy v Bibli. Poté, co had svedl Evu a ona pojedla ovoce poznání, k čemuž přiměla i Adama, byla Hospodinem následovně odsouzena: „*Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti*

Obrázek 40

Adam a Eva od A. Dürera.

³⁴⁹ D. Antalík, 1996, s. 33.

³⁵⁰ Podle prof. Jana Hellera se za biblickou Evou, hebr. Chavvá, skrývá chetitská Chepu, bohyně slunce s mateřskými rysy. Srov. D. Antalík, 1996, s. 38, převzato z J.Heller: Der Name Eva, (in) Archiv orientální 26, 1958, s. 637-656.

³⁵¹ Tato symbolika mi silně připomíná Jungovu cestu za poznáním self, kdy se muž setkává se svou animou.

³⁵² M. Balabán, 1997, s. 40.

*těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout*³⁵³.

Zde již není o postavení ženy v Bibli pochyb. Stejný osud čekal i hada, symbolu Velké Bohyně, který byl odsouzen k plazení po břiše a za potravu mu byl dán prach. Tím se patriarchální Jahve vypořádal s Velkou Bohyní, kterou odsoudil jako věčnou „poníženou služebnici“, někdy snad dokonce i „otrokyni“ vlastního muže, a její přirozenost plození, tolik uctívanou v pravěku i starověku jako symbol magické obnovy světa, jí byla dána za trest!

Feministické teoložky³⁵⁴ si v Bibli všímají také další základní věci, jež ženu absolutně vylučuje, a tou je všudypřítomný apel pouze na muže.

I Desatero přikázání je adresováno jen muži („*nebudeš dychtit po ženě bližního svého*“). Tiše se zřejmě předpokládá, že žena snad dychtí po muži i tak jako symbol odpadlice (k čemuž ji ostatně odsoudil sám Hospodin - viz výše), a navíc je tu žena dána ve stejném přikázání do souvislosti s domem bližního a dokonce i s dobyt看em! Tyto skutečnosti měly dalekosáhlý účinek na postavení ženy v izraelské a následně i křesťanské kultuře, které jsou patrné ještě dnes. Postavení ženy bylo reprodukováno i rituálními předpisy. „Žena byla chápána jako zdroj možného rituálního znečištění - např. v důsledku menstruace nebo porodu“³⁵⁵. Proto musela být separována ze společnosti a byla považována za nečistou. Toto vyloučení ze společnosti provází ženu i na našem území až do 19. a někde i 20. století ve formě izolace šestinedělky po porodu a následného rituálního ukončení šestinedělí³⁵⁶.

Velká Bohyně je tedy v Bibli degradována na neposlušnou ženu Evu, která po svém „zaváhání“, kdy odhalila *Pravdu* sobě i muži, díky

³⁵³ Gn 2,16.

³⁵⁴ Srov.: J. Opočenská, 1995.

³⁵⁵ I. Doležalová, 2004, s. 154.

³⁵⁶ Srov.: A. Navrátilová, 1997.

pravěkému symbolu životní cyklické energie v podobě hada, byla odsouzena do poroby na další minimálně 3 000 let.

6.13.2. Lilit

Velká Bohyně je v talmudské tradici ovšem zastoupena ještě jednou postavou, která se váže k počátkům lidstva. Podle této tradice stvořil Bůh Adamovi jeho první ženu z hlíny. Ta se jmenovala Lilit. Po čase se ale začali hádat: „ona mu řekla: Nechci ležet pod tebou. A on řekl: Já nechci ležet pod tebou, nýbrž na tobě, protože si zasloužíš podlehnout a já si zasloužím mít převahu. Ona mu řekla: Oba jsme si rovni, protože jsme oba uděláni z hlíny“³⁵⁷. Nedokázali se spolu dohodnout, a proto Lilit zvolala tajné Boží jméno a vznesla se do prostoru. Bůh za ní poslal anděla s výzvou, že pokud se nevrátí, tak denně zemře 100 jejích synů. Ona se vrátit odmítla, řekla: „*nechte mě samotnou, neboť jsem nebyla stvořena pro nic, kromě oslabování dětí; chlapce od porodu do osmého dne, děvčátka od porodu do dvacátého dne*“³⁵⁸.

To byla tedy následně skutečná, démonická podoba Lilit. Byla tudíž téměř identická s Lamaštu a Ardat-lillí, démonickými postavami z Mezopotámie. Stejně jako ony škodí tím, že krade nebo zabíjí novorozence.

Lilit tedy odmítla postavení ženy, které jí přisoudilo židovské patriarchální náboženství. Musela být proto její postava zdémonizována. Skutečnost, že tak učinila skrze sexualitu je symbolická, protože žena sama je spojena se sexualitou (její schopnost reduplikace byla redukována na pouhý „odsouzeníhodný“ tělesný akt). Eva toto vše přijala, naopak Lilit je její temnou stránkou v celosti Velké Bohyně. „Lilit je vším, čím Eva není; je fascinující a strašlivá, mocná a silná, těsně spjatá se sexualitou a tvořivou silou“³⁵⁹.

³⁵⁷ H. Traugott, 2003, s. 14.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 47.

6.13.3. Sofia, Jahveho Moudrost

V době helénismu došlo k přetváření judaismu prostřednictvím teologické spekulace o ženském protějšku Jahva, Sofii. Judaismus v té době podlehl helénistickým feminizačním tendencím, což „ilustruje svrchovanost ženského principu v helénistickém náboženském systému. Ve 2. stol. n.l. se ale již opět ustálil na svých předešlých patriarchálních stanovách jakožto rabínský judaismus bez feminních příměsí³⁶⁰.

Představa Jahvovy Moudrosti (řecky Sofia) ukazuje na helénský feminní princip uspořádávající kosmos, kosmický princip řádu, který byl pro Řeky personifikován bohyní Tyché a pro Římany Fortunou³⁶¹.

6.14. Křesťanství

Křesťanství vychází velkou měrou z judaismu a odráží tedy patriarchální stereotypy, a to jak v pojetí monoteistického mužského boha, tak v pohledu na ženu, potažmo její možné božství. Přesto je svým reformujícím charakterem blíže bohyni, než bylo náboženství Izraele.

Křesťanská zvěst a její ustanovení jako nové církve se odehrávalo na pozadí helénistických proměn celé společnosti tehdejšího světa, náboženství nevyjímaje. Helénismus je charakteristický pro svůj synkretismus a příklon k femininním božstvům, která se šířila do všech tehdejších oblastí oikumeny. Bohyně, které byly v této době všeobecně uctívány, představovaly např. řecká Démétér, jejíž eleusínská mystéria dosáhla v helénismu veliké popularity, dále pak egyptská Isis, syrská Atargatis a fryžská Kybelé³⁶². Ovšem charakter těchto bohyní prošel, podle L.H. Martina, v helénismu zásadní proměnou. Z lokálních mateřských bohyní se staly bohyně univerzální a jejich sférou se

³⁶⁰ L.H. Martin, 1997, s. 79.

³⁶¹ Tamtéž, s. 95.

³⁶² Tamtéž, s. 51-74.

namísto země stalo nebe. Podle Plútarchových *Metamorphoses* byla Isis ztotožňována se zemí, kterou oplodňuje Nil v podobě Usira. V době helénismu přestala být Isis Matkou Zemí, ale stala se lunární Královnou Nebe, představující nebeské těleso Venuši.

Tyto tendence museli zákonitě mít vliv i na křesťanství, díky čemuž byla v průběhu prvních staletí osoba Ježíše postupně doplněna postavou jeho matky Marie, která představuje další variantu Bohyně Matky. „V roce 431 n.l. bylo vyhlášeno dogma Marie jako *Theotokos*, „*Matky boží*“. V té době byla pohanská náboženství římské říše neúprosně potlačována (...), a tak se stalo, že se Marie, královna mučedníků, nakonec stala jedinou dědičkou všech jmen a forem, smutků, radostí a útěch bohyně matky v západním světě“³⁶³.

Ovšem ani její podoba není úplně nová, protože přejala mnohé atributy svých předchůdkyň. Klasickým předobrazem Panny Marie je egyptská

Obrázek 41
Sixtinská Madona.
Raffael. 1513.
Detail. Srov.
s obr. 11 a 20.

Isis, od které Marie „přejala“ nejen její zobrazení jako Madony s dítětem, což je ovšem pro Velkou Bohyni klasické již od paleolitu, ale i její nebeská róba je s Isidinou totožná³⁶⁴. Stejně tak není nová její podoba panny, spolu s paradoxem jejího mateřství. Všechna tato témata nám již nabídla mytologie starověkých náboženství.

Bible se ovšem o Marii příliš nezmiňuje, J. Duguesne hovoří pouze o čtyřech příležitostech (kromě Ježíšova narození), při nichž je o Marii v evangeliích zmínka³⁶⁵. Stejný autor uvádí i důvody, proč je tomu tak. Domnívá se, že v postavě Marie a jejího tajemství jde o jakési tabu křesťanské víry. „Toto tabu má své důvody: obraz Marie je sice především obrazem

³⁶³ J. Campbell, 2004, s. 43.

³⁶⁴ I. Doležalová, 1996, s. 153.

³⁶⁵ J. Duguesne, 2004, s. 8.

ženy, ale jde v něm také o pojetí sexuality, o vizi celé církve a v neposlední řadě je ve hře celé základní dogma křesťanství: Vtělení, Inkarnace. Víra v bytost, jež skutečně je Bohem, ale také skutečně je člověkem, v Toho, který zemřel, protože byl člověkem, a který vstane z mrtvých, protože je Bohem³⁶⁶. Tato skutečnost musela být nějakým způsobem zohledněna i v postavě Marie.

V Bibli se například nikde nepíše o původu Marie, přestože se genealogií její tvůrci zabývali rádi. O jejím narození i dětství vypráví *Protoevangelium Jakubovo*, které bylo ovšem z biblických tradic vyčleněno jako apokryfní. V něm se vypráví o Mariiných rodičích, Anně a Jáchymovi, o jejich zvěstování, že se jim narodí dítě a že o jejich „potomstvu budou mluvit po celém světě“³⁶⁷. Stejně tak je zde popsáno Mariino dětství i způsob, jak jí byl losem vybrán za manžela Josef, starý tesař, který měl již dospělé syny. Hovoří se zde o zvěstování, i o jejím početí z Ducha Svatého, o panenství Marie, které bylo prokázáno i po Ježíšově narození, zmíněna je i její sestřenice Alžběta, matka Jana Křtitele.

Toto protoevangelium, pocházející z poloviny 2. století, „je vyjádřením především lidové víry, která se postupně stala součástí doktríny o „panenské matce Boha Spasitele“. Zřetelným cílem autora textu bylo povznést Marii, které v kanonických spisech není věnována právě velká pozornost, na úroveň velkých panenských bohyní matek řecko-římského světa“³⁶⁸.

Tato původně lidová víra vedla tedy nakonec k přijetí dogmat o neposkvrněném početí (z r. 1854), které ale nemá nic společného s jejím panenstvím, jak se mnozí domnívají. Je to vyjádření úplné bezhříšnosti Marie, která tím byla bohem osvobozena, jako jediná z lidí, od

³⁶⁶ Tamtéž, s. 9.

³⁶⁷ Přístupno online na www.acizek.nfo.sk/teolog/duchtexty/jakubprev/jakubprev.htm, 8.12.07, 21:10.

³⁶⁸ I. Doležalová, 1996, s. 152.

prvotního hříchu (spáchaného Evou). A nakonec vedlo toto uctívání „bohorodičky“ i k dogmatu nanebevzetí Panny Marie (r. 1950) apoštolskou konstitucí *Munificentissimus Deus*. Práví se v ní, že „Neposkvrněná, vždy panenská Matka Boží Maria byla po dokončení běhu pozemského života s tělem i duší vzata do nebeské slávy.“ Toto dogma nic neříká o tom, zda Panna Maria zemřela a byla hned vzkříšena, nebo byla vzata do nebeské slávy bez porušení smrti³⁶⁹.

V raném křesťanství byla na mnoha místech postava Marie zbožštěna po vzoru jejích předchůdkyň a byl jí v této podobě obětován chléb (jako ostatním Bohyním Matkám). To bylo samozřejmě oficiální doktrínou odsouzeno jako hereze. Ve své podstatě ale všechna výše zmiňovaná dogmata vedla v jistém smyslu právě k zbožštění její postavy a slovy I. Doležalové „vznik a rozvoj mariánského kultu se stal v kontextu křesťanství v podstatě historií opětného vzkříšení ženského rozměru posvátna v rámci tohoto monoteistického náboženství“³⁷⁰.

Panna Marie je pro křesťanskou církev předobrazem ženy světice, k níž se celá křesťanská církev vztahuje a jejíhož ideálu se snaží dosáhnout. Tělesnost a sexualitu křesťanství odsuzovalo, štítilo se jí, stejně jako před ním již judaismus. S nimi byla ovšem spjata právě žena, která pro křesťanství představovala onu obávanou tělesnost. Jakákoliv hanebnost, jak tělesná tak i morální, byla ve Starém Zákoně připodobňována k lehké ženě. Jako kritiky bylo užíváno „ženských metafor“, což ukazuje hluboce zaryté pohrdání ženou v tradici židovské a následně i křesťanské³⁷¹. V Novém Zákoně se přesto v Evangelích uvádějí mezi Kristovými učedníky i ženy. Existuje dokonce mnohými přijímaná domněnka, že nejmilejším učedníkem Krista byla Máří Magdaléna, která byla ovšem v křesťanské věrouce považovaná za bývalou

³⁶⁹ Viz http://cs.wikipedia.org/wiki/Dogma_o_nanebevzetí_Panny_Marie, přístupno online, 8.12.07, 21:45.

³⁷⁰ I. Doležalová, 2004, s. 161.

³⁷¹ M. Balabán, 1999, s. 34.

prostitutku, napravenou hříšnici (o čemž není v NZ nikde ani zmínka, což znamená, že to bylo do křesťanské věrouky přidáno až později, zřejmě jako potvrzení nižšího postavení žen, stejně jako degradace samotné postavy Máří Magdalény). Skutečností ale je, že první kdo objevil prázdný hrob a komu se zjevil zmrtvýchvstalý Ježíš, byla právě Marie Magdaléna.

To ovšem nic nemění na skutečnosti, že křesťanství pohlíželo na ženu jako na bytost nečistou, především díky prvotnímu hříchu pramatky Evy. Prvotní hřích měl v Genezi podobu touhy po poznání (jablko bylo ze stromu poznání), zatímco v křesťanství byl tento hřích transformován na tělesný³⁷² (a to zhruba ve 4. století). Žena je odsuzována také pro její úzké spojení s přírodními cykly, od kterých se chtělo křesťanství distancovat. Přitom právě díky ženám se křesťanství ve svých počátcích velice šířilo³⁷³. Žena byla vyloučena z veřejného života a její místo bylo po boku muže, který jí měl vládnout (např. podle sv. Pavla viz EF 5, 21-24).

Křesťanství se ovšem nevyhnulo vlivu „pohanských“ představ ani v průběhu svého vývoje, proto byla postava Marie mnohde velice pozměněna a získala zpět i jiné rysy Velké Bohyně. Vztah mezi plodnou půdou a Matkou Zemí je například v uctívání Černých Madon, který se dochoval až do dnešních dnů. Černá barva, která je v křesťanství spojena se smrtí nebo zlem, byla ve staré Evropě spojována s plodností a půdou. Tyto Černé Madony jsou mezi věřícími velmi oblíbeny, což dosvědčuje svatyně Černé Madony v Czestochova na jižním Polsku, která je nejnavštěvovanější svatyní východní Evropy. Čern těchto zázračných madon evokuje hluboké a smysluplné obrazy a asociace pro věřící³⁷⁴. Zvláště je v oblibě víra v zázraky, které tato

³⁷² J. Le Goff, 1998.

³⁷³ A to díky exogamním sňatkům, při kterých se ženy-křesťanky přivdaly do nových rodin a tím šířily novou zvěst.

³⁷⁴ M. Gimbutas, 1991, s. 144.

Černá Madona koná, stejně tak se mnohde dochovaly legendy o zázračných objeveních těchto Madon.

Přesto Panna Marie většinou představuje již redukovanou, pouze mateřskou podobu Velké Bohyně, její temný aspekt bývá úplně vytlačen do podsvětí, potažmo nevědomí. Její panenskost a tudíž netělesnost nám ukazuje Velkou Bohyni, ale také ženu, která ztratila své tělo a zbyla jí jen pouhá mysl, která je ovšem bez svého těla pouhou polovinou sebe samé, nevztažností a vykořeněností. Toto její panenství už odráží „pouze“ mravní čistotu její duše a nemá nic společného s cyklem obnovy života skrze cyklus ženy/ hada. Plně to odráží křesťanské pojetí světa, jak bylo definováno především ve středověku, jako údolí utrpení a hanebnosti, kde jediné vztažnost k transcenci společně s odříkáním tělesných potřeb může vést k dosažení dokonalosti a míru.

Vývoj dalších století nám Velkou Bohyni ještě více oddálil. Křesťanství plně potlačilo jakékoliv projevy příklonu k její symbolice, zvláště v období inkvizičního řádění, kdy byly ženy, „čarodějnice“ houfně upalovány za jejich „magické praktiky“. Nešlo samozřejmě o nic jiného, než o potlačování spodního proudu, který se nesl přes pohanské uctívání přírody a jejích živlů. Dílo z roku 1486, *Malleus Maleficarum*, Kladivo na čarodějnice, se dá z našeho pohledu definovat jako snaha vyhubit Bohyni.

Její projevy se nám však zachovali v lidové víře, i přes velký odpor „oficiální kultury“. Existují představy, které v lidové tradici přetrvaly z prehistorie téměř až do dnešních dnů. První z nich je Bílá Paní, přímo spojená se smrtí, která se prochází kolem domu zemřelého, bývají slyšet její osamělé a truchlivé zvuky, což se mísí i s vytím psů a vlků, kteří ji provázejí. Druhá z nich je již zmiňovaná čarodějnice, která představuje redukovanou podobu Život i Smrt dávající Bohyně. Obě tyto představy jsou antropomorfní povahy, s rysy dravců nebo hada, obě létají nebo se

plíží jako hadi, v Baskicku např. tato představa bohyně pokračovala až do poloviny 20. století v podobě supy³⁷⁵.

Další představy, které se dochovaly až téměř do dnešních dnů, jsou různé podoby Velké Bohyně v jejím aspektu Bohyně Matky, které jsou vzývány při porodu, nebo s ním jinak souvisí. Příkladem může být Velká Bohyně symbolizovaná medvědem, což se dochovalo ve slovanských zvycích až do 20.st., kde bylo novorozeně položeno vedle matky na medvědí kůži a ve východní Litvě je rodička po porodu nazvána Medvědicí („*Meška*“).³⁷⁶

Velká Bohyně ve své démonizované podobě se nám zachovala jako můra, noční stvoření, které vystupuje zpravidla v podobě stínu, hada, myši, kočky či motýla, případně jako stéblo slámy nebo vlas. Má na svědomí zlé sny, pije krev, kojícím ženám odsává mléko³⁷⁷.

Středověk a křesťanská démonologie ji transformovaly zase na sukubu, zlého ducha, svádějící ve spánku muže kvůli nekalému použití jejich semě.

Křesťanství tedy uctívalo pouze „lepší“ stránku bohyně v její podobě Panny Matky, zatímco její stránka temná byla odsunuta do podsvětí, kde si ovšem žije svůj vlastní život.

Období novověku a osvícenské myšlení Velkou Bohyni odsoudilo k smrti absolutním nezájmem a popřením kvůli její iracionální povaze. Nejinak tomu bylo i v minulém století. Snad možná až feministické hnutí, konkrétně tzv. „pohanské“ feministky³⁷⁸ se ve svých myšlenkách obracejí k Velké Bohyni jako femininní alternativě křesťanského Boha Otce. A v současnosti je Bohyně oslavována především v náboženství Wicca.

³⁷⁵ M. Gimbutas, 1991, s. 209 - 210.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 116.

³⁷⁷ přístupno online http://www.fext.cz/bestiar/bestiar_005.htm#mura, 10.12.07, 17:30.

³⁷⁸ Srov.: J. Opočenská, 1995.

7. Závěr

Toto tedy byla historická vtělení Velké Bohyně, jak se nám zachovaly v mýtech, ale i ve folklórní tradici. Jejich počet je značný, ale přesto dosti redukovaný, především díky nedostatečnosti prostoru, který zde pro popsání této postavy je. Přesto si zde musím položit otázku: má vůbec hledání této náboženské a kultické postavy vůbec smysl? V dnešním světě překotného technologického pokroku se to může jevit jako staromilský pokus oživit staré časy, které ale již nikoho příliš nezajímají.

Nebudu zde popírat svou (možná naivní) představu, že poznáním starých náboženství se dozvím i něco o sobě samé jako o člověku, ženě a také o jejím postavení ve společnosti, které jsme součástí. Náboženství a mytologie vždy určitým způsobem odrážejí sociokulturní realitu své doby. Ale tak, jak tomu v oblasti duchovní kultury vždy bývá, nelze ve skutečnosti nikdy říci, co bylo prvotním impulsem. Proto nebude asi nikdy zřejmé, jestli náboženské představy tuto sociokulturní realitu „pouze“ reduplikují a legitimizují na vyšší, ale zrcadlové rovině, nebo jsou skutečnými iniciátory sociokulturních jevů a struktur. Přesto, díky náhledu psychoanalýzy a archetypálních představ z kolektivního nevědomí, lze vyvodit závěr, že ačkoliv jsou nám tyto představy předkládány jako vnější zjevení transcendentního charakteru, jsou ve své podstatě naprosto imanentní, vlastní našemu psyché. Lidská potřeba celostního vnímání pak tyto představy předkládá sama sobě ve smyslu Kantových idejí, které nám dovolují vnímat svět jako uspořádané univerzum, které má smysl a řád.

Postava Velké Bohyně je imanentní, jak ve své podstatě mateřské náboženské představy, tak i ve své podobě smrtonosné a regenerující. Je absolutně z našeho světa, ještě neodděleného, nediferencovaného na Já

a ne-Já. Je také tělem, smrtelné části našeho bytí, která podléhá sféře této bohyně, a v neposlední řadě je samotnou přírodou.

Historie této postavy nám ukázala, že naše dějiny jsou kromě letopočtů, vztahujícím se k důležitým událostem a bitvám, také dějiny pomalého opouštění této základní představy. S Velkou Bohyní, jež je nám matkou, tělem, životem, smrtí i přírodou samou, přicházíme také o vnímání světa jako uspořádaného celku, který má svůj smysl a řád. Upínáním k budoucnosti, jež nám křesťanství nabízí jako spásu v podobě vykoupení a následného přijetí do božího království, zapomínáme na přítomnost a minulost.

Křesťanství nám kromě radostné zvěsti o příchodu Spasitele zanechalo v srdcích vedle radosti také prázdnotu. Tou prázdnotou je mysl oproštěná od svého těla, ale také lidské pobývání vytržené z přirozených vztahů, které nás ve světě obklopují. Svého těla a s ním i Velké Bohyně jsme se vzdaly poprvé v období izraelských proroků a křesťanství a podruhé v době racionalismu a pozitivismu. Odsunuli jsme ho tím do pole nevědomí, kde ovšem disponuje nezměrnou silou a navrácí se nám zpět v podobě démonické – kultu těla v dnešní kultuře, ale i v podobě civilizačních nemocí, v nichž nám tělo připomíná, že tím, že jsme ho přestali uctívat, jsme ho také přestali znát.....

Člověk ovšem neopustil jen své tělo a vše, co k němu patří, ale zbavil se i břímě přírody, která ho tížila jako těžký balvan, stahující hmotné tělo člověka do pomyslných hlubin, tedy do společnosti všeho živočišstva. Toto zbavení se Velké Bohyně a s ní i přírody, jako rámce našeho pobývání, se nám vrací v podobě socio-kulturně-ekologické krize, hrozící katastrofou globálních rozměrů.

Na úplný závěr nechám promluvit babičku, matku klanu indiánského kmene Nutka, pocházejícího z kanadských ostrovů. Úryvek je z krásné knihy Anne Cameronové: Dcery měděné ženy, v němž si ženy předávají moudrost Velké Bohyně z amerického kontinentu, potvrzující

tím univerzální charakter této (nejen) náboženské postavy: „Ženy skládají dohromady úlomky pravdy. Znovu začínají věřit, že máme právo na celistvost. Od černých sester, od žlutých sester, od bílých sester se scházejí úlomky a snaží se utvořit celek, ale celek nemůže vzniknout bez úlomků, které jsme zachovaly a s láskou opatrovaly my.(...)A musíme věřit, že k tomuto daru, od ženy k ženě, se bude přistupovat s láskou a úctou, opačně než přistoupilo zlo k tomu ostatnímu, co nabízel tento ostrov. Řeky, které bývaly čisté, jsou špinavé. Hory, které bývaly pokryté stromy, jsou nahé. Oceán bojuje o život a tam, kde bývaly miliony ryb, není žádná, a to je dílo chladného zla. Snad se podaří, že poslední poklad, který nám zbývá, naše příběhy a náš pohled na svět, budou pro druhé posilou a dokladem, že existuje jiná cesta, lepší cesta, a některé z nás na ni pamatují“³⁷⁹.

³⁷⁹ A. Cameronová, 2003, s. 109.

Shrnutí:

Ve své práci popisuji vývoj a symboliku kultu Velké Bohyně, který provází lidstvo již od jeho počátku, od pravěku v podobě Venuší, ale i abstraktních zobrazení, přes bohyně starověkých panteonů až po Marii, Matku Boží. Zdůrazňuji zde nepochybnou kontinuitu tohoto vývoje, který je zřejmý např. ze synkretických náboženství helénistické doby, křesťanství nevyjímaje. Kult Bohyně v sobě odráží hlubokou symboliku narození, života, smrti a znovuoobnovení, se kterou je víra v Bohyni-Ženu -Pannu- Matku od počátku spjata. Ve své práci neopomínám ani aspekt (hlubinně) psychologický, tedy bohyně jako projekce archetypu matky a animy, ale ani sociologický, konkrétně jaký vliv měla víra na postavení ženy ve společnosti.

Summary:

The cult of Goddess is known from the beginning of human race and it continues in nowadays. It involves the Paleolithic Venuses, goddesses from ancient pantheons, who were transformed in a cult of Mary in Hellenistic syncretism. This cult is connected with a deep symbolism of a birth giving, life, death and rebirth. It contains psychological aspect, where the goddesses are thought as projections of archetypes of mother and Anima and also the sociological aspects of women status in these cultures and societies.

8. Bibliografie

- ANTALÍK, Dalibor. Jahve a jeho paredros v náboženství předexilního Izraele, *Religio: Revue pro religionistiku*. 1996, roč. 4, č.2.
- ASSMAN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Praha: Vyšehrad, 2003.
- BALABÁN, Milan, TYDLITÁTOVÁ, Veronika. *Gilgameš –mytické drama o hledání věčného života*. Praha: Vyšehrad, 2002.
- BALABÁN, Milan. Žena ve Starém zákoně. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1997, roč. 5, č. 1.
- BALABÁN, Milan. Ženy a muži v Bibli. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1999, roč. 7, č. 1.
- BLACK, Jeremy. a GREEN, Anthony. *Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie – ilustrovaný slovník*. Praha: Volvox Globator, 1999.
- BOEREE, George, C. Personality Theories [online]. 2006. Copyright 1997, 2006. [cit. 2007-12-02]. Dostupný z WWW: <<http://webspace.ship.edu/cgboer/horney.html>>.
- BORECKÝ, Vladimír. Prostorové analogie egovývoje [online]. 2000. 2000-01-03 [cit. 2007-12-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.sweb.cz/sffp/archiv/borecky.htm>>.
- BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu - proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha: Triton, 2001.
- CAMERONOVÁ, Anne. *Dcery měděné ženy*. Volary: Stehlík, 2003.
- CAMPBELL, Joseph. *Proměny mýtu v čase*. Praha: Portál, 2000a.
- CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny – archetyp hrdiny v proměnách věků*. Praha: Portál, 2000b.
- CAMPBELL, Joseph. *Mýty západu – představy o bozích v dějinách civilizace*. Praha: Pragma, 2004.
- CLARUSOVÁ, Ingeborg. *Keltské mýty*. Praha: Vyšehrad, 2001.
- COTTERELL, Arthur. *Encyklopedie mytologie*. Praha: Rebo, 2002.

- DOLEŽALOVÁ, Iva. Vznik kultu Marie v kontextu pozdního starověku. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1996, roč. 4, č.2.
- DOLEŽALOVÁ, Iva. Postavení a role ženy v křesťanství. In FORMÁNKOVÁ, Lenka, RYTÍŘOVÁ, Kristýna. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. Historie a současnost feministického hnutí. s. 149-227.
- DUMÉZIL, Georges. *Mýty a bohové Indoevropanů*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- DUMÉZIL, Georges. *Mýtus a epos I. - trojfunkční ideologie v eposech indoevropských národů*. Praha: OIKOYMENH, 2001.
- DUQUESNE, Jacques. *Marie - pohledy na život matky Ježíše Krista*. Praha: Lidové noviny, 2005.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení I*. Praha: OIKOYMENH, 1995.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení II*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení III*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004.
- ELIOT, Alexander. *The universal myths- heros, gods, trickers and others*. S příspěvkem od Josepha Campbella *Myths from West to East*, s. 41-59. Copyright 1997 by J. Cambell. New York: First Meridian Printing, 1990.
- FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá Fronta, 1994.
- FREUD, Sigmund. *Totem a tabu*. Praha: Práh, 1991.
- FREUD, Sigmund. *Nespokojenost v kultuře*. Praha: Hynek, 1998.
- GIMBUTAS, Maria. *The Language of the Goddess*. New York: HarperCollins Publishers, 1991.
- GIMBUTAS, Maria. *The Goddesses and Gods of Old Europe - myths and Cult Images*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1996.

- HALLAM, Elizabeth. *Bohové a Bohyně*, Praha: Knižní klub a Balios, 1998.
- HART, George. *Egyptské mýty*. Praha: Lidové noviny, 2000.
- HELLER, Jan. *Starověká náboženství – náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*. Praha: Kalich, 1988.
- HRYCH, Ervín.: *Velká kniha bohů a bájných hrdinů*. Praha: Regia, 2000.
- JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. – archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997.
- JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla V. – snové symboly individuálního procesu*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999.
- JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla, sv. VII. – Symbol a libido*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004.
- KERÉNYI, Karl. *Mytologie Řeků I. - příběhy bohů a lidí*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- KOHÁK, Jaromír. *Egyptská kniha mrtvých I. - kapitoly o vycházení z hmotného světa do bezbřehé záře*. Praha: Eminent, 2001.
- KOMOROVSKÝ, Ján. Sakrálné funkcie ženy v archaických spoločenstvách. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1997, roč. 5, č. 1.
- KRAMER, Samuel Noah. *Mytologie starověku*, Praha: Orbis, 1977.
- Le GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. Praha: Argo, 1998.
- LEADBETTER, Ron. Artemis [online]. 2005. Created on 03 March 1997; last modified on 10 August 2005 (Revision 2) [cit. 2007-12-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.pantheon.org/articles/a/artemis.html>>.
- LEXA, František. *Náboženská literatura staroegyptská I*. Praha: Nakl. J. Snaydra, 1921.
- LINDEMANS, Micha F. Bean Nighe [online]. 1999. Created on 03 March 1997; last modified on 05 December 1999 (Revision 2) [cit. 2007-11-12]. Dostupný z WWW: <http://www.pantheon.org/articles/b/bean_nighe.html>.

- MARTIN, Luther. H. *Helénistická náboženství*. Brno: Masarykova Univerzita, 1997.
- MARTIN, René. *Slovník řecko-římské mytologie a kultury*. Praha: EWA Edition, 1993.
- McCALLOVÁ, Henrietta. *Mezopotámské mýty*. Praha: Lidové noviny, 1998.
- MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. K duchovním a sociálním základům rituálního ukončení šestinedělí. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1997, roč. 5, č. 1.
- PERERA, Sylvia Brinton. *Sestup k bohyn i- iniciační cesta žen*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2002.
- PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných slovanů*. Praha: ISV, 2002.
- PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*. Praha: Libri, 2004.
- PROSECKÝ, Jiří et al. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 2003.
- Protoevangelium Jakubovo [online]. není uvedeno [cit. 2007-12-08]. Dostupný z WWW: <www.acizek.nfo.sk/teolog/duchtexty/jakubprev/jakubprev.html>.
- SLIPP, Samuel. *Freudovská mystika - Freud, ženy a feminismus*. Praha: Triton, 2007.
- Slovník antické kultury*, Kol. autorů. Praha: Svoboda, 1974.
- SPÁČILOVÁ, Libuše a WOLFOVÁ, Maria. *Germánská mytologie - svět germánských božstev*. Praha: Votabia, 1996.
- STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003.
- TRAUGOTT, Hannelore. *Lilit - temná žena v našem nitru*, Bratislava: Eugenika, 2003.
- TŮMA, Radek. Od první augusty k císařovněm 5. století, sociální postavení žen ve starověku [online]. 2005. 2005-09-01 [cit. 2007-11-

26]. Dostupný z WWW:
<<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=2056>>.

VILÍMKOVÁ, Milada. *Starověký Egypt*. Praha: Mladá Fronta, 1977.

VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie mytologie germánských a severských národů*, Praha: Libri, 1999.

VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie keltské mytologie*. Praha: Libri, 2002.

Citováno také z <<http://cs.wikipedia.org>>.

9. Seznam ilustrací

Obrázek 1	14
Ptačí Bohyně s labirintem na břiše a zádech a „chevrony“ na ramenou. Vinča, Jugoslávie, 4500 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 2	15
Přívěšky ve tvaru prsou. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 3	16
tzv. „Vyhublí naháči“, mladší paleolit, Malta, Sibiř, 16-13000 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991	
Obrázek 4	17
Soví bohyně, Litva, 4. tisíc.př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 5	18
Kresba na váze, Théby, Řecko, cca 700 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 6	19
Rytina na kameni. Propojení symboliky cyklu měsíce, hada a spirály. Irsko, 2. polovina 2. tis.př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 7	23
Dvojitá bohyně. 1 Vinča, Rumunsko, 5000-4800 př.Kr. 2 Anatolie, doba bronzová, 2600 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991	
Obrázek 8	24
Laň jako symbol Bohyně, pokrytá znaky dárkyně života, nalezená v hrobce. Protogeometrická keramika. Athény, Řecko, okolo 900 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 9	45
Věstonická Venuše. Česká republika, Dolní Věstonice, cca 29- 25 000 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 10	46
Slonovinová figurka těhotné bohyně, Ukrajina, 20 000 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 11	47
Rytina vodního ptáka na kosti. Kost je z obou stran zdobena symboly bohyně.Haute Garonne, Magdalenien, cca 13 000 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 12	49
Rodící Bohyně. Centrální Anatolie, Çatal Hüyük, 6000 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 13	50
Madona s dítětem. Neznámého původu, 2300-2000 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 14	51
Mramorová soška, Kyklady, 2800 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 15	62
Bohyně Ištar stojící na lvu na pečetním válečku z novoasyrského období. Zdroj:J. Prosecký a kol., 2003.	
Obrázek 16	63
Inanna uprostřed jedné z podsvětních bran, držící v ruce prsten, který odevzdá strážcům brány jako další symbol své moci. Okolo 2330-2150 př. Kr. Zdroj: © S. Beaulieu, after Wolkstein and Kramer 1983:57.	
Obrázek 17	67
Kultovní socha bohyně Ningal, město Uru, 19. století př. Kr. Zdroj:J. Prosecký a kol., 2003.	
Obrázek 18	71
Lilit. Zdroj: © Benjamin Kluter 1997-2003 / ASTRALLION	

http://www.astrallion.nl/Lilutu.gif	
Obrázek 19	72
Ženský démon Lamaštu na bronzové tabulce, kterou drží démon Pazuzu. Zdroj: J. Prosecký a kol., 2003.	
Obrázek 20	84
Bohyně Tefnut. Zdroj: Vilímková, 1977.	
Obrázek 21	86
Bohyně Eset s malým Horem. Zdroj: Trncsényi-Waldapfel, I.: Die Tochter der Erinnerung, Berlin, Rütter&Loening, 1989.	
Obrázek 22	89
Bohyně Hathor držící na koleni sistrum. Nástěnná malba z hrobky v Dér el-Medíně. 20. dyn. Zdroj: M. Verner a kol., Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta, Praha, Karolinum, 1997. © fotografie Milan Zemina	
Obrázek 23	90
Bohyně Neit. Zdroj: Vilímková, 1977.	
Obrázek 24	91
Bohyně Mut se svým mužským doprovodem. Zdroj: Vilímková, 1977.	
Obrázek 25	92
Krétské hadí bohyně. Zdroj: Eliade, 2004.	
Obrázek 26	98
Bohyně Déméter držící v ruce svazek obilí, svůj symbol. Zdroj: Hallam, 1998.	
Obrázek 27	99
Persefoné držící v ruce granátové jablko, díky kterému se musela cyklicky vracet do podsvětí. Zdroj: Hallam, 1998.	
Obrázek 28	101
Bohyně Héra. Zdroj: Slovník antické kultury, 1974.	
Obrázek 29	103
Bohyně Artemis Zdroj: © MCMXCV - MMVI Encyclopedia Mythica™.	
Obrázek 30	104
Artemis z Efezu v její podobě Velké Matky. Zdroj: : http://www.praha.astro.cz/turecko/IMG/Artemis.jpg	
Obrázek 31	106
Athéna, rodící se v plné zbroji z hlavy Dia. Zdroj: Hallam, 1998.	
Obrázek 32	108
Zrození Afrodity, 1516. M. Dente Da Ravenna.	
Obrázek 33	110
Charitky. Zdroj: : http://www.astro.pef.zcu.cz/.../obr/nazvoslovi/charites.gif	
Obrázek 34	113
Trojité bohyně Hekaté. Zdroj: http://www.astro.pef.zcu.cz/hvezdy/obr/nazvoslovi/hecate2.gif	
Obrázek 35	118
Diana, dvojnice Artemis. Zdroj: http://rimska-mytologie.navajo.cz	
Obrázek 36	122
Bohyně Epona, Zdroj: http://kelt.mysteria.cz/Pics/epona.jpg	
Obrázek 37	127
Bohyně Freya. Zdroj: Cotterell, 2002.	
Obrázek 38	128
Bohyně Hel. Zdroj: Cotterell, 2002.	
Obrázek 39	129
Mokoš. Zdroj: Profantová, 2004.	
Obrázek 40	132
Adam a Eva, A. Dürer. Zdroj: http://www.cojeco.cz/.../ilustrations/39a03128bfb7.jpg	
Obrázek 41	136
Sixtinská Madona. Raffael. 1513. Detail. Zdroj: Alpatov, M.V.: Dejiny umenia, Bratislava, SNP, 1978.	